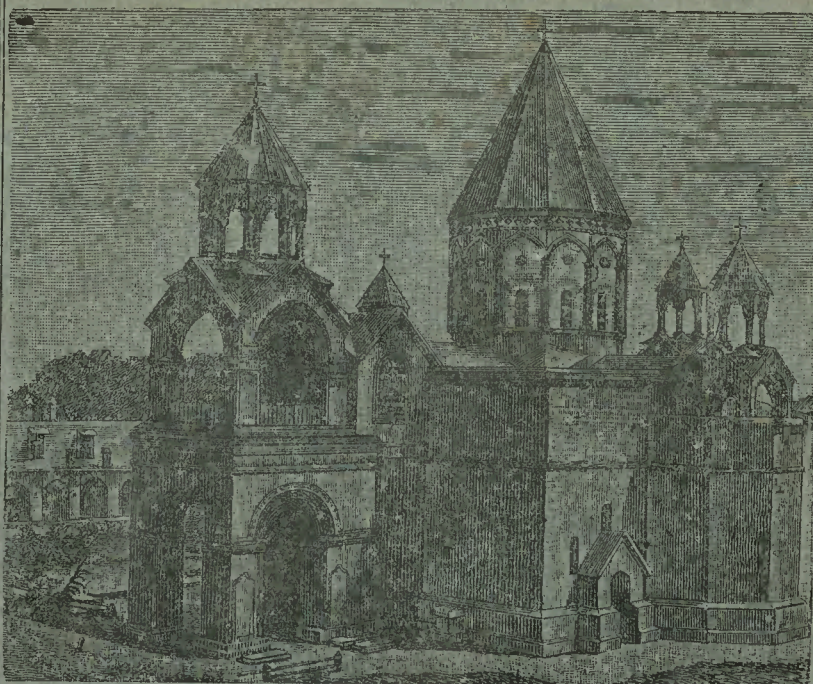

ԱՐԱՐԱՏ

1903

ԱՄՍԱԳԻՐ

ՌՅԾԲ

ԼԶ. Տարի

ՅՈՒՆԻՍ

Համար 2.

ՎԱԳԱՐՇԱՊԱՏ

Տպարան Մայր Աթոռոյ Սրբոյ Էջմիածնի.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՒՆԻՍ 1903 թ.

1. Օրհնութիւն Սըբալոյս Միւռնի 483

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

2. Քաղուածք Նորին Վեհափառութեան կոնգակներէց . . . 484
3. Քաղուածք Սինոդի օրագրութիւններէց 486

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ

4. Մեռցնող տառը և Կենդանաբար Հողին (Նեպլիւսից) . . . Մ. Վ. 490

ՕՏԱՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

5. Ռուսաց Եկեղեցի 496
6. Կաթողիկ Եկեղեցի 501
7. Բողոքական Եկեղեցիներ 504

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

8. Վեհ. Հայրապետի հեռագիրը և պատասխանը . . . 505
9. ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ 506
10. Ճեմարան Մ. Աթոռոյ 507
11. ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ . . . , . . . 508

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌՈՅ

Ս. ԷԶՄԻԱՆՆԻ

1903—ՌՅԵՐ

Տարի ԼԶ.

ՅՈՒՆԻՍ

Համար Զ.

Հ ր ա մ ա ն ա լ

Տ. Տ. Մ Կ Ր Տ Ձ Ի

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

Ա մ Ե ն ա յ ն Հ ա յ ո ջ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Տպարան Մալր Արուոյ Սրբոյ Էջմիածնի

С Д Е Л О

ОБЪЕДИНЕННЫМ

УПРАВЛЕНИЕМ

Г. ТИФЛИСЬ

1903-1904

Дозволено цензурою 28 Мая 1903 г. г. Тифлисъ.

ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲԱԼՈՅՍ ՄԻՒՌՈՆԻ.

Նորին Ս. Օծութին Տ. Տ. Մկրտիչ Սրբազնագոյն Հայրապետն ամենայն Հայոց որոշել է, յաջողութեամբն Աստուծոյ՝ սրբալոյս միւռոնի օրհնութիւն կատարել առաջիկայ սեպտեմբեր 28-ին, Վարազայ ս. Խաչի տօնի օրը, որ տասներորդ տարեդարձն է Իւր Քահանայապետական Օծման:

Վեհափառ Հայրսպետի բարեհաճ անօրինութեամբ յատուկ հրաւերներ կուղարկուին մեր վիճակաւոր առաջնորդներին: Փոխանորդ վարդապետներ, ցանկացող վանահայրներ և եկեղեցեաց աւագերէցներ կարող են այս սրբազան հանդիսին ներկայ գտնուել՝ ըստ կարելոյն մեծ թուով այլ եկեղեցական պաշտօնէից հետ:

Օր առաջ հրաւեր է կարգացուում այսու նաև ի օփիւռ աշխարհի տարածեալ հայ ժողովրդեան, որի իւրաքանչիւր անդամը Միաձնի Իջման տաճարում օրհնուած սուրբ միւռոնի զրոշմն է կրում իւր ճակատին և այդպէս միանում Քրիստոսի հօտին՝ պատրաստուել խուններամ բազմութեամբ զիմելու դէպի հանուրց Հայաստանեայց հոգևոր ծննդեան մայր այդ սուրբ տաճարը, ս. Հոգւոյ

շնորհաց առատաձիր զեղման խորրհդաւոր ժամին,—յիշելով միանգամայն, որ 1600-րդ տարին բոլորում է այն յաւերժայիշատակ օրից, երբ երկնային ցուցմամբ հրաշակերտ տաճարի լուսեղէն կամարները ձգուեցան, հովանի և անքոյթ նաւահանգիստ լինելու Հայութեան՝ դարերի յորձանքի դէմ:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

ՔԱՂՈՒԱԾՔ Ի ԿՈՆԳՐԱԿԱՅ ՎԵՂ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ.

Ա.

Հայրապետական տնօրինութիւնք.

Կոնդակ յանուն Գեր. Տ. Ներսէս արքեպս.-ի, առաջնորդին Հայոց Ն. Նախիջևանի և Բեսսարաբիոյ, որով շնորհի արտօնութիւն Ն. Նախիջևանցի Սարգսի Նիկողայոսեան Քրիստեանց և կնոջն նորա Վարվառեայ՝ յետ մահու նոցա թաղել ի գաւթի ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ քաղաքին, պատուիրելով ստանալ զնուիրարեւելին նոցա գումար 3000 բուբլեաց յօգուա յիշեալ եկեղեցւոյ. թ. 576:

— Յանուն Գեր. Տ. Գարեգին եպս.-ի, վանահօր վանուցն Սանահնի, որով պատուիրի սահմանել սոճիկ վան Զաքարեայ արեղայի տան բուբլի առամիսն. թ. 592:

— Յանուեն վիճ. կոնս.-ին Հայոց Երեւանայ, որով պատուիրի կռել ըստ աճրդախօսութեանն պայման նօտարական ընդ վարձակալին՝ յաղաղս տալոյ ի վարձու զվարելահարս վանուցն ս. Ստեփանոս Նախավկայի, որ ի Գարաշամբ. թ. 596:

— Յանուեն Ամեն. Պատրիարքին Հայոց Թուրքիոյ Տ. Մաղաբեայ Արքեպս.-ի, որով յանձնարարի տալ ընթացս գործոյ ամուսնալուծութեան Կ. Պոլսեցի Տիկին Ազնուի Գարազաշեան. թ. 600:

— Յանուեն Գեր. Տ. Սուքիաս արքեպս.-ի փոխ. թեմակալին Հայոց Երեւանայ, որով առաջադրի անօրինել՝ տալ Սիմէօն քահ. Տ. Սիմէօնեանց Աղէքսանդրապոլ քաղաքի Հարիւր Ծուխս ի ծխոց հանգուցեալ քահ.-ից ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ տեղւոյն և փոխադրել զնա յեկեղեցին յայն. թ. 610:

— Յանուեն Տ. Սահակ վարդ.-ի Բաղդասարեան, որով կարգեցաւ ի փոխանորդ վիճակին Հայոց Աղէքսանդրապոլի. թ. 612:

— Յանուեն Գեր. Տ. Սուքիաս արքեպս.-ի փոխ. թեմակալին Հայոց Երեւանայ, որով յայտ արարաւ կարգումն Տ. Սահակ վարդ.-ի Բաղդասարեան ի փոխանորդ վիճ.-ին Հայոց Աղէքսանդրապոլի և պատուիրեցաւ անօրինել առ այս զարժանն. թ. 613:

— Յանուեն Սինդիկի ս. Էջմիածնի, որով պատուիրի թողուլ անպահանջ զ200 բ., զոր Տ. Արսէն վարդապետի բարձեալ է յեկամօրից գործակալութեան Բագուայ իրրեւ զճանապարհածախս վասն գալոյ ի ս. Էջմիածին և վերադարձին ի Բագու. թ. 616:

— Յանուեն Գեր. Տ. Գրիգոր եպս.-ի, առաջնորդին Հայոց Արցախայ, որով յայտնեցաւ կարգումն Տ. Անտոն վարդապետի Վարդաղարեան ի վանահայր վանուցն Գանձոսարայ, ապառ կացուցմամբ Տ. Նիկողայոս վարդ.-ի ի պաշտամանէն. թ. 618:

— Յանուեն Տ. Անտոն վարդ.-ի Վարդաղարեան, ի նոյն միտս. թ. 619:

— Յանուեն վիճ. կոնսիստորիայի Հայոց Աստրախանի, որով թոյլատրի պսակ Ն. Նախիջևանցի (վերաբնակեալ ի Ն.

Արմաւիր) Գէորգայ Կարապետեան Դաւթեանց ընդ օրիորդ
Զարգարայ Յովհաննիսեանց. թ. 627:

Հայրապետական պարգեւ.

Կոնդակ յանուն Կարապետ քահ. ի Ղազարեան Բող-
դաշէն գեղջ, որով շնորհին նմա իրաւունք կրելոյ զլանջա-
խաչ քահանայական. թ. 607:

Հայրապետական օրհնութիւնք եւ շնորհակալիք.

Կոնդակ օրհնութեան և դոհունակութեան յանուն
Գէորդ աղայի Խառամեղայեան Մեկիտապոլցոյ, յաղագս նուիր-
արբերելոյ նորա 300 ր. վանուցն ս. Խաչի, որ ի Հին Դրիմ.
թ. 577:

— Օրհնութեան և դոհունակութեան յանուն Տիկին
Նունեայ Յովհաննիսեանց, վասն խոստման նորա կառուցա-
նել ի գաւթի ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ Բաթում քաղաքի սենեակա-
ի սեփականութիւն եկեղեցւոյն. թ. 591:

ՔԱՂԱՅԾՔ ՍԻՆՈՂԻ ՕԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՅ.

Մարտ 3. Սինոդը տեղեկանալով Կովկասի Հայոց լրա-
գիրներէից, իբրև թէ Տ. Խաչի վարդապետի յանձնարարու-
թեամբ զանազան գաւառական քաղաքներում և գիւղերում
հանգանակութիւններ են լինում «Զուարթնոց» եկեղեցու
համար, առանց օրինական կարգով պատշաճաւոր թոյլտու-

Թիւն ստանալու՝ համաձայն 1216 յօդ. I մ. XI հատ. ժող. օր. հրատ. 1890 թ., — հեռագրներով պատուիրեց Ռուսաստանի Հայոց Թեմական ատեաններին, դադարեցնել ժողովարարութիւնը, գրաւել ժողովուած դրամները, մատեանները, ցուցակները և անդորրագրերը և բոլորը ուղարկել Սինոդ, յայտնելով նաև, թէ ում կարգադրութեամբ և թոյլատուութեամբ և որո՞նց ձեռքով և ինչպիսի՞ եղանակով է կատարուում հանգանակութիւնը:

Մարտի 3. — Սինոդը հրամայեց՝ յարգել Երևանի Թեմ. ատեանի միջնորդութիւնը և թոյլ տալ ընդունելու Բաշ—Քեադիկլար գիւղի բնակիչ Համազասպ Ղարադեօղանցին հոգեւոր կոչման մէջ՝ ձեռնադրելու քահ. նոյն գիւղի համար: Ընծայացուն քննուած է Թեմական ատեանում, ապահոված և ընտրուած է գիւղից, որ բաղկացած է 74 տնից և չունի քահանայ:

Մարտի 3. — Յարգել Եր. Թեմ. ատեանի միջնորդութիւնը և թոյլ տալ ընդունելու Զանգեզուր գաւառի Փոքր Հանդ գիւղի բնակիչ Յովհաննէս Տ. Յարութիւնեանցին հոգեւոր կոչման մէջ՝ ձեռնադրելու քահ. նոյն գիւղի համար: Ընծայացուն քննուած է Թեմական ատեանում և բաւարար համարուած, ապահոված և ընտրուած է գիւղից, որ բաղկացած է 34 տնից և չունի քահանայ:

Մարտ 4. — Մերժել Օշական գիւղի բնակիչ Փիլիպպոս Յարութիւնեանի խնդրը, որով խնդրում է ստանալ իր այգիներէից մինը՝ տեղւոյն ս. Մեսրոփ եկեղեցուն տալիք մի հազար բուրլի պարտքի փոխարէն, որի արժէքը, Երևանի Թեմ. ատեանի տուած տեղեկութեամբ՝ 500 բուրլի է, և պատուիրել յիշեալ ատեանին՝ պահանջել դատաստանական կարգով 1000 բուրլին:

— Մարտի 4. Մերժել Երևանի Թեմ. ատեանի երկրորդ միջնորդութիւնը Երևանի գաւառի Դիւմրիշ գիւղի բնակիչ Արշակ Տ. Մինասեանի ձեռնադրութեան համար, սորա ազիտութեան պատճառով:

— Մարտի 5. Յարգել Ախալքալաքի գաւառի Կասպ և Նասարբաղէի գիւղերի բնակիչներէ ցանկութիւնը և պա-

տուիրել Տփլիսի թեմ. ատեանին՝ մերժել տիխոսաբնակ Գէորգ Առաքելեանցի ձեռնադրութեան գործը և առաջարկել Տփլիսի նահանգապետին Գօրու գաւառի Ախալքալաք գիւղի բնակիչ Լիլիգար Թանեանցի հարկից ազատման թերթը՝ ըստ օրինի իմանալու նորա կարծիքը, թէ չը կայ արդեօք որ և է օրինական արդելք յիշեալ Թանեանցին ընդունելու հոգ. կոչման մէջ, ձեռնադրելու քահ. յիշեալ երկու գիւղերի համար: Ընծայացուն աւարտած է ներսիսեան դպրանոցը, ապահոված և ընտրուած է երկու գիւղերից, որոնք բաղկանում են մօտ 100 տնից:

— Մարտի 5. Թոյլ տալ Երևանի թեմ. ատեանին ընդունելու Աղէքսանդրապոլի գաւառի Գեօղաղարայ գիւղի բնակիչ Սարիբէկ Կարապետեանցին հոգ. կոչման մէջ և ձեռնադրելու քահանայ նոյն գիւղի համար: Ընծայացուն քննուած է թեմ. ատեանում և համարուած է բաւարար, ապահոված և ընտրուած է գիւղից, որը բաղկացած է 70 տնից:

— Մարտի 7. Լուծել Շարուր—Դարալագեաղի գաւառի Վարմաղար գիւղի բնակիչ Կարապետ Մովսիսեանցի և Շողակաթ Յովհաննիսեանցի պատիւը և թոյլ տալ միայն առաջինն ամուսնանալ ուրիշի հետ, օրինաւոր քննութեամբ ապացուցուած լինելով վերջինի պոռնկութիւնը:

— Մարտի 7. Պատուիրել Տփլիսի թեմ. ատեանին հրատարակել տեղական լրագրներում աճրդախօսութիւն Տփլիսում զտնուած Մ. Աթոռի բոլոր կալուածները վարձով տալու համար՝ Սինոդից ուղարկուած ծրագրի և պայմանի համաձայն, և սակարկութեան թերթը ուղարկել Սինոդ:

— Մարտի 12. Պատուիրել Տփլիսի թեմ. ատեանին հրատարակել տեղական լրագրներում Մայր Աթոռի սեփական գիւղերի երկրային բերքերից վաճառելու հասանելիք բաժրա կոչուած մասը՝ սակարկութեամբ տալու համար նշանակած օրերը: Այլ և պատուիրել Երևանի թեմ. ատեանին հրատարակել նոյնը ոստիկանական կառավարութեան և գործադիրների ձեռքով Երևանի ամբողջ թեմում, սրպէս զի ցանկացողները ներկայ լինին նշանակուած օրերին Սինոդում՝ օրինասահման գրաւականներով:

— Մարտի 12. Քոյլ տալ Երևանի թեմ. առեանին ընդունել Սուրբաշուայ գաւառի Խոշխարար գիւղի բնակիչ Պարոյր Տ. Բարսեղեանցին հոգ. կոչման մէջ՝ կարգելու սպասաւոր նոյն գիւղի եկեղեցում: Ընծայացուն աւարտած է Երևանի թեմ. դպրանոցը:

— Մարտի 17. Նախիջևան գաւառի Նորաշէն գիւղի բնակիչ և Վաղարշապատի վերաբնակիչ մահմեդական Ահմէդ Աբաս - օղլու խնդրագիրը, անցագիրը և Վաղարշապատի հասարակութիւնից տրուած վկայականը առջարկել Կովկասի քաղաք. մասի Տ. Կառավարչապետին և խնդրել թոյլտուութիւն մկրտելու Հայաստանեայց եկեղեցու ծխով:

— Մարտի 19. Վլադիկաւկազ քաղաքի վերաբնակչու հի Սիմֆերոպոլցի հրէուհի Մարիամ Շտէյնգարտի խնդրագիրը, անցագիրը և վկայականները ուղարկել Ներքին դործոց Տ. Նախարարին և խնդրել թոյլտուութիւն մկրտելու Հայաստանեայց եկեղեցու ծխով:

— Մարտի 19. Քոյլ տալ Երևանի թեմ. առեանին ընդունել Օշականցի Սիմօն Աբրահամեանցին հոգ. կոչման մէջ և ձեռնադրելով սարկաւադ կարգել սպասաւոր Երևանի ս. Սարգիս եկեղեցում: Ընծայացուն աւարտած է Երևանի թեմական դպրանոցը, ապահոված և ընտրուած է յիշեալ եկեղեցու ծխականներէց:

— Մարտի 19. Քոյլ տալ Ղարաբաղի թեմ. առեանին ընդունել Զիւանշիրի գաւառի Մաղաւուզ գիւղի բնակիչ Սարգիս Տ. Գրիգորեանցին հոգ. կոչման մէջ՝ ձեռնադրելու քահանայ նոյն գիւղի համար, իր զառամեալ հօր տեղը: Ընծայացուն աւարտել է Շուշուայ քաղաք. դպրոցը, ապահոված և ընտրուած է յիշեալ գիւղից, որ բաղկացած է 57 տնից:

— Մարտի 21. Մերժել Բեսսարարիայի Գեր. Առաջնորդի միջնորդութիւնը, Մ. Աթոռի կալուածներէ արդիւնքից տարեկան 300 ռուբլի նպաստ տալու համար Քիշնէի եկ. ծխ. դպրոցին:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՄԵՌՑՆՈՂ ՏԱՌԸ ԵՒ ԿԵՆԴԱՆԱՐԱՐ ՀՈԳԻՆ*.

«Դիւրն սպանանէ, այլ հոգին կեցուցանէ».
(Բ. Կորնթ. Գ, 6).

Այս անցողական աշխարհում ամէն ինչ ժամանակաւոր և պայմանական է. միմիայն մարդկային հոգին է յաւիտենական և ընդունակ ըմբռնելու անանցը, յաւիտենականը՝ կենդանարար հոգին, անցողական ձևի խաբուսիկ քողի ներքոյ:

Մեղանշական մարդկութիւնը աւելի շուտ հակուած է հասկանալու պայմանականն ու ժամանակաւորը, ըմբռնելու ձևն ու տառը, քան Աստուծոյ արդարութեան յաւիտենական ճշմարտութիւնը և պայմանական ձևի ու մեռցնող տառի ներքոյ թափնուած կենդանարար հոգին:

Աստուածային Յայտնութիւնը, որպէս յաւիտենական կեանքի խօսք, մի զօրեղ կոչ է պայմանականից և ժամանակաւորից դէպի բացարձակ ճշմարտութիւնն ու յաւիտենական արդարութիւնը: Ս. Դրբում պատմուած բոլոր իրողութիւնները իրենց մէջ պարունակում են յաւիտենական նշանակութիւն ունեցող կենդանարար հոգի. Աստուծոյ բերանից ելած ամէն մի խօսք կենդանի ջրի կաթիլ է, յաւիտենական կենաց ծառի պտուղ, բայց որպէս արտայայտութիւն պայմանական, ժամանակաւոր կեանքի՝ մեռցնող տառի պայմանական նշանով ընծայուած:

Նիւթի և մեղքի ստրուկների համար դա մի վտան-

* Ն. Նեպլելևի „Что есть истина?“ գրքից:

գաւոր փորձութիւն է. նրանց համար շատ բնական է երես դարձնել իրենց չսիրած բացարձակից և յաւիտենականից, որպէս զի միմիայն պայմանականն ու ժամանակաւորը տեսնեն, որը նրանք սիրում են և դերադասում Աստուծոյ պահանջած բացաձակ և յաւիտենական արդարութիւնից. նրանց համար շատ բնական է կապուել մեռցնող տառի հետ և միանգամայն անտես անել կենդանարար հոգին:

Մեծ է փորձութիւնը, շատ են և նախազգուշացնողները դորա դէմ: Այդ վտանգից մարդկութեանը նախազգուշացրել են հին ուխտի մարգարէները, Փրկիչը և Նորա առաքեալները: Զգուշացումները շատ որոշ և պարզ են, բայց չար կամքը աւելի զօրեղ է, և դերակշռող մեծամասնութիւնը շարունակում է չտեսնել աչքերով, չլսել ականջներով և չհասկանալ սրտով:

Ի զուր էին հնչում սրտով անթլփատ ժողովրդի համար մարգարէի ահեղ խօսքերը, թէ ծէսը, ձեռք, թլփատութիւնը ոչ մի նշանակութիւն չունին, եթէ սիրտը մաքուր չէ. մարդիկ երկիւղածութեամբ կարդում էին մարգարէի խօսքերը և շարունակում գաւանդել կենդանարար հոգուց զուրկ՝ պայմանական ձևի բացարձակ նշանակութիւնը:

Քրիստոս շարունակ կուում էր ոչ միայն փարիսեցիների, սադուկեցիների, դաւիթների, այլ նոյն իսկ Իւր աշակերտների այն հակման դէմ, որով միշտ աշխատում էին մեռցնող տառի չափ նեղ և սահմանափակ նշանակութիւն տալ Իւր խօսքերին: Նա պարզ ցոյց տուեց ծէսի և ձևի երկրորդական նշանակութիւնը, ասելով թէ՛ Աստուծուն պէտք է երկրպագել հոգւով և ճշմարտութեամբ. Նա ցոյց տուեց նաև տառի երկրորդական նշանակութիւնը, ասելով թէ՛ Իւր խօսքերը հոգի են և հոգւով էլ պէտք է հասկացուին:

Պողոս առաքեալը պարզ ասում է թէ՛ տառը մեռցնում է. բայց գիտենալ առաքեալի խօսքը և Փրկչի կամքը դեռ բաւական չէ. պէտք է բարի կամք և սիրտ ու-

նենալ առաքեալի պէս մտածելու և զգալու, Քրիստոսի կամքի համաձայն ընթանալու համար:

Մնչև այժմ ևս թէ հաւատացողներից և թէ չհաւատացողներից շատ շատերը մեկնում և քննում են Ս. Գրքը միմիայն մեռցնող տառին հետևելով յամառաբար, այդ տեսակի միամիտ և չարամիտ տառակերների մտքի նեղութեան ու սահմանափակութեան փաստակար հետեւանքները անթիւ են: Նորա Աստուածային Յայտնութեան կենդանարար հոգու կազմակերպուած ներդաշնակութիւնը խանգարում են մեռցնող տառի խառնուփնդոր նկարագրով, յաւիտենական կեանքի խօսքերի տեղ զնում՝ սքոլաստիկ բարոյախօսութիւնը: Կրօնը՝ կեանքի այդ կենդանարար հիմքը, նոքա դարձնում են կեանքից կտրուած մի դաւանանք և անբովանդակ ծիսակատարութիւն. եկեղեցու խորհուրդները հասկանում են այնպէս, ինչպէս հին ուխտի տառակերները թլփատութիւնը. Ս. Գրքն ևս այնպէս են կարգում ու հասկանում, ինչպէս այն հրէաները, որոնք եկիւղածութեամբ վերաբերուելով Ս. Գրքի տառին, քարկոծ էին անում մարգարէներին և խաչ բարձրացնում մարմնացեալ Մեսիային:

Տառակերներ հաւատարապէս շատ են թէ հաւատացեալների և թէ չհաւատացողների մէջ. առաջինները երկըրպագում են տառին, իսկ վերջինները բժախնդրութեամբ քննադատում:

Ճշմարիտ հաւատացեալը, նա, ով Պօղոս առաքեալի պէս կարող է ասել. «Գիտեմ ումն եմ հաւատացել»*, — տառակեր լինել չի կարող. դա չափազանց հակառակ է Փրկչի վարդապետութեան հոգուն: Հաւատացեալներից տառակեր լինել կարող է միմիայն անունով քրիստոնեան՝ նա, ով քրիստոնեայ է ծնուել և աւանդաբար շարունակում է իրեն այդպէս անուանել, բայց չէ մկրտուած հոգւով և հրով. նա կարող է լինել շատ գիտուն աստուածաբան, նոյն իսկ բարձրաստիճան եկեղեցա-

* Բ. Տիմ. Լ., 12.

կան, բայց չիմանալ քրիստոնէաբար զգալ և ապրել, և համոզուած լինել, որ քրիստոնէութիւնը զոհ և կերակուր է, և ոչ թէ ողորմութիւն և սէր:

Այդպիսի հաւատը չի կարող կենդանի և բանական լինել, այլ բոլորովին մեռեալ և կոյր՝ մեռցնող տառի նկատմամբ, որ կեանքի մէջ մտցնում է սպանիչ հոսանք, միջնայնելով կրօնի, Յայտնութեան և եկեղեցու կենսական նշանակութեան հասկացողութիւնը, որ շատերի համար դառնում է օրհասական գայթակղութիւն:

Հրաժարուելով մեռցնող տառի կաշկանդանքից՝ մենք ոչ միայն հնարաւորութիւն ենք ստանում ըմբռնելու Ս. Գրքի կենդանարար հոգու ներդաշնակ ամբողջութիւնը, այլ և իւրաքանչիւր խօսքի խոր նշանակութիւնը ամբողջի կազակցութեամբ:

Բանական Արարչի էութեան և յատկութեանց ճանաչողութեան լուսով մենք ըմբռնում ենք արարչագործութեան ծրագիրը և նորա վերջնական նպատակները, ըմբռնում ենք մարդու նշանակութիւնն ու արժէքը, երկրաւոր կեանքի խորհուրդը և հոգու յաւիտենական կեանքի վերջնական նպատակը: Այն ամէնը, ինչ որ կեանքի և մեր մէջ հակասական ու անհեթեթ էր թւում, պարզ և հասկանալի է դառնում, խառնուփնդօրը դառնում է իմաստուն ներդաշնակութիւն և մեր կեանքի իւրաքանչիւր վայրկեանը յաւիտենական խորհուրդ է ստանում, որ իրաւունք է տալիս ապրելու և հնարաւորութիւն՝ բանական կեանք վարելու:

Կենդանարար հոգին ըմբռնելու հիմք է կազմում Արարիչ Աստուծու, Բարձրագոյն Բանականութեան յատկութեանց ճանաչողութիւնը, որքան այդ մատչելի է մարդու գիտակցութեանը: Ճանաչելով Աստուծուն՝ մենք ձեռք ենք բերում Աստուծոյ կամքի և գոյութեան բացարձակ ճշմարտութիւնը՝ մենք հասնում ենք արեգեւրական կեանքի ծրագրի հասկացողութեան, որի համաձայն Արարչի նախախնամութիւնը, գործակցութեամբ Աստուծոյ որդիների, իրագործում է դարէ ջգար Երկնքի Արքայութիւնը և նո-

րա յաւիտենական արդարութիւնը, թէպէտ և ըստ պատկերի Աստուծոյ ստեղծուած մարդը ազատ է և կարող է ազատապէս ընտրել Աստուծոյ կամ մամոնայի ծառայութիւնը, ըստ Աստուծոյ կամքի կամ ըստ աշխարհի սովորութեան կեանք վարել, կարող է ինքնակամ և գիտակցօրէն լինել Աստուծոյ կամ սատանայի որդի:

Միմիայն սրտով ըմբռնելով, որ «Աստուած սէր է», մեր թոյլ միտքը սկսում է հասկանալ արարչագործութեան պատճառները, Աստուծոյ արքայութեան իրագործման բանական ծրագիրը և գոյութեան վերջնական նպատակը. սկսում է հասկանալ յաւիտենական հոգու մարմնացման, մարդու երկրաւոր կեանքի և վախճանի բանական խորհուրդը. սկսում է հասկանալ թէ երկրաւոր գոյութեան անցողական երևոյթների մէջ կայ անանց, յաւիտենական խորհուրդ, որ համապատասխանում է Աստուծոյ արդարութեան յաւիտենական ճշմարտութեան, և թէ ինչպէս պէտք է բանականօրէն ապրել և ինչ եղանակով պէտք է մարդկային կեանքը բանականութեան համաձայն կարգաւորել:

Գոյութեան և մարդու երկրաւոր կեանքի պատճառներն ու նպատակը, արարչագործութեան իմաստուն ծրագիրը և երկրաւոր կեանքի գոյութեան բանական խորհուրդը ի միասին առած կազմում են Աստուածային արդարութեան յաւիտենական ճշմարտութեան ներդաշնակ ամբողջութիւնը:

Ահա հէնց այս է կենդանարար հոգին, որ մենք պէտք է դուրս բերենք կեանքի Դրքից, միացնելով և համակերպելով նոյն տեսակ հարցերի վերաբերեալ Ս. Դրքի բոլոր տառերը, մինչև որ կըստացուի Ս. Դրքի աշխարհահայեացքի մի կաղմակերպուած ներդաշնակութիւն: Քրիստոսին հաւատացող և ըստ հաւատոյ ապրել ցանկացող անկեղծ քրիստոնեան անշուշտ պէտք է ձգտէ հասկանալ Ս. Դրքի մէջ՝ մեռեալ տառի ներքոյ, թաքնուած կենդանարար հոգին: Չի կարելի քրիստոնեայ լինել և Քրիստոսի ճշմարիտ աշակերտ լինելու ձգտումն չունենալ,

պարտաւորական չհամարել այն ամէնը, ինչ որ նա իւր աշակերտներին աւանդեց, դորձ չդնել հոգու ամբողջ զօրութիւնը նորա խօսքերից երկնաւոր Հօր կամքը հասկանալու և կատարելու համար:

Ով որ նշանակութիւն է տալիս միմիայն քրիստոնէական ծէսերին, Ս. Գրքի բնագրի տառին, չունենալով նոյն իսկ աղօտ դադափար քրիստոնէական իդէալի մասին, նա չի կարող ապրել ըստ հաւատոյ, չի կարող Քրիստոսի իսկական հետևող լինել:

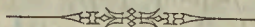
Այն չհաւատացողը, որ ուզում է վերաբերուել քրիստոնէութեանը որպէս պաշտօնապէս ճանաչուած կեանքի հիմքի, պարտաւոր է պարզել իւր համար քրիստոնէական իդէալի կենդանարար հոգին. այդ իդէալի հետ նա պէտք է համեմատէ իրեն յայտնի բոլոր այլ փիլիսոփայական իդէալները, որպէս զի հնարաւորութիւն ունենայ յառաջագիմութեան օրինական ճանապարհով ընթանալու և մարդկութեանը դէպի բարձր զարգացման աստիճանները առաջնորդելու: Եթէ նա այդպէս չէ վարուում, իրաւունք չունի գիտակցական և բանական համարելու իւր վերաբերմունքը դէպի կեանքը և պաշտօնապէս ընդունուած կեանքի հիմքը:

Կեանքի Գրքի ներքին լոյսանդակութեան անսպառ գանձը երեք գլխաւոր մասերի կարելի է բաժանել: Ամենակալ Աստուծոյ և նորա կամքի ճանաչողութեան կենդանարար հոգին, որ իւր մէջ բովանդակում է քրիստոնէական կազմակերպուած աշխարհահայեացք և ուղիղ պատասխան «ի՞նչ է ճշմարտութիւնը» հարցին: Աստուած — մարդու և երկրի վերայ նորա կատարած սուրբ դորձի ճանաչողութեան կենդանարար հոգին, որ իւր մէջ պարունակում է մարդկային կեանքի քրիստոնէական բարձրագոյն իդէալը և ճշգրիտ պատասխան «ի՞նչպէս պէտք է բանականօրէն ապրել» կենսական հարցին: Մարդու և մարդկային կեանքի ճանաչողութեան կենդանարար հոգին, որ իւր մէջ կրում է ինքնաճանաչողութեան հնարաւորութիւնը և «ի՞նչ պէտք է անել» կենսական հարցի գիտակցական

պատասխանը:

Աստուած, Աստուածամարդ. և մարդ. ճանապարհ, ճշմարտութիւն և կեանք. քրիստոնէական աշխարհահայեացք, քրիստոնէական իդէալ և ինքնաճանաչողութիւն՝ քրիստոնէական բարոյականութեան լուսով—ահա կեանքի Գրքի կենդանարար հոգին, որ բովանդակում է իւր մէջ կատարելապէս որոշ պատասխան կեանքի երեք դժբաղդ հարցերի. «ինչ է ճշմարտութիւնը», «ինչպէս պէտք է բանական կեանք վարել» և «ինչ պէտք է անել կեանքը բարեփոխելու համար»:

Մամբրէ վարդապետ

ՕՏԱՐ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻ

19-րդ դարի ռուս կուսակցոն հոգևորականութեան մէջ իւր ընդունակութեամբ և բեղմնաւոր գործունէութեամբ խիստ աչքի ընկնող տեղ էր գրաւում Կիևի մետրապոլիտ, հանդուցեալ Պլատոն արքեպիսկոպոսը: Նրա ծննդեան հարիւրամեակի առթիւ «Եկեղ. համբաւաբեր» շաբաթաթերթը եկեղեցական այդ գործչի մասին հետեւեալ տեղեկութիւններն է հաղորդում: Հանդուցեալը ծնունդ է 1803 թ. մայիսի 2-ին և վախճանուել 1891 թուի հոկտեմբերի 1-ին: Նա իւր սկզբնական կրթութիւնը ստացել է Տվերի հոգևոր դպրանոցում, իսկ աստուածաբանական բարձր կրթութիւնը Ս. Պետերբուրգի Հոգ. ձեմարանում, որի լիակատար դասընթացը փայլուն յաջողութեամբ 1827 թ. աւարտելով, արժանանում է մագիստրոսութեան ղիտնական ատոմանին: Նոյն թուին հանգուցեալը հրաւիրուում է Օրլովի հոգ.

գլխաւորութեամբ իրօնական առարկաների ուսուցիչ, ապա 1829 թուին տեղափոխուում է Ս. Պետերբուրգի Հոգ. ձեմարանը՝ բարոյական աստուածաբանութիւն դասախօսելու համար: 1830 թ.-ին ընդունուում է կուսակրօն հոգեորականութեան մէջ: 1831 թ.-ից մինչև 1837 թ. վարում է Ս. Պետերբուրգի Հոգ. ձեմարանում տեսչութեան պաշտօնը, ապա 1837 թ. ստանձնում է Կոստրոմայի հոգ. գլխաւորութեան վերատեսչութիւնը: 1843 թ. եպիսկոպոս ձեռնադրուելով, թողնում է մանկավարժական առարկանքը և նուիրուում եկեղեցական — վարչական գործերին: 1850 թուին ստանում է արքեպիսկոպոսի տիտղոսը, վարում է մի քանի թեմերում թեմակալ առաջնորդի պաշտօնը և ամէնից վերջը՝ 1882 թուին կարգուում է Կիեվի մետրապօլիտ, որտեղ և կնքում է իւր մահկանացուն:

Վերոյիշեալ շաբաթաթերթը այս կենսագրական տեղեկութիւններն առաջ բերելուց յետոյ, մեծ գովասանքով է խօսում հանգուցեալի մասին և համարում է նրան պրալոսլաւ եկեղեցու նշանաւոր սիւներից մէկը: Նա, իբրև թեմակալ առաջնորդ, արեւմտեան Ռուսաստանում մեծ աշխատանք է գործ դրել էսթերին և Լաթիշներին պրալոսլաւ եկեղեցու գիրկը մտցնելու համար: Հարաւային Ռուսաստանում, իբրև քաջ և արթուն հովիւ, կուուել է զանազան աղանդներին, յատկապէս Կիեվում և շրջակայքում բուն դրած Շառլոնգիստներին դէմ: Պատոն մետրապօլիտը յայտնի է նաև զխնական աշխարհին իւր մի քանի աստուածաբանական երկերով, բայց առաւելագէտ իւր հրատարակած մի շարք քարոզների ժողովածուով, որ ծառայում է իբրև ձեռնարկ զիւղական քահանաների համար:

— Գլխաւորից «Եկեղ. Համբաւաբեր»-ին ուղղած մի թղթակցութիւն պատմում է, որ մեծ պատին այնտեղ տեղական հոգ. գլխաւորութեան տեսուչը կարգացել է երկու դասախօսութիւն կրօնական — բարոյական բովանդակութեամբ: Հայր դասախօսը շօշափել է նաև ժամանակակից հարցեր, որոնք, թղթակցի կարծիքով, մեծ նշանակութիւն ունին օրթոդոքս եկեղեցու ներկայ դրութիւնը բարելաւելու համար: Գատախօսութիւններին հետևել է եկեղեցական համերգ հոգ. գլխաւորութեան մասնակցութեամբ:

— «Եկեղ. Համբաւաբեր»-ի № 19-ի մէջ տպուած է երկու բարձրագոյն հրովարտակ — մէկը արուած յանձն Տոմսի եպիսկոպոս Մակարիկին, որին և տրիտուր իւր արգիւնաւէտ ծառայութեան շնորհուում է աշխատանքեայ վեղարի խաչ, իսկ միւսը Տաւրիկեան եպիսկոպոս Նիկօլային, որով շնորհուում է

նրան ու Աղէքոսանդը նեվսկու շքանշանը:

—Ապրիլի 10—15-ին Պետերբուրգում, Գլխաւթեանց Վայսերախան ձեմարանի գահէլծում, գումարուել է ուլաոնագէտների նախապատրաստական ժողովը: Ժողովը, ի միջի այլ խնդիրներէ, զբաղուել է նաև ուլաոններէն համաքարբառի, եկեղեցական—ուլաոններէն բառարանի և հին ուլաոններէն Աստուածաշնչի թարգմանութեան ու հրատարակութեան խնդրով:

—«Նիկեդ. Համբաւաբեր»-ը, խօսելով ֆիշնեում կաարուած անկարգութիւններն մասին, հետեւեալն է ասում. «Ֆիշնեում տեղի ունեցած անկարգութեանց պատճառը, որի ժամանակ շատերը հրէաներից սպանուեցին, կողոպտուեցին և աւարառութեան ենթարկուեցին, պարզուած է: Անկարգութիւնները ոչ այլ ինչ են, բայց եթէ հետեւանք այն սուր և թշնամական յարաբերութեան, որ կար քրիստոնեայ և հրէայ բնակչութեանց մէջ»: Ապա առարկում է. «Այգպիտի յարաբերութեան ժամանակ իւրաքանչիւր մի զայրոյթ պատճառող լուր հրէաների մասին կարող էր պատճառ դառնալ, որ անկարգութիւնը բռնկուէր: Անկարգութիւնները շարունակուել են երկու օր, այն է՝ ապրիլի 6—7»:

—Չատիկ տօնին ֆիշնեում տեղի ունեցած սոսկալի այդ դէպքը, որով անբեւականացել խժոժութիւններ գործուեցան Հրէայ ազգաբնակչութեան դէմ, ի միջի այլոց Լ. Յովհանն Կրօնշդատսիուն ստիպեց իւր հեղինակաւոր ձայնը բարձրացնել և հետեւալ բաղմաթիւ թերթերում լոյս տեսած՝ թղթակցութեամբ յայտնել իւր վերջը:

«Կարգացի լրագիրներէց մէկի մէջ այն լուրը, որ վերաբերում էր ֆիշնեում քրիստոնեաների կողմից հրէաներին պատճառած զրկանքներին, ծեծին, սպանութիւններին, տներ և խանութներ քանդելուն, և չկարողացայ այդ արտաքոյ կարգի դէպքը հասկանալ: Յիշում եմ, որ նման դէպք եղել էր 1881 թ.-ին Ռուսաստանի հարաւային մասում և կորստաբեր զուարճութիւնների ու մոլորութիւնների հետեւանք էր: Իսկ այժմ ի՞նչն է պատճառը, որ քրիստոնեայ ոռոս ժողովուրդը մի այսպիսի խելագար դորձ է կատարում, մինչ նա ընդհանրապէս իւր պարզութեամբ և բարութեամբ աչքի է ընկել: Ահնբեւ նկատուում է, որ դրոնց մի ազդեցութիւն է եղել, որ չարամիտ մարդիկ մեր ժողովրդին այգպիտի մի չեղած պատուհասի են դրդել: Թագաւորի ոնրալ, որ լի է ժողովրդի ընդհանուր բարեկեցութեան և հանգստութեան, պետական կեանքի կանոնաւոր ընթացքի համար տարած հոգսերով, ա-

ռանձնապէս ցաւում է այս արիւնալի և ոտարափելի եղելութեան համար: Եւ երբ է այդ պատահել, Չատիկ շարթին, երբ երկնային և երկրային բոլոր բանական արարածները—հրեշտակներ և հաւատացեալ քրիստոնեաներ, ուրախանում են, որ Քրիստոս յարութիւն է առել, որ դա ամբողջ մարդկային տղիք ընդհանուր յարութեան սկիզբն է: Ինչպիսի՞ անմիտ և անհասկանալի վերաբերմունք դէպի քրիստոնէական ամենամեծ տօնը, ինչպիսի՞ բթամտութիւն ռուս մարդոց կողմից, ինչպիսի՞ անհաւատութիւն, ինչպիսի՞ մոլորութիւն: Քրիստոնէական տօնի փոխարէն նոքա սատանայի համար ստոր և մահառիթ տօն են ուրբեմէ՝ երկիրը, կարծես, դժոխք դարձնելով: Միթէ՞ քրիստոնեաները այդ են ուսել Քրիստոսից, իրենց երկնաւոր Վարդապետից, որ հեղ և խոնարհ սիրտ ունի, որ ջախջախեալ եղէզը վշրել և առկայծեալ պատրոյգը շիջուցանել չի կամենում (Մատթ. 12, 20),—այսինքն իշտահար և խոնարհ սրտերը չի կոտրում, հաւատով և ապաշխարութեամբ առկայծեալ հոգին չի հանդիմանում չի թոյլ տալիս, որ մեռնի, մինչև իւր ապաշխարութիւնը չվերջացնէ:

Ռո՞ւս ժողովուրդ, կ'ըբայրներ, ի՞նչ էք անում, ինչո՞ւ դուք բարբարոսներ, չարագործներ և աւաղակներ էք դարձել այն մարդոց համար, որոնք ձեզ հետ մի հայրենիքի մէջ են ապրում, մի ռուս Թագաւորի և Նորանից կարդուած կառավարիչներ չ'ոխանու և իշխանութեան ներքոյ: Ինչո՞ւ կորստաբեր ինքնազլխութիւն, արիւնալի, աւաղակային վարմունք թոյլ տուիք ձեզ՝ ձեր նմանութիւնը ունեցող մարդկանց նկատմամբ: Դուք մոռացել էք ձեր քրիստոնէական կոչումը և Քրիստոսի լսօքերը. «Ուսարո՞ւք յինէն, զի հեղ եմ և խոնարհ սրտիւք» (Մատթ. 11, 29): Լսեցէ՛ք, ինչպէս էր նա իւր աշակերտներին խոնարհութիւն և բարութիւն ուսուցանում:—Մէկ անգամ, երբ Յիսուս ուղում էր Երուսաղէմ երթալ, «առաքեաց հրեշտակս առաջի երեսաց իւրոց, և իբրև չոգան՝ մօին ի դիւղ մի սամարացւոց պատրաստել ինչ նմա: Եւ ոչ ընկալան զնա, զի դէմ եղեալ էր նորա երթալ յԵրուսաղէմ: Իբրև տեսին աշակերտքն Յակովբոս և Յովհաննէս, առնն. Տէր, կամի՞ս զի առաջուք, և իջցէ հուր յերկնից և սատակեացէ զնոսա, որպէս և Եղիա արար: Դարձաւ սատեաց ի նոսա և ասէ. Ոչ գիտէք՝ որոյ հոգւոյ էք դուք: Զի Որդի մարդոյ ո՛չ եկն զդիւս մարդկան կորուսանել, այլ կեցուցանել. և զնացին յայլ դիւղ»—Ահա ինչպիսի վարք պէտք է ունենայ քրիստոնեան, ահա ինչպիսի հոգի պէտք է ունենայ: Քիշինկները ինչպիսի և ո՞ւմ հոգին ցոյց տուին հրէաների նկատմամբ:

Սատանայի հոգի, — իսկ ով Քրիստոսի հոգին չունի՝ հոգի հեղու-
թեան, խոնարհութեան, համբերութեան, իշխանութեան հնա-
զանդութեան, սա չի՛ նորա. (Հռովմ. 29.) Նա Քրիստոսի չէ,
այլ սատանայի ծառայ է և նման ըստին էլ կհառանդէ: Յա-
կովքոս և Յովհաննէս աշակերտները առ Տէրն ունեցած նախան-
ձից և առ նա ունեցած սիրուց դրդուած ցանկութիւն յայտնե-
ցին երկնային հրով ոչնչացնելու Սամարացիներին, սակայն Տէրը
այս բանը խտրել արգելեց: Ո՛հ, ինչպիսի՛ խտրութեամբ նա կտը-
գելէր Քիչնէի չարագործներին՝ իրենց քաղաքացի հրէաներին ջար-
գել և քարոքանդ անել նոցա բնակութիւնները: Իմացէ՛ք, ռո՛ւս
եղբայրներ, ում հոգին ունիք: Աչ ոքին մի՛ նեղէք՝ ոչինչ բանի հա-
մար: «Սիրեցէ՛ք եւ զթշնամիս ձեր, բարե՛ արարէք ատելեաց ձե-
րոց, օրհնեցէ՛ք զանիժիշտ ձեր և աղօթս արարէք ի վերայ այնոցեկ,
որք լիկենն զձեզ և հալածեն» (Մատթ. 5, 44): Ահա իմ համառօտ
և աւետարանական խօսքերը ձեզ, ռո՛ւս եղբայրներ, հրէաների և
նոցա ամէն բանի մէջ անմեղ երեխաների նկատմամբ Ձեր կա-
տարած արիւնյալի վարմունքի առթիւ»:

— Լայր Յովհան Կրօնշտադտիկին իւր հետևողն ունեցաւ յան-
ձին ժխտմիբի առաջնորդ սրբ. Անտոնիյ եպիսկոպոսի, որ արդէն
Առտուծոյ տաճարի բեմից է պաշտպանուա Քիչնէիւում որբացած
երեխաներին, ոգոյ շղարշով պատած հրէայ աղգաբնակութեան:

Նա ասում է.

«Այն ժամանակի երբ որբազան տաճարներում լսում էր
«սիրեցէ՛ք զթշնամիս ձեր» խօսքերը, երբ քրիստոնեայ ժողովուր-
դը Յարութեան աւետարան էր լսում եկեղեցու բեմից, միլիոնաւոր
բերաններ «Քրիստոս յարեաւ» էին կոչում, — այդ տաճարների
պատերի ետև գինովցած, գաղանացած ռուս ամբոխը հրէական
տներն է խուժում, կոյրը և գոյքը աւարում, չարչարում մարդ-
կանց՝ շխտայելով ծերին և երեխային: Անպատում են կա-
նանց, կրծքի երեխաներին յօշոտում մայրերի աչքի առաջ և նո-
ցա դիակները ուրիշ բաների հետ պատուհաններից ցած նետում.
Իսկ ցածում ընչաքողոյ ամբոխը յափշտակում է, թալանում է
այդ բոլորը — թանկագին տօնական հագուստներ, արդուզարդեր,
թալանում է ինչ որ գտնում է. թալանում է աչքերը ա-
րիւն առած և չէ նկատում, որ այդ արդուզարդերը ներկուած
են անմեղ զոհերի վարդագոյն արիւնով... Տէր Առտուած, ինչ-
պէ՛ս ես համբերում, ինչպէ՛ս ես թոյլ տալիս, որ Քեդանից հա-
ղար հաղար անգամ բարերարուած մարդիկ այսօր Քո այդ
շնորհները բանի տեղ չը դնելով, օրուայ վսեմութիւնից անգամ
չլարհուրելով՝ անխնայ կոտորած անեն, ինչպէս կատաղի փոթո-

քիկը անտառում անխտիր ջարդում է թէ հարեւրամեայ կաղ-
նինները, թէ 10 ամեայ մատաղ ծառը, և Դու այդ ամէնը տես-
նելով լուռ և անվրդով դիտում ես. իսկ մենք այդ դաղանացած
ամբոխի հաւատակիցներս, եղբայրներս, «Քրիստոս ի մէջ մեր
յայտնեցաւ» ենք երգում՝ աւելի հանգիստ, աւելի ուրախ երբ
փողոցների մայթերի յատակները սպանդանոցի յատակներն են
յիշեցնում, երբ անպաշտպան մայրերի լացն ու աղաղակը, սպա-
նուող երեսաների աղէկտուր անքոցները—Բեթղէհէմի կոտորածն
են յիշեցնում, երբ «կորչեն ջհուտները» աղաղակող մարդ—դադան-
ները հաստ փայտերը, սառն ղէնքերը ձեռքերին Բարդուղիմեան
գիշերն են յիշեցնում»։—Սրբազանը մարգարէութիւններից օրինակ-
ներ եբրեյով ցոյց է տալիս, որ հրէայ ժողովուրդը միշտ Աստու-
ծոյ ընտրեալ ժողովուրդն է եղել, միշտ վայելել է նորա բարեք-
ները, Հրէայ ժողովուրդը մի այնպիսի հաւատով է զիմել ամէն
անգամ և շարունակում է զիմել այսօր միակ Աստծուն, մի այն-
պիսի քնքշութեամբ է պահում հայրենի հաւատը, սովորութիւն-
ները, որով միայն կարող է օրինակ հանգիստնալ քրիստոնեայ
ազգաբնակիւթեան, մինչ սա «Սիրեցէք զթշնամիս» խօսքերը եկե-
ղեցում լսելուց և «Քրիստոս յարեաւ» ասելուց յետոյ մի այնպիսի
կատաղութիւն ցոյց տուեց, որ ամօթի և նախատինքի կնիք է
դրօշմում քրիստոնեայ մարդոց ճակատին։

ԿԱԹՈՒՈՒՄԻԿ ԵԿԵՂԵՑԻ

Այն կռիւը, որ Ֆրանսիական կառավարութիւնը սկսել էր
Վաթիքի միաբանութիւնների դէմ, յաջողութեամբ վերջանալու
վրայ է։ Կառավարութիւնը բոլոր միաբանութիւնները բաժանել
էր երեք կարգի՝ դպրոցական, քարոզչական, արդիւնաբերական
կամ վաճառականական։ Իւր բոլոր հաշիւներն առաջինների
հետ վերջացնելով, Կոմբի նախարարութիւնը այժմ ձեռք է
առել վերջին երրորդը։ Այս կարգի այն բաղմամբիւ խնդրե-
րները, որով նա խնդրում էր իր իրաւական դոյութիւնը ճա-
նաչել, զատկից առաջ պալատի նիստերում, չնայելով կղե-
ւականների բուռն բողոքներին, բացարձակապէս մերժուեցան։
Ֆրանսիական լրագրները լի են այնպիսի բաղմամբով և տե-
ղեկութիւններով, որոնց նայելով այդ կարգի սուրբ հարց

եկամտի արդիւնքը հասնում է առնապէսական գումարներին: Այսպէս, Դոֆինէում Կարտէզեաններէ յայտնի «Դրան — Շարտորեօղը» իւր հռչակաւոր «լիկեօր»-ից տարին ստանում էր զուտ արդիւնք 41½ միլիոն ֆրանկ, տարեկան արտահանելով 548,000 լիթր լիկեօր: Նանսիի «Բարի Հովիւ» միւլաբանութիւնը իւր բաղմամբ իւր կալուածներէց ստանալիս է եղել 15 միլիոն ֆրանկ մաքուր արդիւնք, և չն:

— Ս. Դաբրիէլեան կարգի վանահայրը իւր ստորադրեալներէն ուղարկել է մի հրահանգութիւն, որով պատուիրում է նրանց միայն բռնի ուժի առաջ խոնարհուել: Իսկ ինչ վերաբերում է սովորական կեանքի եղանակին, ստորադրեալներէ վրայ պարտաւորութիւն է դրուում ամէն բան շարունակել ըստ առաջնոյն, միւսնոյն պայմաններէ մէջ:

— Ֆրանսիական լրագրներէց առնելով, «Եկեղ. Համբ.»-ը հետեւեալ մանրամասնութիւններն է հաղորդում Շարտեօղի վանքի փակման միջոցին առաջ եկած անկարգութեան մասին, որ կատարուել է ապրիլի 29 (ն. տ.): Դեռ նախընթաց երեկոյեան վանքից դէպի շրջակայ բնակավայրերը տանող ճանապարհները կառավարութեան կարգադրութեամբ բոլորն էլ փակուել էին, ամբոխի առաջը կտրելու նպատակով: Սակայն և այնպէս մօտ 1500 մարդ կարողացել էր դալ վանք, որոնք և որոշում են պաշտպանել վանքը կառավարութեան դէմ: Ժամի 21½-ին դռնդապետ Դոսովիլի առաջնորդութեամբ հասնում է հետեւակ զօրքը և ոստիկանութիւնը, որ և անմիջապէս շրջապատում է վանքը: Ամբոխը տեսնելով այդ, ցոյց է անում զօրքի դէմ ի պատիւ վանականներէ, և ղեկավարելով այն պահանջին, որ ցրուեն ամէնքը և ազատ թողնեն դէպի վանք տանող գլխաւոր ճանապարհը, բացասական պատասխան է տալիս: Զօրքի և ամբոխի մէջ ընդհարումն է տեղի ունենում և այդ միջոցին շատերը վիրաւորուում են: ամբոխից շատերը կռուում են քարերով և փայտերով: Կռիւը շարունակուում է մինչև ժամի 4-ը, երբ զօրքը, ճեղքելով ամբոխը, հասնում է վանքի դիւարաւոր մուտքին: Այստեղ կառավարութեան կողմից կարգուած դատախազն ու դատաւորը պահանջում են դուռը բանալ, որոնց բացասական պատասխանն են տալիս ներսից և դիմադրում: Դորանից յետոյ սկսում են վանքի դանդաղները քաշել, որի վրայ ամբոխն աւելի ևս զրգուռուում է և զայրոյթն աւելի ու աւելի մեծանում: Վերջապէս ժամի 6-ին դատախազը հրամայում է կացիններով դուռը ջարդել և մտնել ներս: Այդ միջոցին վանականները բոլորն էլ ծնկաչոք աղօթելիս են եղել և դատախազի,

որպէս օրէնքի ներկայացուցչի հարցին, թէ անձնատուր էք լինում, նորա պատասխանում են, որ կամովին անձնատուր չեն լինի, բայց կենտրոնական բռնի ուժի տուած: Ապա ղինուորները հանում են նրանց վանքից դուրս և տանում Ս. Կորան. իսկ այնտեղից նրանք կուղարկուին Պիներօլ:

— Կարգերի վաղման հետ միաժամանակ Կոմբ յանուն եպիսկոպոսների հրատարակել է մի շրջաբերական, որը մէջ յատկապէս շեշտուած է այն հանգամանքը, որ նոր օրէնքի հիման վրայ վաղուած կարգերի անդամներն ամենեւին իրաւունք չպիտի համարեն իրենց մասնաւոր աղօթատներում քարոզելու և ժամադրաշտութիւն կատարելու: Նախարարի տուած բացատրութեամբ այդ իրաւունքը բացառապէս պէտք է պատկանի ծխական եկեղեցիներին քահանաներին, որոնք դաշնադրութեան համեմատ աղբային օրէնքի ներքոյ են: Այս շրջաբերականին Նանսիի եպիսկոպոսը ասելիք 19-ին պատուովանց իւր մի քարոզով, որի մէջ եպիսկոպոսը ամենակէտ խօսքերով կշտամբել և դատապարտել է նախարարութեան վարմունքը և ընդհանրապէս Փրանսիական կառավարութիւնը: Կոմբ եպիսկոպոսին իւր յանդուգն վարմունքի պատճառով մի նամակ է ուղղել, որով սպառնացել է նախ կարճել նորա կառավարութիւնեց ստացած թոշակը և ապա յանդիմանել նրան, որ նա համարձակուել է սահմանի վերայ դանուած քաղաքի բնակչութեանը դրդուել կառավարութեան դէմ: Առ այս եպիսկոպոսն էլ իւր կողմից պատասխան է տուել „La Verité Française“ լրագրի մէջ, որով, ապացուցանելով նախարարութեան ապօրինի վարմունքը, արդարացնում է իրեն նրանով, որ ինքը միայն իւր եպիսկոպոսական պարտականութիւնն է կատարել: «Իմ քարոզն, ասում է եպիսկոպոսը, ո՛չ այլ ինչ էր, բայց եթէ աղատ երկրի ազատ քաղաքացու և կաթսիի եպիսկոպոսի գործողութիւն: Դուք ինձ հաջորդում էք, որ դուք կկարճէք իմ կառավարութիւնից ստացած թոշակը: Նս ո՛չ մի ժամանակ պատիւ և փող ձեռք բերելու ետևից չեմ ընկել: Դուք սպառնում էք, որ ուրիշ միջոցներ ձեռք կառնէք իմ վերաբերմամբ: Թո՛ղ այդպէս լինի. բայց ես ո՛չ մի ժամանակ ո՛չ ոքից երկիւղ չեմ կրել և ի հարկէ ձեք սպառնալիքներից էլ չեմ վախենում»:

— Վատիկանը, Ֆրանսիայի կողմից կրած իւր վշտերի փոխարէն, միևիթարում է իրեն այն համակրութիւններով, որ արտայայտուեցին նրան Գերմանիայի և Անգլիայի կողմից: Վատիկանը առանձնապէս ուրախ է և զոհ ա՛յն արքայական այցելութիւններով, որ արին պապին Էդուարդ VII թագաւորը և Վիկ-

հելմ II կայսրը: Առանձնապէս մեծ շքով ընդունեց Վատիկանը Վելհելմ II-ին: Հռովմի հոգեւորականութեան խօսքերէն նայելով Վելհելմ II այցելել է Վատիկանը ոչ իբրեւ բողոքական միապետ, այլ սրպէս կաթողիկէ կայսր: Լրագրներէն նայելով, պապը նրան ընդունելուց և մօտ 20 րոպէ առանձին իրար հետ խօսակցելուց յետոյ, ուղեկցել է կայսրը մինչև ընդունելութեան դահլիճի դուռը: Գերմանական կայսեր այցելութիւնը մեծ ուրախութիւն է պատճառել կաթողիկէ աշխարհին:

ԲՈՂՈՔԸԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆՆԵՐ

Գերմանիայում կրկին յուզուել և հետզհետէ աւելի լայն ծաւալ ստանալ է սկսում այն հարցը, թէ հարկաւոր է աստուածաբանական գիտութեամբ զբաղուող ուսուցչապետների առաջ որոշ պարտաւորութիւններ դնել և նրանց աղատութեան չափը սահմանափակել: Աղատամիտ ուղղութեան ներկայացուցիչները, ուսուցչապետ Շմոլլերի նախագահութեամբ մասնաւոր նիստ գումարելով, վճիռ կայացրին, որ գիտութիւնը կարող է ազատ ճանապարհով միայն անսայթաք առաջ գնալ: Խնդիրը, երկար ժամանակ յեղյեղուելուց յետոյ, դարձաւ պրոտական պալատի խորհրդածութեան առարկայ: Պալատը, քննելով խնդիրը բազմակողմանի կերպով, անհրաժեշտ համարեց գիտութեան ազատութիւնը, որ անխախտ պէտք է մնայ. իսկ ուսուցչապետների ուսումնականութիւնը կարող է ամենամեծ և վստահելի երաշխիքը լինել, որ նրանք զերծ կմնան զանազան երկուութիւններից և իրենց եզրակացութիւններով գոյթակողութիւն չեն պատճառի:

— Հետեւում ներկայումս ժողովրդի որոշ դասակարգի կողմից պահանջ է դրուել բոլորովին առանձնացնել, բաժանել ժողովրդական դպրոցները եկեղեցուց և պատուօրների մասնակցութիւնը միանգամայն ժխտել: Կառավարութիւնը սակայն այդ պահանջի դէմն առաւ, բացատրելով, որ սկզբնական կրթութեան ժամանակ անհրաժեշտ հարկաւոր է կրօնական դաստիարակութիւն և թէ պատուօրների մասնակցութիւնը ժողովրդական դպրոցների կառավարութեան մէջ անխուսափելի է նրանով, որ նրանք ամենակարեւոր անձնաւորութիւններն են այդ տեսակի դպրոցների գոյութեան և պահպանութեան համար:

ԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

Նոյնին Կայսերական Մեծութեանց Թագաւոր Կայսեր և
Թագուհի Կայսրուհու թագադրութեան ասնի առթիւ Վե-
հափառ Հայրապետի շնորհաւորական հեռագրին ի պատաս-
խան ստացուեց հետեւեալ հեռագիրը.

Նոր Պետերհոֆ 1903 մայիս 17

ԷԶՄԻԱԾԻՆ

Պատրիարք Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց.

Կայսրունիւն և ես շնորհ ունիմք զՁէնք ի սրտէ յա-
ղադս աղօթիցն և բարեմաղթութեանց.

Նիկոլայ.

Նորին Վեհափառութեան հեռագիրն էր.

14 մայիս 1903.

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ

Նորին Կայսերական Մեծութեան Թագաւոր Կայսեր.

Յերջանկաբեր աւուրս բարեբաստիկ տարեդարձի Սրբազան
Թագադրութեան Ձերդ Կայսերական Մեծութեան, ես, իբրև
գլուխ Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց և անձնուէր հպատակ
Գահին Ռուսոյ, ի հնադարեան Սրբաւայրիս, հանդերձ հա-
մայն միաբանութեամբս՝ վերառաքեցի առաջի Սեղանոյ իջման
Որդւոյն Աստուծոյ զաղօթս, վասն երկարակեցութեան և
քաջառողջութեան թանկագին կենաց Ձերդ Կայսերական
Մեծութեան եւ Նորին Կայսերական Մեծութեան Ամե-
նաբարեպաճ Թագունի Կայսերունոյ, աղաչելով առ Տէրն

Տերանց, պահպանել զԲրիտոստատոսի Կայսրի ի վերայ Գահոյիցդ յամս յամայր՝ յերջանկութիւն բազմամիլիոն հաւատակացի և ի փառս Մեծին Ռուսիոյ:

ՄԿՐՏԻՋ ԿԱՐՍՈՂԻԿՈՍ

Ամենայն Հայոց.

Նորին Ս. Օծութիւն աղգիս Վեհափառ Հայրապետը շրջաբերական կոնդակաւ յանուն Կիլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսին, Կ. Պոլսոյ և Երուսաղէմի Ամեն. պատրիարքներին, որպէս և Եւրոպիոյ, Ամերիկայի, Պարսկ. և Հնդկաստանի և Ատրպատականի Առաջնորդներին, հրամայեց ներկայ յունիս ամսի ութին, ս. Էջմիածնի տօնի օրը, առանձին եկեղեցական հանդիսաւորութեամբ տօնել՝ իբրեւ Հայաստ. Կաթողիկէ Մայր Տաճարի կառուցման և հաստատութեան հազար վեցհարիւրամեակի յիշատակ:

Ս. Սինոդի անդամ Գեր. Տ. Յուսիկ եպս. ը իւր տկարութեան պատճառաւ հրաժարական մատուցած լինելով Ս. Հայրապետին, յայտնուեց այդ մասին ուր հարկն էր և բարձրագոյն հրամանաւ Սրբազանը ազատ համարուեց Սինոդի անդամութեան պաշտօնից: Նա կմնայ ուրիմն այսուհետեւ միայն վանահայր ս. Հռիփսիմի վանուց:

Մ Ա Յ Ր Ա Թ Ո Ռ.

Տ. Անտոն վարդապետ, որ վարել է զանազան պաշտօններ թէ Մայր Աթոռում և թէ զրսի վանքերում:

Հայրապետական սրբատառ կոնդակով նշանակուեցաւ Գանձատարի վանքի վանահայր ցմահ:

Տ. Տիրայր վարդապետի փոխարէն Աղեքսանդրապոլի վիճակի փոխանորդ նշանակուեցաւ Տ. Սահակ վարդ. Բաղդասարեանը, որ ուղևորուեցաւ իւր պաշտօնատեղին մայիսի 10-ին:

Ս. Համբարձման տօնին, Թելէթի վանքի ուխտի եկամուտի վրայ հսկելու համար Սինոդը կարգեց Բար. Մեսրոպ արք. Մաքսուտեանին, տալով նրան գործակիցներ՝ Բարեկրօն Արշակ քահ. Մինասեանին և Շնորհ. Սարգիս սարկ. Խուցեանին:

Կարսի փոխանորդ Տ. Կիւրեղ վարդապետը մի քանի օր Մայր Աթոռում մնալուց և իւր վիճակի գործերի մասին Վեհափառ Հայրապետից կարեւոր հրահանգներ ստանալուց յետոյ՝ մայիսի 4-ին վերադարձաւ իւր պաշտօնատեղին:

ՃԵՄԱՐԱՆ Մ. ԱԹՈՌՈՅ

Ճեմարանում քննութիւնները սկսուեցան ապրիլի 14-ից և վերջացան մայիսի 31-ին:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ.

Թիֆլիսի դատական պալատը մայիսի 2-ին քննում էր Ախալցխայի Հայոց ս. Փրկիչ եկեղեցու կալուածների սեպհականութեան համար Թիֆլիսի Կոնսիստորիայի կողմից դպրոցական իշխանութեան դէմ յարուցած դատը: Դատական պալատը հաստատեց նահանգական դատարանի վճիռը, որով ապօրինի է ճանաչուած յիշեալ կալուածների գրաւումը դպրոցական իշխանութեան կողմից: Նորա ձեռքից, հետեալաբար, պիտի առնուին այդ կալուածները և յանձնուին սեպհականատիրոջ — Ախալցխայի Հայոց ս. Փրկիչ եկեղեցուն: Պալատում դպրոցական իշխանութեան շահերը պաշտպանում էին, Պետերբուրգեց եկած՝ լուսաւորութեան Նախարարութեան առանձին յանձնարարութիւնների պաշտօնեայ Ա. Պ. Դաւ և Թիֆլիսի նահանգի Ժողովրդական դպրոցների տեսուչ պ. Պերեվոզնիկով. իսկ Կոնսիստորիայի ներկայացուցիչն էր երգ. հաւ. պ. Մելիք — Աղամեան:

«Հանդէս ամսօրեայ»-ի մայիս թուի մէջ կարդում ենք. «Ներկայիւս կը ծանուցանեմք, թէ Ս. Քահանայապետն Լեոն Ժ. Իւր հրամանագրովն (décret), զոր տուաւ Մարտի 31-ին 1903, հաճեցաւ անուանել Առաջնորդ Մխիթարեան Միաբանութեան Վիեննայ զԳերայարդելի Հ. Թադէոս Ծ. վարդապետ Թոռնեան, Ընդհանրական Աթոռակալի տիտղոսով և վեց տարուան տևողութեամբ»:

ՏԱՃԿԱՀԱՅՔ

Սուրհանդակի մէջ հրատարակուած է Թիւրքիոյ Հայոց դաւառական ուսումնարաններէ բաւական ընդարձակ մի վիճակացոյց: Այդ վիճակացոյցի համեմատ, Թիւրքիոյ 61 դաւառներէ մէջ կան 818 վարժարաններ, որոնց համար ամսական 362,967 դոլար է լինում, և այդքան վարժարաններէ մէջ կան 60315 աշակերտ և 22380 աշակերտուհի, 1597 ուսուցիչ և 556 ուսուցչուհի:

— Կ. Պոլսի Թաղային վարժարանաց 1903 թուի յունուարի 1-ին հրատարակուած վիճակացոյցի համեմատ, Պոլսում կան 40 վարժարան, որոնց մէջ—5419 աշակերտներ երկու սեռից, 305 ուսուցիչ և ուսուցչուհի և ամսական լինում է 82865 դոլար: Այս վիճակագրութիւնից դուրս են մնում պետական և այլ մասնաւոր վարժարաններ գնացող աշակերտները և աշակերտուհիները: այդպիսիներէ թիւը հասնում է 1783-ի:

— «Ծաղկապարզի երեկոյին Գոնաբացէքի արարողութենէն վերջը Երուսաղէմի մէջ մեծ հանդէսով կատարուեց է գանձատան բանալիներուն նորընտիր լուսարարացեալ Տ. Գաբրիէլ ծ. վ.-ի յանձման և ուխտագրութեան արարողութիւնը: Գաբրիէլ ծ. վ. Գլխադրի մատուռէն 20 վայրկեանի չափ բանախօսութիւն մը բերեց և մասնաւորապէս խոստացեր է, թէ պիտի աշխատի հսկել կէտ առ կէտ գործադրութեան միաբանական կանոնադրին: Յետոյ իր հաւատարմական ուխտը ընելով, բանալիները առեր է ու Գլխադրէն: Այս տեղեկութիւնները հաղորդողները կըսեն թէ՝ Գաբրիէլ վ.-ի նկատմամբ աննպատի խօսողները այսօր ամենէն աւելի եր դրուատեն իր աշալըջութիւնը և կարողութիւնը:

— Տ. Սահակ ու Կաթողիկոսը իր Աթոռը հասնելով, տեղաւ վանքին թափուր և ամայի վիճակը, և մէկ քանի օր վերջը անմիջապէս սկսաւ ձեռնարկութեանց: Կրօնական և քաղաքական ժողով գումարելով, հասկցաւ վանքին ելեմուտքը: Նորին Սրբազնութեան Սիւ ժամանումէն ի վեր ամէն օր անպակաս են այցելուներ: Ինչպէս Երուսաղէմի մէջ, հոս ալ իր գործունէութեան առաջին նշանները ցուցնելով, սկսաւ նորոգել տալ վանքին փլիված մասերը, և բազում տարիներէ ի վեր ցեցերու կեր դանձարանին մէջ դտնուած ձեռագիր և տպա-

դեր գրքերը շատ մը թանկագին շուրջառները, պատուական գրքասները, և ոսկեղէն անօթները քննեց, ճշտեց և արձանագրել տուաւ, զանոնք պահելու և ապագային եկեղեցին բարեգարդելու համար: Համայն կիլիկեցիք, միաբանութիւնը և կրօնականը մեծ համակրութիւն ունին Ս. Կաթողիկոսին հանդէպ, որ իր Աթոռը բազմեւէն ի վեր գրեթէ վայրկեան մը պարտա ժամանակ անցուցած չէ: Օր ըստ օրէ վանքին և վարժարանին վիճակը բարեկարգուելու և բարեփոխուելու վրայ է: Կանոնաւորել սկսաւ եկեղեցւոյ մէջ թէ՛ երգեցողութիւնները և թէ՛ եկեղեցական արարողութիւնները, որոնք մինչև հիմայ անկանոն և խառն ի խառն ընթացքի մէջ էին: Նոյնպէս բարեջան և գործունէայ մատակարարներ և ուրիշ պաշտօնեաներ կարգեց, իւրաքանչիւր վարդապետին մէյմէկ յատուկ պաշտօններ յատկացուց: Մինչև ցարդ ո՛չ հաշիւ կար, ո՛չ մատակարար վանքին ընդ որ ստացուածքը մէկ քանի անարժաններու և անհաւատարմներու ձեռքը մնացած էր, ամէն հասնող գործի կիսառնուէր: Վերջապէս նորընտիր Ս. Կաթողիկոսը վանքին վրայ բարերար աղդեցութիւն մը ունեցաւ:

— Սոյ վանքին Դլան ագարակը մահլիլ նկատուելով, օրինական ճամբով աճուրդի հանուած էր տեղւոյն Մահլիլաթի վարչութեան կողմէ: Միւս կողմէ, սակայն, պետական պաշտօնագրեր ներկայացուեցան, ապացուցանող թէ այս մեծ ոտացուածք հանգուցեալ կաթողիկոսին իր անձնական գոյքը չէր, այլ վանքին երկարժամանակեայ սեփականութիւնն է: Հետեւապէս մինչև որ այս պաշտօնագրերը քննուին և խնդիր վերջնապէս որոշուի, աճուրդն առժամապէս դադրեցնելու համար պէտք եղած տեղերն հեռադրաւ հրաման ղրկուած է, և Ս. Պատրիարք Հայրն ալ իրողութիւնն հեռագրած է Կիլիկիոյ Ս. Կաթողիկոսին:

— Երկու հազար ոսկիի կտակ մը աղգ. հիւանդանոցին. — Բարեսէր անկին մը հազար ոսկիի հնչուն դրամ և հազար ոսկի արժողութեամբ երկու քաւաչէն տուն Բերայի մէջ կտակած է Աղգ. հիւանդանոցին, պայման ղենելով որ գաղտնի մնայ իր անունը: Այս մասին պաշտօնական ձեռկերպութիւնները կատարուեցան շաքաթ օր: Սոյն բարեսէր տիկնոջ աւանց անձնական վառքի ըրած այս կտակը զնահատութեան և շնորհակալութեան արժանի է:

Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆԸ ՀԱՅ ԱՇՈՒՂՆԵՐԻ ԵՐԴԵՐՈՒՄ.

Հայ ժողովրդի մէջ ուխտադնացութեան ամենաջերմ պաշտպաններն ու խրախուսողները եղել են աշուղները: Նրանց երգերի մէջ Էջմիածինը յիշուած է միշտ մեծ պատկառանքով և ջերմեռանդ երկրւղածութեամբ: Այստեղ առաջ կը երևնէ մի քանի զուտ աշուղական երգեր, դադարիար տալու համար, թէ ժողովրդի այդ հարազատ զաւակները ի՞նչ են զգացել ու ի՞նչ երգել *ս. Էջմիածնի մասին:*

Անցեալ ժամանակներում ճանապարհներէ դժուար հաղորդակցութիւնը, ընտանեկան անձուկ հանգամանքները արգելք էին լինում աշուղին *ս. Էջմիածին* ուխտ գնալու, և ահա ինչպիսի ջերմ կարօտով է արտայայտուած նա իւր այդ փափաղը.

Դիշեր ցերեկ քու խասրատը կու քաշեմ,
Նասիր ըլնի տեսնամ սուրբ Էջմիածին.
Քու խասրաթէն կուլամ, արտաունը կը թափեմ,
Նասիր ըլնի տեսնամ սուրբ Էջմիածին:

Մեկին Բուրջին, որ տեսել էր Էջմիածինը՝ ուխտ արել, համբուրել էր նրա սրբութիւնները, յայտնում է իւր հիացմունքը, իւր ստացած հոգեկան ու բարոյական մեծ մխիթարութիւնը ամէնքին յայտնի երգով.

Էջմիածին խիտ սիրուն պայծառ տեսի,
Երկու հարիւր կանթեղ յիտուն ջառ տեսի,
Դիւի ամենը ջերկա-ջերկա վառ տեսի,
Վաթսուն աւել հենց ոսկի բուրվառ տեսի,
Լուսաւորչու տաճարը մարմառ տեսի, կըն:

Ըստ երեւոյթին այստեղ աշուղը ոգևորութեան մէջ չափազանցում է, բայց *ո՛չ*, նա խի որ տեսել է Էջմիածինը այդպէս բարեալաճ, լիառատ ու ճոխ գրութեան մէջ: Մինչև այժմ էլ ժողովուրդը երանութեամբ է յիշում եփրեմ կաթուղեկոսի օրերը: Ահա և աշուղ Ղադարի գովքը այդ ժամանակի Էջմիածնի վերայ.

Էջմիածին խիստ գովական զանեղան,
 Ծառայ ընծիմ սուրփ աթոռիդ սուրփազան,
 Մէ հէնց պայծառ կու փայլի, նման է արեգական,
 Ձորս կողմն լաջիվարդած կու երևայ զարմանազան,
 Աջիդ ունիս լալ ու եաղութ, ալմաս թրաշ սուրբ
 գաւազան:

Գիշերունց քաղցր ձայն կուտայ, կու բացուի դրախ-
 տի դուռն,

Միջին բազմեցրած է Լուսաւորչի աջ կուռն,
 Օսկի զալամով քաշած է Գիւլստանու վարդն ու սմբուլն,
 Վրեն շուռ կուգայ ճիւճխալով քաղցրաձայնիկ բլբուլն,
 Օսկի մարմառ սուրբ սեղանն խիստ գեղեցիկ, սուր-
 փազան:

Կոյս մայրն մեր Աստուածածին—չի կայ նման իրան
 հատն,

Բարձր զանգակատանը կախ տուած ունի սհաթն,
 Աջախողմն Գեայրանէն ա, ձախախողմն Շողակաթն,
 Սուրբ հայրն մեր Լուսաւորչուն, զարգարել ա Տրդատն,
 Կոյս մայր մեր Հռիփսիմէն խիստ գեղեցիկ, զանեղան:

Ձուխտ սարկաւագով շուրջ կուգան, սուրբ սեղա-
 նին դուլխ տալով,

Միաբանքն զարգարուած են խաչ խաչվառով, շուր-
 ջառով,

Ես անարժան Ղազարս մայիլ էլա մտիկ տալով.

Ով որ որ ինձ կույիշի, արժանանայ դրախտին բարով.
 Եվրեմ սուրբ կաթողիկոսն խիստ գեղեցիկ, զանեղան:

Էջմիածինն ուրեմն այնպիսի լաւ տպաւորութիւն էր թող-
 նում աշուղներէ վերայ, որ իրենց բոլոր բանաստեղծական ոյժը
 դորձ էին դնում դավելու նրան ու ոէր զարթեցնելու ժողովրդի
 մէջ, որ ուրեշներն էլ դան, ուրեշներն էլ «մայիլ ընեն» սուրբ
 հօրն մեր Լուսաւորչու հիմնած մենաստանի գեղեցիկ տեքլին:

Էջմիածին խիստ լաւ տեղի,

Միջուսն կայ շատ աբեղայ,

Ամէնքն կասեն մէկ «հայր մեղայ»,
Սալուի չինսոր էջմիածին:

Սիրւուն սիրւուն դռներ ունիս,
Ոսկեջրած կռներ ունիս,
Արքայութեան հոտեր ունիս,
Սալուի չինսոր էջմիածին:

Երեսդ արեւ ես Մասիս,
Ամեն նեղութիւնի հաս իս,
Երկնուց խորան լուսոյ մաս իս,
Սալուի չինսոր էջմիածին . . .

Աշուղ Քիչիկ Նուր մի դեղեցիկ մուսամմազի մէջ ներկան
նկարադրելով, ահա ինչպիսի խորհրդածութիւններ է անում ու
էջմիածնի անցեալի մասին.

Լուս պայծառ իջման տիղն՝ դուռն շատ գովելի է,
Ծաղկած բոլորքըն դաշտով՝ խուրն շատ գովելի է,
Բարելի պտուղ տըւող ջուրն շատ գովելի է,
Մեծամեծ օտարն երգնէն հուրն շատ գովելի է,
Յոյց տուէր այս ասունքն, վուրն շատ գովելի է:

Տրդատի Ժամանակին տես ինչքան բաշարեցին՝
Սրբանց նահատակելով չեղաւ, չը բեղարեցին,
Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչուն սարսափեալ չարչարեցին,
Գեցեցին խուր վիրապն, օձն ու կարիճ շարեցին . . .

Հոռոմսիմ կոյսն փախաւ Տրդատի պալատիցն,
Սուրբ Գայեանի ձեռնէն բռնէին՝ մատն մատիցն,
Անհամբարք բազմութիւն հասան շատէն շատիցն,
Նահաաակ կոտորուէին՝ չը զըրկուած հաւատիցն,
Հաւատի համար լաւ է, սուրն շատ գովելի է: . . .

Իջման տեղի աթուռն Տրդատի զարդարած է՝
Ուսքովն քարն կրած, շնուրքով պատն շարած է,
Անհամբարք կանթիղներն սուրբ տաճարին վառած է,

Սուրբ միռօնի էփ գալով այլ ազգն խաւարած է.
 Լուսաւորչու մասունքն—կուռն շատ դովելի է:

Հայոց այն թուէն գէսն շատ չար ու բարի անցաւ,
 Հազար ութ հարուր եառասուն ու մէ տարի անցաւ.
 Քանի՜ կաթուղիկոսներ գիւի էն ճանապարհին անցաւ...
 Նրանց հագի ըզգեստն—շուրն շատ դովելի է:

Տէր, խաւարած մի թողնի, լուսիդ արժանի արա,
 Մի հեռացնի էրեսդ, տեսիդ արժանի արա,
 Ողորմութիւնդ շատ է, կիսիդ արժանի արա,
 Երկնային հարսն շինէ, փեսիդ արժանի արա.
 Քիչիկ Նովի ասունքն—խուռն շատ դովելի է:

Ղալամ—օղլի աշուղը թափառական խեղճ աշուղ էր, եր-
 գում էր ռամկական դուէհիկ լեզուով, բայց իւր ղդացմունքով չի
 ուզում յետ մնալ միւսներէն—

Է՛յ աղալար, մէկ դըզըմ՝ չորս վանք տեսայ՝
 Մէկն Հոռոմսիմա, Շողակաթ խանա,
 Ասին ուռումբելին խարմճ կու կիտին (?), —
 Մէկն Լուսաւորիչ մէկն Գիայրանա:

Հայն զուլլուղ կանէ յիսուն օր պասին,
 Լուսն ա կամար կապեր քու բեմի դասին,
 Դեշափատ վարագուր քաշած յերեսին.
 Հոգևոր տէրն պիտի սուրաթն բանայ:

Առաւտուց անուշ կուգայ պաշտումի մառը,
 Հինգ հարուր լիւլա ա մէկ ոսկէ ճառը.
 Անկրակ մեռն մատաղհաս գառը
 Կերթայ արեւ լուսահոգին Բաթանայ:

Պատերը անգին քար շարած, մարգարիտ,
 Շատ մարդ զուլլուղ կանէ քու մառմառ քարիդ,
 Չարն խափանեցիր, առաջն բարիդ.
 Խաչուառ ջաւահիր էր մահուդ անդանայ ...

Խաչվառ ջաւահիր էր ինչ լալ ու մարջան,
Դռներն էր ոսկեծեծ ինչ փռանկի բան,
Փռուվառ կար անդին քար դրախտի նման,—
Ղալամօ օղլին տեսաւ զալ խանա խանա:

Պատմական—Նկարագրական տեղեկութիւններով աւելի հարուստ է աչքդ Քեանհանի «Գովասանութիւն առ սուրբ Էջմիածնի» դաստանը:

Էջմիածին—Սիօն մայր տաճարն մեր,
Միաբանեալ անդ է ուղղափառն մեր,
Արմատ պինդ հայրապետական ծառն մեր,
Հաւատ լուսաւորչական է վառն մեր:

Վաղարշապատ էր Տրդատի օրօքն,
Միշտ պահպանէր հսկայադօր զօրօքն.
Անդ Էջմիածին լուսափայլ շնորհօքն
Տեսեալմբ տեսեալ սուրբ Գրիգոր հայրն մեր:

Պինդ պահէր նա քրիստոնէական դաւանը,
Չեռնադրուեց, ձեռն առաւ դաւադանը,
Լուսաւորեաց աշխարհն մեծ հայաստանը.
Նա յայնմանէ հալածեց խաւարն մեր:

Յորժամ հիմն արկին սուրբ Մայր Աթոռը,
Պատճառ եղաւ սուրբ Գրիգոր լուսաւորը,
Անպատմելի է բայց, պատմեմ ձեզ իրը՝
Շնորհօք սուրբ Հոգւոյն գեղեցկաշարն մեր:

Անուանեցին Աթոռ Լուսաւորչական,
Անդ ժողովեաց սուրբն բազում միաբան.
Զարդարեցին եկեղեցիս զանազան,
Պայծառացաւ հայաստան աշխարհն մեր:

Փութանակի հրաման եւ վեհիցը,
Քննեցին այբ առաջ վերջը քեհիցը,

Թարգմանեցին դիրք սուրբ մարդարէիցը.
Ոչ սք կարէ լինել հակաճառն մեր:

Անդ է սուրբ կուսանաց վկայարանը՝
Հոռոմսիմէն, Շողակաթ, Գայարանը,
Նոքա բնկալան պսակ անթառամը,
Եղեն լուսաւորութեան պատճառն մեր:

Տասնեւերկու անուանի վիմաքար են,
Հսկայ Տրդատ երեք Մասիս սարէն.
Աղանակերպ լոյս կու փայլի տաճարէն.
Առ Քրիստոս է ուղիղ ճանապարհն մեր:

Երկնից իջեալ սրբազնաց սաղաւարտը,
Անօթ ընչից անպատմելի է զարդը,
Պարզեւտուտ արիւն թաթախ Գեղարդը
Միշտ կուտահէ անշարժ հիմաքարն մեր:

Շինուածք Աթուոյն ամեն ոսկեզօծ են,
Նետիւ թերահաւատներուն կու խոցեն.
Եօթն ամաց մէկ անգամ մեռն կու օծեն,
Նովաւ կու մաքրի մեղաց նշխարն մեր:

Սուրբ հաւատս սրբութեամբ հաստատեցէք,
Հորք իմաստունը, յիմարաց խրատեցէք,
Համաձայնեալ առ Քրիստոս պաղտտեցէք,
Անխախտ մնայ Հայկազեան տօմարն մեր:

Մեք հօտ կուեալք՝ հովուապետ սրբազանը,
Որդիքն Հայկայ և աղքն Յաբեթեանը,
Նախնական սահման՝ սեղանատանը
Կընթեռնուն Սարգիս Շնորհալու ճառն մեր:

Խնդրեան, Քեանհան, քու խնդիրդ Հիօրէն,
Պարզեւտուտ տէր Յիսուս թաղաւորէն,

Բարեխօս լերուք, սիրելիք համօրէն,
Անցէ հանդիստ հեշտութեամբ դժուարն մեր:

Ս. Եջմեաճնի վանքի դովառանութեան հետ հայ աշուղները
գովել ու վրառաւորել են և նրա վեհապետին, «Հոգևոր Տիրոջը»,
«սուրբադանին»: Ահա ինչ է երգում ու թողնամեայ աշուղ Քե-
շեշ—օղլին Նիրեմ կաթուղիկոսի համար.

Սեղանդ մասունք ա, վերարկուդ խաս ա,
Ծառայ եմ քու սուրբ աթոռիդ, սուրբադանն.
Սկիհդ արիւն մարմին, միջինը մաս ա,
Ծառայ եմ քու սուրբ սեղանիդ, սուրբադանն:

Աստուածախօս Մովսէս, արբոյ նահապետ,
Կարդդ հրեշտակայ դու ես Մելքիսեդ,
Եպիսկոպոսապետ ուղիղ հայրապետ,
Ծառայ եմ քու իւղափառիդ, սուրբադանն:

Գաւազանդ ոսկի ա, փիլոնդ խարա,
Աղօթքդ եար եղաւ, ես շնորհքս առայ,
Զարհուր Քեշիշ օղլին լինի քեզ ծառայ.
Ծառայ եմ քու խալ խալվասիդ, սուրբադանն:

Իսկ ի՞նչ են երգում մեր ժամանակի աշուղները. վերջները
մի քանի նմուշներ նոցա մէջ ամենայայտնի ու տիպեքական ա-
շուղի՝ Զիւանու, երգերից և կտեսները, որ այսպեղ բոլորովին
նոր մտքեր, նոր զգացմունքներ են յեղյեղւում.

Մեր նախնեաց հօտն առնել կուղէս, իմ որդեակ,
Էջմիածին, Սուրբ Կարապետ հւխտ դհա.
Անին չը մոռանաս, թէև աւերակ,
Կը համարուի նախնեաց փառքերուն վկայ:

Գու հարազատ մայրն է սուրբ Էջմիածին,
Սիրէ այդ սուրբ վայրը, սիրէ կաթողին.
Պապերուս հիմնարկած տունն է թանգադին,
Հայոց համար դրանից մեծ տուն չկայ:

Լսւ է, այդ պատճառով Կարին էլ կերթաս,
 Յետոյ Մուշք, սիրուն դաշտը կը տեսնաս,
 Տարօնի լեռներուն կը ծանօթանաս՝
 Սուրբ Կարապետ ուխտ գնալով, հայ տղայ:

Ջիւան, մայր չի լինի քեզ օտար կինը,
 Սիրէ քու խի մայրդ, սիրէ քու հինը.
 Թողած հոգուդ մօտիկ էջմիածինը,
 Խոնչ դործ ունիս Հոսմ կամ Ամերիկա:

«Հայերուս սեփականութիւնը» վերնագրով մի ուրիշ երգի.
 մէջ նա ասում է.

Հայերս մէկ լեզու, մէկ կրօն ունինք,
 Ուրիշ ոչինչ մեզի սեփական չը կայ.
 Մենք հայկական հագուստ, հայ տարազ չունինք,
 Կորչել է հին ձեւը, մէկ նշան չը կայ:

Պապերս մէկ բանով շատ անգին էին,
 Նպատակով տաճարներ կը շինէին.
 Հին մնացած վանքերը չը լինէին,
 Օտարը կասէին «Հայաստան չըկայ»:

Մի հատ եկեղեցի ունինք, մերն է զուտ,
 Պարզ է, չունի այնքան բաներ նորամուտ,
 Երգեր գրաւիչ, մեղմ, հոգիօգուտ, —
 Մեր շարականի պէս շարական չըկայ:

Տէր, պահէ Արամեան հոգևոր Դահը,
 Մի մարիլ հայերուս մէկ հատիկ ջահը,
 Նրա հետ կապուած է մեր ազգի շահը.
 Բացի սուրբ Աթոռը մեզ պաշտպան չըկայ:

Ջիւանի, մէկ մէկու կեանք նուիրելով
 Հայ ապրինք հայութեան գանձին տիրելով,
 Ինչ որ ունինք պահենք իրար սիրելով, —
 Դրանից մեզի լաւ ուրիշ բան չըկայ:

Հեռու երկրներից լիցած օտար հովերի, վնասակար ազդեցութիւններից զգուշացնելով աշուղ Ջիւանին այսպէս է կազմում «Իւր համոզմունքը».

... Թէև շատ բանի մէջ խեղճ եմ, տկար եմ,
Բայց այս համոզմունքիս մէջը հաստատ եմ, —
Էջմիածնում ժամկոչութեան յօժար եմ,
Ուրիշ ազգի քարոզաբան չեմ լինի:

Ջիւանս կը մնամ ժրջան արի,
Չարակամ եղբօրս ցանկալով բարի.
Սևանում կը մնամ քառասուն տարի,
Չիք Խաչատուր Պապախանեան չեմ լինի:

Երբ Կովկասի հայ դէմաւորներուն ճանապարհ էին դնում առաջին տարիներում, Ջիւանին խրատում էր ու երգում.

... Չը մոռանանք որ մեզ ունինք Էջմիածին սուրբ հաւատ,
Աշխատենք և միշտ ունենանք դէպի նրան վառ վառիազ.
Անձով օգնենք մարմնաւորին, հոգին չը թողունք անյադ.
Սուրբ կրօնին, եկեղեցուն կեանքերս տանք պատարագ,
Որ նա լինի մեզի պաշտպան մտքերուս լուս ու ճրագ,
Սրտերուս մէջ ամուր պահենք մեր հաւատը տաք ու ջեր:

Հայի Աստուած, տնւր հայերուն ջերմ հաւատ,
Սիրեն իրենց եկեղեցին հարազատ ...

Խիստ մխիթարական է այս երևոյթը, որ Ս. Էջմիածինը իւր ամբողջութեամբ, իւր բազմակողմանի նշանակութեամբ ծանօթ է եղել ինչպէս մեր հին աշուղներին, այնպէս էլ նորերին. իսկ ինչ բանի արժէքն ու ուրբութիւնը հասկանում է աշուղը, հասկանում է ինչանակէ և ժողովուրդը, որովհետև աշուղը նրա մտքի, նրա դադափարները և զգացումները թարգմանն է: Ո՛րչափ ցանկալի է, որ այդ դադափարներն ու զգացումները, ամէն տեսակ մոլի ու նենգամիտ ներշնչումները հակառակ՝ շարունակեն կենդանի մնալ մեր ժողովրդի մէջ, և ամէն հայի սրտից բղխած լինի աշուղի այս աղօթքը.

Տէր, պահէ Արամեան հոգեւոր Գահը,
 Մի մարիլ մեր ազգի մի հատիկ ջահը,
 Նրանից է կախուած մեր ազգի շահը,—
 Բացի սուրբ Աթոռը մեզ պաշտպան չը կայ:

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ

Թէ ԻՆՉՊԷՍ ՊԵՏԲ Է ՄՇԱԿՈՒԻ ԴԱՂԱՓԱՐԸ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ
 ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋՈՅՈՎ*.

Ա. Թէն մի հասարակական հաստատութիւն պէտք է իւր
 որոշ գործնական առաջնորդող դադարին ունենայ. իսկ
 իւրաքանչիւր անհատի համար այդպիսի դադար որոշելը
 դժուար է. անօգուտ կլինի օր. պահանջել ծնօղներից, իբրեւ
 ապագայ քաղաքացիներ դաստիարակողներից, այս կամ այն
 բարոյական յատկութիւնը: Պէտք է ապաւել ուրեմն, թէ կգայ
 ժամանակ, երբ տէրութիւնը ինքը հասարակական հաստա-
 տութիւններում կգաստարակէ այնպիսի մարդկանց որդի-
 ներին, որոնք ընդունակ չեն լինի լաւ բան սովորեցնելու
 իրանց որդւոց:

Բարձր բարոյականութիւն պիտի պահանջել յամենայն
 զէպս նոցանից, որոնց արհեստն է դաստիարակութիւնը. այ-
 լապէս աւելորդ կլինի բարոյական օրէնքների ծրագիրը կազ-
 մել սաների համար. միւսնայն է. նոքա մեռած տառ կմնան:
 Այսպիսով նախ մանկավարժները վրայ պիտի ուշադրութիւն
 դարձնել, և եթէ նոքա իբրեւ մարդիկ, ազատ չեն կրքերից

*) Տես «Աքաբատ» մայիս, էջ 441:

և այլ պակասութիւններից, գոնէ պիտի անկեղծ ցանկութիւն ունենան իրանց վատ կողմերն ուղղելու և ձգտելու բարոյական բարձրութեան: Նորա պիտի յարգեն իրանց կոչումը, սիրեն ամբողջ հոգւով իրանց գործը և իրանց աշակերտներին, սրբութեամբ կատարեն իրանց պարտքը: Ուսմէջ չկայ այդ ձգտումը, ով միայն ոտձկի համար է ծառայում, նորա գործը չէ դաստիարակութիւնը: Փանի որ կը լինին այսպիսի դաստիարակներ, իսկ դժբախտաբար այդպիսիները շատ շատ են,—գպրոցում բարոյական դաստիարակութիւնը կլինի անիրադրձելի մի ցնորք: Բայց յուսանք, որ հասարակութեան նոր արթնացած ուշադրութեան և լաւագոյն մանկավարժների դաղսփարների տարածման շնորհիւ, միայն անուսում մանկավարժների թիւը կամաց կամաց կսկսէ պակասել և նոցա տեղը կբռնեն ջերմ համոզմունքներով այդ գործին կոչուած անձինք:

Կայ սակայն մի պահանջ, որը պիտի գպրոցը անպայման ի կատար ածէ և որը երիտասարդների վրայ բարոյապէս ազդելու ամենակական խնդիրն է. այն որ գպրոցը կարող է և պէտք է սովորեցնէ ոչ միայն խելացի և լուրջ աշխատանքի, այլ և ստիպէ սիրել աշխատանքը, ներշնչէ այն համոզումը, թէ ամենց աշխատանքի չկայ բախտաւորութիւն կեանքի մէջ: Այս նպատակին հասնելու համար դաստիարակները շատ միջոցներ ունին:—Առաջին միջոցը անձնական օրինակն է, որն ազդում է երիտասարդի սրտի վրայ աւելի լաւ, քան ամենագեղեցիկ խօսքը. դաստիարակն ինքը պիտի օրինակելի լինի աշխատասիրութեան, ճշտապահութեան և բարեխղճութեան՝ իւր պարտականութիւնները կատարելու աեսակէտից. նա միշտ պիտի յառաջադիմէ ինքնազարգացման, պիտի կատարելագէս իմանայ իւր սուսերկան և պիտի ջերմ սիրով զբաւուած լինի դիտութեան ու գրականութեան յառաջադիմութեամբ:

Միւս միջոցը դաստիարակութեան եղանակն է,—կենդանի հետաքրքրական, բայց և լուրջ դաս, որի ընթացքում բոլոր աշակերտները պիտի զբաղուած լինին բոլորը լսեն, մտածեն և հետևեն. եթէ դասը չէ նուիրուած միայն

հարցերի և կրկնութեան, այլ աշակերտներին մի քայլ առաջ է տանում, շարժում է նոցա միտքը և զարթեցնում հետաքրքրութիւնը, այսպիսի դասն է աշխատանքի ամենագեղեցիկ վարժութիւնը՝ կամքի ազատութեան և ջանասիրութեան հիանալի կանոնաւորութիւն առկողը: — Երբորդ միջոցն են խելացի մտածած և աշակերտներին կատարելու յանձնարարած ինքնուրոյն աշխատանքները: Զորորդ՝ բացատրել աշակերտին ամէն մի յարմար դէպքում աշխատանքի դերը մարդկութեան կեանքի մէջ, հասկայնել նոցա անգործութեան փաստակարութիւնը, ևս: Միջոցներ շատ կան և ամեն մի դաստիարակ կարող է ընտրել այն, որն աւելի յարմար է և աւելի դործնական իւր աչքում, երբ նա առաջնորդուում է իւր համոզմունքներով և աշակերտների անհատական յատկութիւններով: Երբ այսպէս ուսուցիչը իւր ունեցած բոլոր միջոցներով վարժեցնում է սաներին լուրջ աշխատանքի, կարող է սէր զարթեցնել նոցա մէջ դէպի դիտութիւնը, մաքուր հաւատ դէպի յառաջագիմութիւնն ու լուսաւորութիւնը: Իսկ ով ճգնում է ներշնչել իսկական յարգանք դէպի դիտութիւնը, ով համոզում և ցոյց է տալիս, որ մարդկային կեանքի անվիճելի նպատակներից մէկն է ճշմարտութեան հետամուտ լինելը, նա կատարում է մի բարոյական մեծ և խիստ արժեքաւոր գործ: Եւ եթէ զըստը կարողանայ այդ գործը կատարել միշտ կենդանի հետաքրքրութիւն պահպանելով՝ կարելի է յուսալ, որ կանհեղանայ վերջապէս մնայլ և անբովանդակ յոռետեսութիւնը, որն այժմ թունաւորում է երիտասարդ ուղեղները այն ժամանակ, երբ նոքա հասունանում են, և մեռցնում է նոցա սրտում բարի ձգտումներն ու լաւ զգացումները:

Հարկաւոր է, ցանկանալ, որ իւրաքանչիւր աշակերտ պատրաստ լինի ամէն մի անձնագոհութեան, այլ պիտի աշխատել, որ նոքա անաւարբեր չլինին դէպի իրանց հարեւանների դժբախտութիւնը, իրանց ընկերների անյաջողութիւնն ու տխրութիւնը: Գորա համար նախ իրանք դաստիարակները հեռու պիտի լինին այն փաստակար հայեացքից, թէ գոյրոյցը կռուի ասպարէզ է. դժբախտարար այս հայեացքն է.

պաշտպանում պնդիսի մի անձն, ինչպիսին է Ուօրբէնը, անդլիական ուսուցչական ընկերութեան նախագահը. «Երպրօցական կռուի դաշտում, ասում է նա՝ աւելի քան ուրիշ որեւէ ասպարիզում նկատելի է, որ միայն ուժեղագոյնները կարողանում են առաջ ընթանալ և տահմանաժ կարգի մէջ ամուր մնալ. դա մի դաժան ճշմարտութիւն է, որի վերայ հիմնուած է աշխարհը և որի օգնութեամբ նա կարող է պահպանուել»։ Անդլիացի յայտնի մանկավարժի այս կարծիքը որքան հին, այնքան էլ կեղծ ու անբարոյական է. հանել մանկանց կռուի դաշտը և ստիպել նոցա կռուելու՝ նոցա՝ որոնք կարիք ունեն զարգացման և որոնք առանց բացառութեան իրաւունք ունին բոլորն էլ ստանալու այդ զարգացումը, դա նման կլինի նորան, որ մենք մի կտոր հաց ձգենք տասնեակ քաղցած մարդկանց առաջ և այդ կտորը նրանցից ուժեղին հասնէ։ Ակնյայտնի է, որ Ուօրբէնը շփոթում է երկու տարբեր հայեացք. նախ ամէն մէկ աշակերտի վիճակուած չէ նկարիչ, բանաստեղծ, երաժիշտ և չն. լինել, և եթէ պատահի որ տաղանդ չունեցողը ընկնի տաղանդաւորների շարքը, անշուշտ ստիպուած կլինի վաղ թէ ուշ այդ կարգից դուրս գալ, որովհետեւ հանճարն ու տաղանդը միայն սակաւաթիւ ընտրուածների բաժինն է. բայց զարգացում ու կրթութիւն կարող է և պէտք է ամէն մի մարդու իրաւունքն ու բաժինը լինի։ Երկրորդ՝ դաստիարակը լաւ և ուժեղ աշակերտներին պէտք է ներշնչէ այն միտքը, թէ նոքա պէտք է օգնեն թոյլերին և ինքն էլ պիտի աւելի կարեկցաբար վերաբերուի վերջիններին. հակառակ դէպքում՝ նա վատ օրինակ կլինի աշակերտների համար և այնուհետեւ թոյլ ընկերի արտասուքը, որ առաջ նոցա մէջ կարեկցութիւն էր շարժում, կփոխուի սառն հեղնութեան։ Այս է սովորեցնել մանկանց իրար վերաբերուելու եթէ ոչ եղբայրաբար, դոնէ ընկերաբար, այս խօսքի ամենալաւ ըմբռնմամբ, ընկերութիւնը կազմում է ամենազլխաւոր ոյժերից մէկը, որի շնորհիւ աշակերտները դպրոցից տանում են մի քանի լաւ յատկութիւններ, որոնք մնում են նոցա մէջ ամբողջ կեանքի ընթացքում։ Լաւ ընկերական կեանքը

մանկանց և երիտասարդների մէջ ոչ միայն վերացնում է նոցա վատ յատկութիւններից շատերը, այլ և յաճախ զբրդում է անձնազոհութեան և սորանով միջոց է տալիս ոմանց վայելելու բարձր հոգեւոր ուրախութիւն: Ընկերութիւնը սովորեցնում է օգնել միմեանց, մէկի դժբախտութիւնը քոյրերինը համարել և ընդհանուր ոյժերով դժբախտութիւնից հանել նոցա, որոնք ընկած են նորա մէջ: ամուր պահպանել ընդհանուր շահերը, թէկուզ զոքա լինէին անձնական շահերին հակառակ: Առ հասարակ համերաշխ ընկերութիւնը ազնիւ դաստիարակութեան մի դպրոց է, որը ետաւիրութեան հակառակ ոյժ է ներկայանում և տալիս է, թէև իդեալից դեռ հեռու, բայց իւր ժամանակի համար ամենալաւ յարաբերութեան օրինակը, որը պիտի իրադործուած լինի մարդկանց մէջ:

Դպրոցական պայմանների անբնական լինելու պատճառով յաճախ խիստ համակրելի ընկերական գաղափարներ դաստիարակների ցանկութեան հակառակ են հանդիսանում, որոնք և հալածում են այն, իբրև անհնազանդութեան վրնասակար արտայայտութիւններ: Բայց եթէ դաստիարակները չկռուէին ընկերական գաղափարի դէմ, այլ ընդհակառակն կարողանային նրանից օգտուել դաստիարակչական նպատակներով, այն ժամանակ նա կլինէր աշակերտների համար իբրև պաշտպանութեան մի ոյժ: Այն ուսուցիչը, որը զբաւում է աշակերտների հաւատը, յարգանքը և սէրը՝ ինքը կարող կլինի առաջնորդ հանդիսանալ նոցա ընկերական յարաբերութիւնների միջոցին, կարող կլինի նոցա աւելի ամրապնդել, հեռու պահել սխալ ճանապարհներից, դէպի որոնց տանում են նրանց երիտասարդութիւնն ու անփորձութիւնը:

Ահա այն դրական հետեւանքները, որին կարող է հասնել ամէն մի բարեխիղճ ուսուցիչ իւր անձնական օրինակով և խելացի վերաբերմամբ թէ դէպի իւրաքանչիւր աշակերտ առանձնապէս և թէ դէպի բոլորն ի միասին: Եւ վերջապէս զբականութեան ու պատմութեան առարկաներով պարապող ուսուցիչները ունենում են իրանց ձեռքին ամենալաւ բա-

բոյական կրթական միջոցները որոնք ամփոփուած են լինում հէնց իրանց առարկայի մէջ: Գեղեցիկ զբաղանքութեան արդիւնքները վերլուծելիս և ուսումնասիրելիս պիտի միշտ ի նկատի ունենալ զարգացնելու նրանց մէջ գեղագիտական ճաշակը, որը որոշ բարձրութեան հասնելով արդէն ապահովում է մանկան վատ հակումներէց, նոյն նպատակին եւ հասցնում նաև երաժշտութիւնը, երգեցողութիւնը, նկարչութիւնը ևլն:

Ինչ վերաբերում է զբաղանքական օրինակելի երկերի ընթերցանութեան, նմանապէս և պատմական փաստերի ուսումնասիրութեան, սոցանից աշակերտները սովորում են և իւրացնում զխտակցական-բարոյական համոզումներ և բարձր իդէալներ, որոնց ձգտելը իւրաքանչիւր մարդու պարտականութիւնն է համարուում, երբ նա հասարակութեան անդամ է դառնում: Բարոյական դաստիարակութիւնը հետեւում է երկու, թէև սերտ կապուած, բայց ոչ միանման խնդիրների, նախ կրթում է զգացումը, և ապա համոզումը, վերջինիս հետ նաև կամքը, որն ընդունակ է զարձնում աշակերտին իւր համոզումն ի կատար ածելու կեանքի մէջ:

Այսպէս, ազգային պատմութեան ուսումնասիրութեամբ ուսուցիչը պիտի օգտուի երիտասարդների մէջ դաստիարակելու հայրենասիրական զգացումներ: Հայրենասիրութեան զգացումը, ինչպէս սէրը գէպի իւր ծննդավայրը և իւր հայրենիքը, զարթնում, զարգանում և ամրանում է գեռ. նախ քան դպրոց մտնելը, նա չի պահանջում առանձին հոգաւարութիւն, սրովհետև նա նոյնքան բնական է և անխուսափելի, ինչպէս ընտանեկան կապերի զգացումը: Որ և իցէ գեղարուեստական մի երկ կարգալիս ուսուցիչը պիտի աշխատէ այնպէս առաջնորդել իւր աշակերտներին, որ նոքա վատը իսկոյն նկատեն և իրանց հեռու պահեն ազնի հակումներից, որ նոքա զլուեն և աշխատեն, եթէ իրանց մէջ էլ այդպիսի ազնի հակումներ նկատելի լինին խոյս տալ գոցանից: Կարգաւածը լաւ հասկանալու ամենաէական միջոցը զրուցատրութիւնն է կարգաւած զբքի մասին, երբ մշտնջերի փոխանակութիւն է լինում: այստեղ պարզուում են

Հայեացքները՝ ինչպէս իրտներ, այնպէս և օտարինը, առարկան քննութեամբ է ամէն կողմից և զրուցակիցները իրանց համար աննկատելի կերպով ենթարկութեամբ են այդ օդաակարգադափարներին: Այսպիսի զրուցատրութիւնները նորութիւն չեն նաև մեզ մօտ, գործին նուիրուած մարդիկ յաջողութեամբ առաջ են տանում այդ և միշտ էլ երախտագէտ աշակերտները պահպանում են նոցա մասին բարի և քաղցր յիշողութիւն, ինչպէս իսկական բարոյական դաստիարակների մասին:

(Քաղեց) Ա.ս. Շահնազարեան

Մ Ա Ր Ի Յ Ա Ս

Հրատարակում ենք ահա այն Մարիբասը, որի գիւտը Բազմավէպի մէջ Բաումաշեան (1896. նոյ. 3), Հանդէս Ամս.-յի մէջ Կարրիէր՝ Հ. Տաշեանից ուղղուած մի նամակով (1897, յունվ.), աւետեցին: Իւրաքանչիւր բանասէր Հայ անշուշտ նուազ կամ առաւել հետաքրքիր անհամբերութեամբ սպասում է այս, Հանդէս Ամս.-յի լեզուով խօսելով—«ապշեցուցիչ աւետսի» արդիւնքը տեսնելուն:

Ամէնից առաջ մի քանի խօսք Մարիբասի ներկայ թարգմանութեան Ձեռագրի մասին: Մարիբասեան այս քաղուածքը դանելու պատիւը պատկանում է լիովին Նաու (F. Nau) ջանասէր ասորագէտ քահանային, որը Փարիզի և Լոնտոնի մատենադարաններում եղած բոլոր ասորի ձեռագիրները մանրադնին քննութեան է ենթարկել: Արդէն իւր 1896-ին Միքայէլ ասորու ձեռագրի մասին գրած մի յօդուածի մէջ (Journal asiatique, 1896. 9-e série, t. VIII, թ. 523 ss.) նրա ուշադրութիւնն է գրաւել վերջինս աղ-

բիւրների շարքում նաև Մարիբասի յիշուիլը: Նոյն տարին և առաջին անգամ գտել է նա Փարիզի «Ազգային մատենադարան»ի ասորական ժողովածուի մէջ № 306 ձեռագիրը, որի fol. էջերից 71—77 ամփոփում են Մարիբասից եղած այս քաղուածքը: Ձեռագրիս երկարութիւնը 28,5, լայնութիւնը 20. գրութեան լայն.ը 15, երկար.ը 21 սանտ. է. իւրաքանչիւր երես ունի 20 տող: 1896-ին սոյն Ձեռագիրը նկարագրել է Jour. as.-ի մէջ (Սեպտ. - Հոկտ.) Շաբօ (Chabot) քահանան: Ինչպէս Կարրիէր իւր նամակում խոստովանել է, Նաու երէցի միջոցով է ճանաչել ինքն այդ ձեռագիրը և իւր նամակը գրել է Նասուի վերոյիշեալ յօդուածից յետոյ: Անցեալ տարի Դիւլալի ասորական դրականութեան պատմութիւնը (Paris, 1899. La littérature syriaque.) կարգալիս, ուշագրութիւնս դրաւեց այդ հատուածը, բայց հաղիւ այս տարի կարողացայ Փարիզից գերման. մինիստրութեան միջոցով այդ ձեռագիրը ստանալ: Արդէն բնագրի արտագրութիւնը վերջացրել էի, երբ լսեցի թէ յարգելի գիտնական Ն. Մարրն Մարիբասի մասին մի դասախօսութիւն է կարդացել և, ինչպէս սիրաւիւր յօժարութեամբ յայտնել էր ինձ Հ. Թ. Կէտիկեան, առանձին փոքր մի ուսումնասիրութիւն ևս հրատարակել է պրոֆ. Մարր „Арабское извлечение изъ Сирийской Хроники Марибаса“ (С. Пет. 1902, 8.⁰ էջ 10.) վերնագրով: Առաւա՛սի այս տարուայ Բ—Դ հ.-ի մէջ Հ. Մ. վ. այդ ուսումնասիրութեան մասին հաղորդում է, որ նա արտատպուած է Записки ВОИРАО. т. XIV. էջ. 078—091-ից: Ինձ անհնար եղաւ դժբաղդաբար մինչև օրս այդ յօդուածը ձեռք բերել:

Ի՞նչ նշանակութիւն ունի Մարիբասի գիւտը: Մեզանում բոլորը հետաքրքրուում են Մարիբասով, որովհետև կործում են, որ դրանով Խորենացին կընկնի կամ կբարձրանայ: Ամէնքի հետաքրքրութիւնը զուտ գրական է: Պատմական հետաքրքրութիւնը ընդհակառակը բոլորովին պակասում է. ո՞վ փորձեց մինչև օրս Հայկի և Բեղի, Արմենակի և իւր յաջորդների ու Արամի մասին պատ-

մուսաճները պատմութեան լուսով պարզել: Մեր ազգի նախնական պատմութիւնը ամփոփող միակաղբիւրը անշուշտ այս տեսակէտից աւելի մեծ ուշադրութեան արժանի է: Մի թոյլ փորձ պէտք է անենք մենք՝ մեր բնագրին կցած ծանօթութեանց մէջ Հայկի և Բելի առասպելի ծագումը բացատրելու:

Ներկայ բնագրի հրատարակութիւնը Մարիբասեան քրնագատութիւնը բերում է բոլորովին մի նոր հետքի վրայ, որը մինչև օրս բացի Կարրիէրի վերոյիշեալ նամակում կողմնակի յիշուելուց, ոչ մի այլ բանասէրի ուշադրութեան չի արժանացել: Մարիբասի այս քաղուածքը մեծ մասամբ դրեթէ բառացի դառնում է Միքայէլ ասորու մօտ, ինչպէս որ բնագրին կցուած ծանօթութիւններից պէտք է երևայ: Հայերէն Միքայէլ Ասորին, որի ֆրանսերէն թարգմանութիւնը Լանգլուան վաղուց տուել է (Chronique de Michel le Grand, patriarche des Syriens Iacobites. trad. par V. Langlois. 1866. Venise—Paris) շատ թերի է: Ասորերէն ընտիր բնագիրը 1900 թուից ի վեր հրատարակում է Հ. Շաբօ, վերոյիշեալ ջանասէր երէցը, որից մինչև օրս, որքան ինձ է յայտնի, Ա. հատորի 1. դիրքն է երևացել: Մարիբասի նախնական բնագիրը վերականգնելու համար, ինչպէս Շաբօի այս հրատարակութիւնը, նոյնպէս և Բրիտանական թանգարանի ms. orient.-ի № 4402, և Մօսուլից նոր ստացուած Միքայէլ ասորու ժամանակագրութեան արաբական թարգմանութիւնները շատ մեծ նշանակութիւն ունին: Մարիբասի հետազօտութիւնը զուտ գիտնական տեսակէտից այնքան կարևոր է Խորենացու համար, որքան Միքայէլի, և որովհետև մենք գուցէ Մարիբասից քաղուած մի երկ ունինք մեր առաջ ներկայ դրուածքով, այս պատճառով նա կրկնակի արժէքաւոր է մեզ համար: Ի հարկէ ներկայ Մարիբասեան քաղուածքը ոչ մի կերպով չի արդարացնում այն յոյսերը, որ մենք Խորենացու համաձայն Մարիբասի բովանդակութիւնից սպասել կարող էինք: Նա յիշատակում է Հայերին էջ 73 b. տող 87— առաջին անգամ այնտեղ, ուր Խորենացին ասում է. «Աստանօր սպա-

ռին բանք ծերունոյն Մար Աբաս Կատինայ» (Խոր. Բ. 9.): Մի համեմատութիւն Միքայէլ Ասորու հետ անկասկածելի է դարձնում սակայն, որ Մարիբաս Հայոց նախնի պատմութեան մասին շատ աւելի տեղեկութիւններ տուած պիտի լինի, քան թէ այս ուշ ժամանակի քաղաածքում կայ: Բացի այս յապաւումներից քաղաածք անողը արել է նաև իւր կողմից մի շարք յաւելումներ, և առայժմ ըստ իս ոչ մի իրաւունք չունինք Մարիբասին 2. դար տանելու: Այս խնդիրների մասին ընդարձակօրէն ծանօթութեանց մէջ կկոստուի: Այս դիւտը դրական կերպով լուծում է ամէնից առաջ Մարիբաս անունով մի ժամանակագրի հարցը. ինչպէս Կարրիէր, նոյնպէս բոլոր քննադատական ուղղութեան այլ հետեւողները պէտք է ընդունեն, որ Մովսէս նոյնը չէ, ինչ որ Մարիբաս: Իսկ թէ նա որչափով Մարիբասին է քաղել իւր տեղեկութիւնը և որչափով աւանդութիւններից՝ այդ պէտք է պարզէ քննութիւնը:

Հաւատարիմ մնալով 2 տարի սրանից առաջ յայտնած տեսութեան (տես Արարատ, 1900. Նոյ.—Դեկ. էջ 518 շշ.), մենք համոզուած ենք, որ Մարիբաս իբր պատմութեան աղբիւր գործածող առաջին հեղինակը Փաւստոսն էր և բ.բ. Խորենացին: Ներկայ քաղաածքն ևս հասնում է մինչև Գրիգոր Լուսաւորչի և Տրդատի ժամանակները: Փաւստոսի Գ. դպրութիւնը Մարիբասի անմիջական շարունակութիւնն է կազմում:

Մի քանի խօսք ևս Մարիբասի անուան մասին: Ինչպէս Բրիտանական Մուղէնումի Միքայէլ Ասորու ձեռագիրների, նոյնպէս այս քաղաածքի մէջ անուանս դրութեան ձեւը ոչ մի կասկած չի թողնում, որ մենք Մարիբաս, և ոչ Մար—Աբաս կամ Մար—աբա, ինչպէս մինչև օրս ենթադրուել է, պէտք է կարդանք: Մեր ձեռագրում նոյն իսկ ձայնաւորներն են դրած (pnnktiert): Այս Մարիբասը կոչուում է Բաղդէացի. յայտնի է, որ Մովսէս անունում է նրան կոչինք, իսկ Փաւստոս կամ Սեբէոսի Անանունը՝ Մծուրնացի: Անշուշտ Սեբէոսի Փիլիսոփայ կոչումը կոչինք բառին զուգակից և համանիշ է ենթա-

դրուել. Կսիմա նշանակում է իսկապէս fidelis, docilis==
հաւատարիմ, վարժ (gelehrig): Բառագարտէն իւր das
Buch d. Chrie գրքի մէջ Մծուրնացի համարել է Մծբնա-
ցու աղաւաղումն: Մեղ թուում է, որ այս 2 անուններն
ևս միեւնոյն բառից են առաջացել. Խորենացին իւր ան-
կէտագիրք բնագրում՝ Քաղզէացի բառը կարդացել է իբր
Կատինա, իսկ Փաւստոս կամ Անանունի հեղինակը իբր
Մ(ա)ծարնա, որից յետոյ Մծուրնա է դարձել: Ի հարկէ
այս մի ենթադրութիւն է, որն անելու իրաւունք է տա-
լու Ասորի յիշատակարաններում Մարիբասին Հայոց մէջ
տրուած տիտղոսների բացակայութիւնը:

Առ այժմ՝ այս մի քանի խօսքով բաւականանալով, անց-
նենք Մարիբասի ասորերէն սեքթօ տառերով գրած արա-
բերէն ժամանակագրութեան հայերէն վերծանութեան:
Չմոռանա՞մ ասել, որ Մարիբասի իսկական գիրքը ըստ
71b,1 կոչուում է ժամանակագրութիւն:

71b

Մարիբաս Քաղզէացի.

- 1) 'Խարձեալ գրում ենք մենք քաղելով Մարիբաս Քաղզէացու
ժամանակագրութիւնից. Առաջինը
- 2) նրանցից, որոնք մարդկանց վրայ իշխել են, էր Նիմրօս. Նա
կառուցեց 3 քաղաք. Ար—Բահա
- 3) (Ուրհա), Բաս—ալ—Այն և Նգիբին (Մծբին). Նախուրի
օրերում ասլոսւմ էր Այուբ և Բ'ալլատ և Բատ. սա
- 4) կոչուում է նաև Նուբաբ իբն Չարիհ (Յոբաբ որդի Չարե-
հի), Իսուի (Եսաւի) որդիներէց, և ապրում էր 500 տարի
Մուսայից (Մովսէսից) առաջ:
- 5) Մաւրօֆօս կառուցեց Դամասկոս—Համ քաղաքը Իբրա-
հիմի (Աբրահամ) ծննդից 20 տարի առաջ:
- 6) Ջրհեղեղից մինչև Աբրահամ է 1801 տարի, Ադամից մինչև
Աբրահամ 3000 տարի.
- 7) մօտ 2 հարիւր մարդ բարձրացան սար (բացատրութեանց
և ծանօթութեանց մէջ կյիշուի որ խօսքը այստեղ Հերմոն
լեւան մասին է) և թողեցին կանանց.
- 8) նրանք կոչուեցան Բանի Ալուհիմ (ուղիղը՝ Բանի Էլօհիմ—

- որդիք Աստուծոյ)։ Կայէն որոշեց տարածութեան, բովան-
դակութեան և ծանրութեան չափերը։
- 9) Սէթ հնարեց երբայական լեզուի գրութիւնը։ Ու աշխար-
հում առաջին լեզուն է։
 - 10) Ուրիշներն ասացին, որ ասորերէնն է նախնական։ Ասորեա-
տանի առաջին թագաւորը Բելոսն է (Բել)։ Նրան յաջոր-
դեց Էւր
 - 11) որդին Նինոս։ Նա կառուցեց Նինուէ քաղաքը և անուա-
նեց այդ Լիքիմոս։ Այս
 - 12) ժամանակներում Մելքիսեդեկ շինեց Երուսաղէմ (Ուրու-
շալիմ) քաղաքը և անուանեց այդ Ուրաբ։
 - 13) Աբրահամ 60 տարեկան էր, երբ Էւր հօր մօտից գուրս եկաւ
և եկաւ ու բնակուեց Խառանում։
 - 14) այնտեղից դաղթեց նա Քանանի երկիրը։ Ասորեսաւցիփ=
Ասորիփ։
 - 15) Շամիրամ Նինոսի կինը կառուցեց, ջրհեղեղից վախենալով,
բլուրներ։ Երբ
 - 16) Մովսէս ծնաւ, ձգեցին նրան, Փարաոնից վախենալով,
Նեղոս դետ։
 - 17) Մարիա դտաւ և կրթեց նրան։ Բայց Էւր ամուսինը Մաֆրա
ատում էր Մովսէսին։
 - 18) այս պատճառով Մարիայի մահից յետոյ Մովսէս փախաւ
Բուէլ (Հռադուէլ) Մագրիամացու մօտ Էւր եղբօր շաւղով
(հետեւելով)։ Նա
 - 19) քառասուն տարեկան էր։ Եգիպտացիփ=Կոբթացիփ։ Մովսէս
գրեց օրինաց (Հնգամատեան) գիրքը (Թօրա) երբայական
լեզուով։
 - 20) Ասորեստանցւոյ իշխանութիւնը տւեց 1300 տարի։

72a

- 21) Սրանցից յետոյ տիրեցին Մարեր և Քաղդէացիք։ սրանցից
են Փուլ, Թիզլաքփալասար, Սալմանասար,
- 22) Սենեֆերիւմ, Բուկսանասար։ Ողիայի, Յուդայի թագաւորի օրով
եկաւ Բուլ Բաբելաստանի թագաւորը
- 23) Սամարիոյ դէմ և առաւ Մանայիմից (բնագրում—Մահա-
նիմ)՝ Խորայէլի թագաւորից, 1000 քանքար ոսկի (բնագր.
քանթար ֆիտտա=փող)։
- 24) Նրանից յետոյ Ասորեստանցւոյ (Ասուրի) թագաւորը՝ Ողիա
թագաւորի օրերում դերեց
- 25) Յուդան և Խորայէլի 10 ցեղերը, և իս առաջին գերութիւնն

- 26) է: Այդ ժամանակն էր ապրում և Նսայի մարգարէն: Յովսիայի և Աքազի օրերում Սալմանասար Ասորի թագաւորը
- 27) պաշարեց Սամարիան 3 տարի և տաօն ցեղերին Բաբելոն գերի տարաւ:
- 28) Միացեալ թագաւորութեանց վախճանը: Սրանից յետոյ թագաւորեց Նաբակաս Իսրայէլի վրայ,
- 29) և Յուդայ=Սամարիա կառավարում էին տեղապահներ: Սամարացիք=Նազորացիք. Սաղմնասար ընակեցրեց
- 30) Յուդայի երկրում ուրիշ ազգեր և իշխեցին նրանց (Սամարացւոց) վրայ առիւծներ (այսինքն՝ առիւծներ, վայրենի դաշտներ նրանց մեծ կորուստներ էին պատճառում), մինչև որ նա
- 31) մի Յուդացի քահանայ (Եղբին ի նկատի ունի) ուղարկեց և նրանց ասորւոց լեզուով Թօրա սովորեցրեց. առիւծները
- 32) հեռացան նրանցից: Եղեկիայի օրերում զօրք ուղարկեց Սեմեթերիմ (Սանհարիբ)
- 33) Երուսաղէմ, բայց (և) նրանք կոտորուեցան. նրանից յետոյ իւր որդին Սարհատում (Ասորդան. Հայ.) պատարագ ուղարկեց
- 34) Երուսաղէմ: Իսայական կամ Լաւիմացւոց քաղաւորներ.
- 35) Այս ժամանակներում Բամուլոս (Հռոմուլոս. Հ.) շինեց Հռոմ (Բոմ), և այս՝ Աքազի Յուդայի թագաւորութեան օրերում:
- 36) Այս ժամանակ Բուզոն (Բիւզաս) շինեց Բուզանգիա (Բիւզանդիոն) և նրանից յետոյ Կոստանդին
- 37) մեծացրեց և ընդարձակեց այդ և կոչեց իւր անունով: Եղեկիայի ժամանակ ապրում էր Տուբիդ,
- 38) Իսրայէլի այն գերուածներն միջ, որոնք Նինուէումն էին: Յովսիայի օրերում առաւ
- 39) Մարաց թագաւոր Տուկանասոս Ասորիների թագաւոր Նաբուգարդանից (Նաբուգարտ. Հ.),
- 40) որը Երուսաղէմ և տաճարը այրեց, Նինուէ քաղաքը. այս պատահեցաւ Բաղասանասարի (Նաբուգոդոնոսոր) ժամանակ:

72b

- 41) Նաբուգոդոնոսորի մահուանից յետոյ տիրեցին Յուդայի վրայ իւր որդիքը, Մարսուկ և Բալսաշասար (Բաղտասար). Դարիուս (Դարեհ)
- 42) սպանեց Բաղտասարին և Կուրաշ (Կիւրոս) ոպանեց Դարեհ-

- հին. նա ոչնչացրեց, Քաղաքացւոց,
- 43) Մարաց (Մեդերի) և Ասուրիների (Ասորեստանցւոց) թագաւորութիւնը: (Այսպիսով) իշխանութիւնը մնաց Պարսկց ձեռքում մինչև Իսկանդարի (Աղէքսանդրի) ժամանակը:
- 44) Պտղոմէոս (Բատլամաուս) Փիլադելֆոս (Փիլադելփոս) ուղարկեց Եղիազար քահանայի մօտ և խնդրեց (Գիրքը) Հին Կտակարան (և)
- 45) այնպիսի մարդիկ, որոնք 2 լեզուներին, այսինքն Եբրայեցերէին և Յունարէնին տիրապետում էին, թուով 72 անձինք,
- 46) դէպի Փօրօս կղզին, ուր և նրանք Եօթանասնից ընադիրը գրեցին, և
- 47) թագաւորը առաւ այդ և տեղաւորեց իւր Աղէքսանդրիայի մատենադարանում: Այս ժամանակ եղան թարգմանութիւններ
- 48) յունական լիւիւստիաներից և իմաստուններից: Աշխարհին, բոլոր թագաւորութիւններին տիրեցին
- 49) Մակեդոնացիք, այսինքն Յոյներ. նրանց թագաւորն էր Աղէքսանդր և Պարսիցը
- 50) Դարեհ, որը Ահշուրաշ կոչուեցաւ: Եզր քահանան գրեց, պատրաստեց այն աստուածային գրքերը,
- 51) որոնք գերութեան մէջ մտքից և սրտից անհետացել էին:
- 52) Այս ժամանակ տեղի ունեցաւ Եդիպտական ապստամբութիւն Դարեհի դէմ, և թագաւորեց պարսից վրայ Արտաշաշ (Արտաշէս)։
- 53) Աֆրիկինոս Հռովմայեցւոց ղօրապետը ոպանեց Քար... (հետեւում է մի բառ, որի 2 տառն է միայն գրուած. որովհետեւ ամենայն հաւանականութեամբ Քարկեդոն պիտի լինի բառը, պատշաճաւոր է համարել արտադրողը մտքի անհետեւութեան պատճառով կիսատ թողնել այդ) և
- 54) կոչեց այդ աշխարհը իւր անունով Աֆրիկա:
- 55) Պղատոն ասաց, որ Աստուած կայ և նրա հետն է սկզբնական նիւթ և
- 56) տեսակ (Gattung, Art.), և տեսանելի աշխարհը ստեղծուած է և արարած և շնչաւոր (արիւն ունեցող). հողին
- 57) արարած և մահկանացու չէ և ո՛չ ևս արիւն ունի. նա աստուածային է.
- 58) նա ունի 3 մաս. լեզու (բանականութիւն), բարկութիւն (զգացմունք) և կիրք (կամք). նա (հոգին) թափառում է

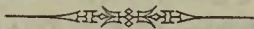
- 59) մի մարմնից դէպ ի միւսը և դառնում է չորքոտանի և սողուն: Մարդիկ գտան մի Աստուծուց
60) շատ աստուածներ: Այս ժամանակներում Հռոմէացիք տիրեցին Լատունտի'ու-յի

73a

- 61) Կամ Իսմայելացիներն լըայ, որոնք Եդոմացի կամ
62) Մակասաբա կոչուած Արաքներն են, և գերի ստարան նրանց: Աղէքսանդր կառուցեց Աղէքսանդրիան և անուանեց իւր անուամբ.
63) Նա սովորեց Արիստոտելի մօտ (ընադրում Աղէքսանդրի անունից 2 տառ է միայն գրուած): Արտաշէս դրաւեց Եդիպտոս և
64) ոչնչացրեց Կոպտերի Թադաւորութիւնը. սա (Արտաշէս) երկրորդն է և կոչուում է Նազ Ուքոզ (ըն. Ուկոս): Աղէքսանդր ծնաւ
65) իւր հօր Փիլիպպոսի արքայութեան 8-դ տարին, և Դարեհի առաջին տարին Թադաւորեց Աղէքսանդր
66) Յունաց, այսինքն Մակեդոնացւոց լըայ, 20 տարեկան հասակում. նա 3 կանգուն երկար էր.
67) Նա պատերազմեց 35 Թադաւորների դէմ և յաղթեց նրանց և դրաւեց նրանց երկիրները:
68) Նա ունէր 12 թիւր զինւոր և իւր Թադաւորութեան վեցերորդ տարին
69) Իսոս քաղաքում պատերազմեց Դարեհի դէմ և յաղթեց ու սպանեց նրան:

Յ. Թափեան

(Շարունակելի)

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Die Katholische Kirche in Armenien. Ihre Begründung und Entwicklung vor der Trennung. Ein Beitrag zur christlichen Kirchen—und Kulturgeschichte von Simon Weber, Doktor der Theologie, a. o. Professor der Apologetik zu Freiburg i. Br. (XX+532). Freiburg in Breisgau. Herder'sche Verlagshandlung. 1903.

Կաթոլիկ եկեղեցին Հայաստանում. նրա ճիմնադրութիւնը եւ զարգացումը բաժանումից առաջ : . . հեղինակ Սիմոն Վեբեր, Աստուածաբանութեան Դոկտոր եւ Քառագոյնութեան արտակարգ ուսուցչապետ Ֆրայբուրգում (XX+532 էջ). 1903. Ֆրայբուրգ.

Երբ, սրանից 3 տմիս առաջ, որչազրբի սկզբնա-
կան յայտարարութիւնը կարգացի մի մասնագիտական շաբա-
թաթերթի մէջ, ուր միայն կարճ կերպով «Կաթոլիկ եկեղեցին
Հայաստանում» վերնագրին էր գրուած, կարծեցի թէ (ե ում
մտքով կ'անցնէր ուրիշ բան) հեղինակը մտադիր է կաթոլիկ
քարոզչութեան պատմութիւնը Հայաստանում նկարագրել, ցոյց
տալ՝ երբ եւ ոկտուել այդ շարժումները, ինչ միջոցներով եւ ինչ
յաջողութեամբ յառաջ տարուել. մի խօսքով ոպասոււմ էի տես-
նել ունիթուներին, կաթոլիկ քարոզիչներին, Մխիթարեան հայ-
րերին եւն. դարձուէութեան մի պատմութիւն իմ առաջ: Սա-
կայն զրբի լոյս տեսնելուց անմիջապէս յետոյ տեսայ, որ խիտ
ոխալուած եմ. «Կաթոլիկ եկեղեցին Հայաստանում» վերնա-
գրին տակ հեղինակը աալիս է մեղ Հայոց եկեղեցու նախնա-
կան պատմութիւնը, նրա հիմնադրութիւնից ոկոած մինչեւ 2.
դարու սկիզբը: Հէնց միայն այս վերնագիրը պարզում է, թէ ինչ
պատմական հայեցողութեան արդիւնք է այդ աշխատութիւնը:
Եթէ հեղինակը «Կաթոլիկ եկեղեցի» առելով հասկանար ին կա-
թոլիկէ եկեղեցին մինչեւ 6. դար՝ այն կաթոլիկէ եկեղեցին,
որն անգամներն էին բոլոր բրխտոնեայ եկեղեցիները, այն ժա-
մանակ թերեւս ոչինչ էէր կարելի տեսլ հեղինակի վերնագրի
գէմ. բայց գգբախտաբար կաթոլիկ հեղինակի հայեցակէտով միշտ
ե յաւիտեան «Կաթոլիկէ եկեղեցի» ե «Հռովմի պապական ե-
կեղեցի» նոյնանիչ են եղել. իսկական կաթոլիկէ եկեղեցին միայն

Հռովմէնն է, մնացած բոլորը հերձուածող եկեղեցիներ են, մուրթութեան մէջ, հետեաբար և պիտի դառնան կրկին պապական եկեղեցու զերկը: Այս ատեսակէտով է ահա, որ հեղինակը իւր ստուար գրութեան յիշեալ վերնագրին է տուել և Հայոց եկեղեցին մինչև 2. դարի սկիզբը պատկերացրել իբրև «կաթոլիկ» եկեղեցի, Հռովմէ հետ սերտ կապուած, նրա գերիշխանութեան տակ. իսկ նրանից յետոյ միայն հերձուած ու մուրթութիւն դառել Հայոց եկեղեցու մէջ: Ուստի գրքի յանդուգն վերնագրի դէմ բողոքելով, կանցնենք նորա վերլուծութեանը, տալով նորա բովանդակութիւնը: Առաջուց պիտի նկատեմ, որ հեղինակի շօշափած բոլոր խնդիրները մէջ մի հարեանցի մատենախօսականով մտնել չի կարելի, ուստի և ես այդ չեմ փորձի. իմ նպատակն է միայն հայ բանասէրները ուշադրութիւնը հրաւիրել այս իւր տեսակի մէջ առաջին և մանրամասնութիւնների կողմից բաւական հետաքրքրական աշխատութեան վրայ:

Գրքի յառաջաբանում հեղինակը բացատրում է, որ Կաթոլիկ (իմա՛ Հռովմէական) եկեղեցին իրաւունք ունի պարծենալու Հայոց եկեղեցւով, քանի որ նա կաթոլիկական հիմունքներից է յառաջ եկել. երկու տեսակէտ է ունեցել հեղինակը աչքի առաջ դրքը գրելիս: Նախ՝ պապի կոնգալը, որ բոլոր հաւատացեալներին ի միութիւն է հրաւիրում (Հռովմէ հետ): Միութեան համար, սակայն, ասում է Վեբեր, հարկաւոր է ոչ միայն, որ բաժանուածները հռովմէական եկեղեցին լաւ ճանաչեն և արդարապէս գնահատեն, այլ նաև կաթոլիկները բաժանուածներին արդարապէս գնահատեն և նրանց արժանիքները և ծառայութիւնները քրիստոնէութեան գործին չուրանան: Երկրորդ տեսակէտն է Հայերին Սրեմուտքում ծանօթ կացուցանել, որպէս զի այնպիսի դադանային կոտորածներ, ինչպէս մի քանի տարի առաջ պատահեցին, այլ ևս տեղի չունենան:— Ինչպէս տեսնում ենք, ազնիւ դիտումներ ունի հեղինակը իւր գիրքը գրելիս: Այդ երկուսի վրայ աւելանում է և մի գիտնական պահանջ՝ Հայոց եկեղեցու սկզբնական պատմութեան նկատմամբ, որ մինչև այսօր լուրջ ուսումնասիրութեան առարկայ չի եղել: Վեբերն ինքն ասում է յառաջաբանում, որ շատ կէտերում աւանդութեանը աւելի արժէք է տուած, քան թէ քննադատներն ումանք կիսմեծնային. բայց ի հարկէ այդ էլ իւր պատճառն ունի, որ բացատրել է խոստանում պէտք եղած տեղում:

Յառաջաբանին հետևում է ի միջի այլոց մի ընդարձակ ցանկ գործածած գրքերի և աշխատութիւնների և այստեղ պէտք

է խոստովանել, որ հեղինակը արել է այն ամէնը, ինչ որ հարողացել է, որպէս զի ոչ մի հարեւոր աշխատանք չթողնի առանց օգտուելու: Մի կողմէս սխալ, սակայն, ուղղելի է այդ ցանկի մէջ. էջ XVI Կարապետ վրդ. Տէր Մկրտչեանի յայտնի գերբը Պօղիկեանների մասին գրած է Գալուստ Տէր Մկրտչեանի անուան տակ, ինչպէս և առ հասարակ այդ երկու հեղինակների աշխատանքները նաև Արարատի մէջ իրարից որոշ կերպով զանազանութեամբ չեն. շատ անգամ կարդում ենք. տես՝ Տէր Մկրտչեան, Արարատ էլն. և չի իմացում, թէ ո՞ր Տէր Մկրտչեանն է: Յանկի մէջ կան նաև այնպիսի գրքեր նշանակած, որոնց անունը կողմնակի կերպով միայն մի կամ երկու անգամ յիշում է Վեբեր իւր գրքի մէջ:

Գրքի առաջին մասն է սկզբնական պատմութիւնը, որ բաժանուած է հետևեալ գլուխների.

Ա. Երկիր և ժողովուրդ (Հայոց). համառօտակի պարզած է ներկայ գիտութեան կարծիքը Հայ ժողովրդի ծագման և Հայաստան գաղթելու մասին, երկրի բնութեան և կլիմայի մասին էլն. էջ 1—25.

Բ. Հայոց հեթանոսական կրօնը, քաղած գլխաւորապէս Ալիշանի և Գեղցերի նոյնանուն աշխատութիւններից. էջ 25—54.

Երկրորդ մասի վերնագիրն է «Քրիստոնէութեան հիմնադրութիւնը», որի գլուխներն են՝

Գ. Առաջին երեք դարերի մասին եղած տեղեկութիւնները. ընդարձակ քննութիւն Աբգարի զրոյցի էջ 55—88. հեղինակը բաժանում է զրոյցը նրա պարունակած պատմութիւնից և դառնի է այն եղբակացութեան, որ Հայերը ունեցել են իրենց անկախ աւանդութիւնը առաքեալների Հայաստան գալու մասին նախ քան ասորական աւանդութեան հետ ծանօթանալը, սակայն յետագայում փոփոխել են իրենցը ասորական Ադգէոսի աւանդութեան համաձայն: Վեբերը միանգամայն հնարաւոր, մինչև իսկ շատ հաւանական է համարում, որ առաքեալները Հայաստան հասած լինին և յիշեցնում է մեզ այնպիսի ընդհ. բաներ, ինչպէս նաև Կարապետ վրդ.-ը Արարատի 1902-ի Սեպտեմբեր-նոյեմբեր համարի մէջ, այսինքն՝ Հայերի հաղորդակցութիւնը Պաղեստինի հետ, հրէական գաղութներն Հայաստանում էլն, որոնք ըստը հաւանական են կայուցանում առաքեալների դործունէութիւնը Հայաստանում:

Բարդայժանի (202) Հայաստան գալն է յիշում ասլա Վեբեր և Մերութան հայ եպիսկոպոսի մասին Նևսեդեոս Կեսարա-

ցու հաղորդածը (էջ 88—104) և ապա անցնում Տրդատի շքանշանին, որին նուիրում է իւր գրքի երկրորդ մասի

Գ. Գլուխը. — Տրդատի, Հայոց Կոստանդինի, Թադաւորութիւնը. միայն քաղաքական դէպքերը (էջ 104—115)։

Ե. Գլուխ. Տրդատ և քրիստոնէութիւն. Տրդատի զլխաւոր արժանիքն է ներկայանում քրիստոնէութեան օգնելը, որպէս զի յաղթող կրօն դառնայ։ Նրա օրով քրիստոնէութիւնը պէտք է արդէն բաւական զօրացած լինէր, նկատում է իրաւամբ Վեբեր, որպէս զի նա լիտահանար այդ կրօնը իբրեւ պետական միակ ընդունելի կրօն հռչակել և գլխաւորներին անխնայ կոտորել։ Տրդատի քրիստոնէութիւնն ընդունելը դնում է Վեբերը 295 թուին (էջ 115—118)։

Զ. Գլուխ. Ի՞նչն է պատմական և ի՞նչը միայն աւանդութիւն աղբիւրներէ մէջ. գլխաւորապէս Ագաթանգեղոսի քնննութիւն (էջ 128—165)։

Է. Գլխի վերնագիրն է. Հայոց եկեղեցու կաղմակերպութիւնը Գրեգոր Լուսաւորչի ժամանակ. հակառակ Տէր Միքէլեանի կամենում է հեղինակը հաւատացնել, որ յունական տարրը այդ ժամանակի հայ հոգեւորականութեան մէջ շատ աւելի էր և ազդեցիկ, քան թէ ասորի։ Վեբերը կամենում է սրանով միանգամայն ջրել Տէր Միքէլեանի այն տեսութիւնը, թէ Հայոց եկեղեցին հէնց Լուսաւորչից սկսած անկախ է եղել։ Այս տեղերից սկսած վերջում է արդէն կաթողիկոսութեան հոտը, որ հետեւաւ գլխում շատ աւելի է սաստկանում։ Եթէ յոյները աւելի շատ էին, այսպէս է կարծում Վեբերը, ապա և նրանց ազդեցութեան շնորհիւ Հայոց եկեղեցին միացած պէտք է մտածել Վեոսարիոյ եկեղեցու հետ և նրա իշխանութեան տակ մտած. իսկ վերջինս ի հարկէ ընդունում էր Հռովմէ գերիշխանութիւնը, կաթողիկ հեղինակի կարծիքով (էջ 165—184)։

Ը. Գլուխը խիստ կարեւոր է մանաւանդ հեղինակի պատմական հատկացողութեան համար, որի նմուշներն արդէն վերեւ տեսանք։ Գլխի վերնագիրն է «Հայոց եկեղեցու նուիրապետական յարաբերութիւնը արտաքին եկեղեցիներին հետ» (էջ 184—199)։ որովհետեւ այս գլխի աւաջին հատուածը շատ գեղեցիկ կերպով ցոյց է տալիս մեր հեղինակի գիտումները, ուստի տալիս եմ այն գրեթէ բառացի թարգմանութեամբ։

«Գեղցերը, Հայոց հին դրահանութեան լիւայութիւնները ուղիղ գնահատելով, սխալ է համարում հերձուածող Դրիգորեանների (իմա այժմեան հայ-լուսաւորչականների) այն կար-

ծիրը, թէ արդէն Լուսաւորին է Հայոց եկեղեցին իբրեւ ինքնիշխան հիմնել: Հայոց եկեղեցական պատմութիւնը պայտուցանում է, որ մի այդպիսի սկզբից և եթ եղած ինքնագլխութիւն ընդունելը բոլորովին անհիմն է և ինքն ըստ ինքեան չապացուցուած, մինչև իսկ հակասում է Հայոց հին եկեղեցական կեանքի իրականութիւններին. որովհետև Գրիգոր Լուսաւորչի տեսլեան վրայ հիմնուելը պատմական հիմունքներից զուրկ է, քանի որ այդ տւանդութիւնը ուշ է յառաջ եկել: Դաւանական և իրաւական տեսակէտից տեսլեան վրայ հիմնուելը հէնց սկզբից և եթ անհիմն էր. ինչպէս որ այդ տեսլը Գրիգորին քահանայապետական իրաւունքներ չձորհեց և նրան չաղատեց եկեղեցու աւանդութիւնից՝ ընդունելու իւր քահանայապետութիւնը խորհրդաւոր ձեռնադրութեան միջոցով, այնպէս էլ Լուսաւորչի տեսլը նրա համար մի նոր օրէնքի հիմք չգրեց, քան այն, ինչ որ Փրիստոս էր դրել, և նա, որ քահանայապետական պատելը սկզբում խոնարհութիւնից մերժում էր, այն մարդը չէր, որ յեղափոխական օրինադանցութեամբ մի ազդային եկեղեցի հիմնէր: Պատմական իրողութիւններն էլ ցոյց են տալիս, որ Հայաստանի Լուսաւորչը այն ժամանակուայ եկեղեցական կարգերին հնազանդ մնաց. այդ իրողութիւններն են. Գրիգորի ձեռնադրութիւնը Վեսարիայում, հորեան եկեղեցիները աստուածապաշտութեան հետեւելը (ժամերգութիւն), Տրդատի և Գրիգորի ճանապարհորդութիւնը դէպի հռոմէական արքունիքը (Römischer Hof) եկեղեցական-քաղաքական միութեան համար, Հայաստանի մասնակցութիւնը Նիկիոյ ժողովում:

Այսպիսի սկզբունքը կարգաւորւց յետոյ էլ կարելի է դարձնալ հեղինակի ամբողջ զրբի վերնագրի վրայ. պատմական իրողութեան մասին խօսել կամ վիճել աւելորդ է այսպիսի մի եկեղեցական պատմաբանի հետ, որի համար պատմական իրողութիւնները միայն այն ժամանակ են իրողութիւն, երբ համապատասխանում են կաթոլիկ եկեղեցու դաւանանքներին և նորա կանոնական իրաւունքին: Վերերի համար սկզբից և եթ պարզ է, որ Հայոց եկեղեցին անկախ հիմնուած չէ կարող լինել. նա համադրուած է այդ բանին դեռ գրեւ ձեռք չառած, որովհետև այլապէս կաթոլիկ եկեղեցու դաւանութեան չէր համապատասխանի. չէ որ այն ժամանակ պէտք է ընդունել, որ եղել է մի եկեղեցի հռոմէական գերշխանութեան երբեք չենթարկուած, իսկ այդ բանը Վերերը դեռ չէ կարգադրել ոչ մի կաթոլիկ դաւանաբանութեան մէջ, որոնք ամէն իրողութիւն ոտի տակ տալով և ամէն պատմութիւն յեղաշրջելով, պապական-

Նութեան ակնոցներով են նայում ամբողջ աշխարհի պատմութեան վրայ և ամէնքն հերձուածող ու հերետիկոս անուանում, ով կհամարձակուի պապի գերիշխանութիւնը չընդունել:

Սրանով չեմ ուզում ի հարկէ ասել, թէ Լուսաւորել յիւրաւի ոչ մի յարաբերութիւն չէ ունեցել հարեան քրիստոնեաների հետ կամ նրանցից ոչինչ փոխ չէ առել: Բայց միանգամայն ծիծաղելի է, երբ մի զիանախան դաւանական միտումնեւորով պնդել է աշխատում, թէ օրինակ Հայերն Նիկիոյ ժողովին մասնակցելը նոյն իսկ ու Գրիգորի Կեսարիայում ձեռնադրուած լինելը, կամ հարեաններից ժամերգութեան տարրեր փոխ առնելը ապացոյց են, որ Հայոց եկեղեցին ենթարկուած է եղել անմիջական կերպով Կեսարիային և միջնորդապէս Հռովմին: Վերերի և այլ պատմական իրողութիւնները խեղաթիւրողներն աչքում ի հարկէ Նիկիայում հաւաքուած բոլոր եպիսկոպոսները ընդունում էին պապի իրաւական հեղինակութիւնը, այն ինչ իւրաքանչիւր փոքր ի շատէ ժամանակակից պատմական հանգամանքներին ծանօթ անձնաւորութիւն իսկոյն պէտք է նկատէ, որ այդպիսի բան տեղի ունենալ անգամ չէր կարող, քանի որ Նիկիոյ ժողովում Հռովմը շատ չնչին դեր է կատարել: Թէ ուրեք էին Նիկիոյ հերոսները, այդ կաթոլիկներն էլ լաւ գիտէին, բայց այդ էլ պէտք է իրենց դաւանանքին յարմարեցնեն: ուրիշ կերպ անկարելի է: Այդպիսի փաստերով մի եկեղեցու անկախութիւն կասկածի ենթարկել կամ ուրանալ չի կարելի: Տրդատի և Լուսաւորչի ճանապարհորդութիւնը դէպի Հռովմէական արքունիքը նոյնպէս չէ կարող իբրեւ փաստ ծառայել, Հայոց Հռովմի գերիշխանութիւնն ընդունելուն: Տարօրինակ է նաև, որ հանդիպման տեղը Հռովմն են համարում միայն կաթոլիկները: այդպէս Ալիշան, Բալգի (Balgy), Գաթըրձեան, Չաքըջեան, Տաշեան, և Վերերն ինքն էլ հախուած է այդ կարծիքի կողմ: այն ինչ Գելցերը, ինչպէս յայտնի է, շատ աւելի հաւանական է համարում Սարգիսին: Ի՞նչ էր վերջապէս ու Գրիգորի Սրեմուռք դնալու նպատակը, այդ մեղ յայտնի չէ, և Վերերը ջուր է ծեծում, այդ անյայտ խնդրից Հայոց Հռովմին ենթարկուած լինելն ապացուցանելիս: Թէ վերջապէս ի՞նչ իրաւական յարաբերութիւններ կային այդ ժամանակ եպիսկոպոսներն մէջ, դոնէ գլխաւոր եպիսկոպոսներն, այդ էլ յայտնի է եկեղեցական պատմութիւնից՝ հակառակ Վերերի, որ պնդում է այդտեղ էլ, դարձեալ յօգուտ հռովմէական դաւանութեան, թէ ամբողջ եկեղեցին կեդրոնական կաղմախերպութիւն ունէր և կեդրոնը ի հարկէ Հռովմն էր: ճշմարտութիւնն այն է միայն,

որ Հռովմէ եպիսկոպոսի բարոյական, ոչ իրաւական հեղինակութիւնը ընդունում էին համարեա բոլոր Խորհմուտքի եպիսկոպոսները, իսկ արեւելքում նմանապէս մեծ էր Հռովմէ վարկը, թէև ոչ այնպէս, ինչպէս արեւմուտքում *:

Նարունակութեան մէջ Վեբերը նկարագրում է Թ. գլխում «Հաւատը և հաւատոյ կեանքը (Glaubensleben) Գրեգորի ժամանակ», ուր նա պատմում է, թէ ո. Գրեգորը ընդունել է Նիկիական հանգանակը, ապա խօսում է Հայոց հանգանակի և այլ հաւատոյ խնդիրներէ մասին, ուր ի միջի այլոց առանց ապացոյցի պնդում է, թէ հայերը այն ժամանակ արդէն «քաւարան» զաղախարը ունեցել են (էջ 199—216):

Ժ. Գլխի նիւթն է «Արտաքրիստոնէական ազդեցութիւնները Հայոց հաւատոյ կեանքի վրայ (Glaubensleben)»՝ նախապաշարումներ, հեթանոսական միացորդներ ևլն. (էջ 216—231):

Իւր գրքի Վ. մասի վերնադիրն է գնում Վեբերը՝ «Չորրորդ դար. ճգնաժամեր և փոթորիկներ», որի ԺԱ. գլխում մի պատկեր է տալիս Հայոց քաղաքական կացութեան մասին, մինչև պետութեան երկու մասի բաժանուելը—385-ին, և ոչ թէ 390-ին, առում է Վեբեր (էջ 232—273):

ԺԲ. Գլուխը հասցնում է պատմութիւնը մինչև Ներսէս Մեծի ժամանակները (էջ 273—287), որին հետևում է ԺԳ. գլխում Ներսէս Մեծի շրջանը (287—316):

ԺԴ. Գլխի վերնադիրն է «Ներսէսի և Սահակի մէջ եղած ժամանակամիջոցը, Պապի հերձուած յառաջ բերելու փորձը»: Էջ 316—330 Կեսարիայի միջամտութիւնն է մէջ բերում Վեբերը, ապացուցանելու համար, թէ Հայոց եկեղեցին իւր ամբողջութեամբ գտնւում էր Կեսարիոյ մետրապօլիսի իշխանութեան տակ:

ԺԵ. Գլուխը վերաբերում է այս շրջանի Հաւատին և կրօնական կեանքին (330 — 353), ուր Վեբերը ի միջի այլոց թէև ընդունում է, որ հիւանդացի վերջին օժման սովորութիւնը ոչ մի տեղ չի յիշւում, բայց այնու ամենայնիւ աշխատում է ընդհանուր

* Եպիսկոպոսների յարաբերութեան մասին տես Արարատ 1902 սեպտեմբեր-հոկտեմբերի համարում Կ. Վ.-ի յօդուածը, ինչպէս նաեւ Աւետիսի հայրապետական արքունիքի լինելու գրոյցի մասին. Վեբերի կարծիքն այս դեպքում էլ ի հարկէ այն է, որ Էջմիածինը չէ եղել հայրապետանոց: Նա ի հարկէ ամենայն ուրախութեամբ նկատում է Գիլգերին. հմմտ. Վեբերի գրքի է. գլուխը, ուր նա Աւետիսն է պնդում իրեն կեղծ հայոց հագեւոր կեանքի: Անաչառ բնադատ կեսնէ Կ. Վ.-ի յօդուածից, որ գտնէ Փաւստոսին էլ կայր կերպով չի կարելի նկատել, քանի որ նա էլ նպատակներ ունի եւ առանձին միտումներով է Աւետիսը բարձրացնում ու Վաղարշապատ ամենեւին չլիւում:

խօսքերով պնդել, թէ այդ չէ նշանակում, որ այս սովորութիւնը ամենեւին չէ եղել այն ժամանակ, և գալիս է այն եղբակացու-
թեան, թէ Հայոց եկեղեցին այս շրջանում կրել է իսկ և իսկ
կաթոլիկութեան կներքը լւր վերայ:

Էջ 353—383 կաղմում է ԺԶ. գլուխը.—Նոսրիւրապետական
կաղմակերպութեան զարգացումը.—Կաթոլիկութիւն և ազգայ-
նութիւն:

Այս ամբողջ երկար գլխի նպատակն է ցոյց տալ, թէ Հա-
յոց եկեղեցին անկախ չէ եղել, հէնց սկզբից և եթ Կեսարիայի
մետրապօլիտներին հպատակել է, և այդպիսով նաև Հռոմին.
Ինչ որ նրա փաստերին է վերաբերում, պէտք է նկատել, որ ոչ
մէկը դժացուցնչ չէ և չէ կարող ապացուցանել նրա պնդած
խնդիրները: Օրինակ, նա իբրև փաստ է բերում, որ Առորի և
Յոյն եպիսկոպոսներ կային Հայ հոգևորականութեան մէջ, որ
Հայերը օտարազգի սրբերի յեշտակը պատուել են իրենց եկե-
ղեցում, որ Հայ կաթոլիկոսները Կեսարիայից են ընդունել
ձեռնադրութիւնը, որ Հայերը որոշ ժողովներ ամենակցել են,
ինչպէս Իսահակիսը Անտիոքի 363-ի ժողովին (Սոկրատ III. 25):
Այս բոլոր փաստերից ո՞րը կարող է մի անաչառ և որոշ գի-
տումներից ազատ քննադատի համոզել, թէ Հայոց եկեղեցին
ենթարկուած էր Կեսարիային ըստ ամենայնի և ընդունում էր
Հռոմի գերիշխանութիւնը:

Գրքի չորրորդ մասի վերնագիրն է—«Հայոց եկեղեցին օտար-
ների իշխանութեան տակ. հաւատոյ մարտը և յաղթանակը»:

ԺԷ. Գլուխը այս մասի մէջ վերաբերում է ո. Սահակի և
Մեսրոպի գործունէութեան (էջ 384—422), ուր Վեբերը ի մի-
ջի այլոց ասում է, թէ Հայերը գրեթէ զիւտից առաջ հայերէնի
համար գործածելիս են եղել յունարէն տառերը. ո. Գրոց Թարգ-
մանութեան մասին այն կարծիքն է յայտնում, թէ առաջին
անգամ եղել է ըստ Ղազար Փարբեցու աստեղծից, յունա-
րէնի օրինակ չլինելու պատճառով. Եփեսոսի ժողովից յետոյ
միայն յունարէն օրինակներ ստանալով նորից խմբագրել են.
սակայն հաւանական է, որ յունական աստուածաշնչի հետ ու-
նեցած նախնական ծանօթութիւնները (յունական դրբերն այ-
րելուց առաջ) ազգած լինին նաև սկզբնական Թարգմանու-
թեան վերայ: Այդ գլուխը վերջացնում է Վեբեր ո. Սահակի և
Մեսրոպի գործունէութեան գնահատութեամբ, ուր նա դրա-
մանութիւն ստեղծելու մեծ նշանակութիւնը յիշելով ասում է.
«Ս. Սահակ և Մեսրոպը մի հիմք դրին, որի վերայ Հայոց ազգը

մինչև անգամ մուրումութեան տարիներում (իմա՛ 2. դարեց մինչև այսօր) մի գորաւոր և ընտանի կայան գտաւ»:

ԺԸ. Գլուխը նկարագրում է Վարդանանց պատերազմը (էջ 422—472) և յետագայ կրօնական հալածանքը Պարսից կողմից, մինչև Յովհան Մանգալիունու գործունէութիւնը, որին նա Հայ բրիտանեայ ազգի վերանորոգիչ է անուանում:

ԺԹ. Գլուխը, որ վերջինն է, ներկայացնում է այս վերջին շրջանի կրօնական կեանքի և հաւատոյ այլ երևոյթները նկարագրութիւնը (էջ 472—523):

Այս վերջին գլխում արդէն Վեբերը իւր կոյր կաթողիկոսական ջատագովութիւնը հասցնում է տարօրինակ չափազանցութիւններ: Եթէ մարդ խնդրին ծանօթ չլինի և հաւատայ Վեբերին, կարծէ թէ Հայոց եկեղեցին Ե. դարում միանգամայն նման է եղել այժմեան կաթողիկ եկեղեցուն: Հռովմի գերիշխանութիւնն ընդունելու մասին աւելորդ եմ համարում այլ ևս յիշել, թէ՛ Վեբերը ընդարձակ կերպով պատմում է այստեղ էլ դրա մասին, ի հարկէ մեծ մասամբ դաւանական տեսակէտից ապացուցել աշխատելով: Թէ սրտեղ է հասնում Վեբերի կաթողիկոսութեան ջատագովութեան եռանդը, այդ երեւում է նրանից, որ ապացուցանել է աշխատում, թէ Եղիշէն և Եղնիկը ընդունում էին պապի անսխալականութիւնը: Ապացոյցների և փաստերի մասին խօսելն այստեղ արդէն աւելորդ է: Ահա Վեբերի խօսքերը. «Այն հանգամանքը, որ Պետրոսը իւր և իմ հաստատութեան եկեղեցւոյ պատուում է և Եղիշէն շեշտում է, թէ մեր հաւատը նոյնն է, ինչ որ Հռովմէնը (?), առիթ է տալիս Բիքելլին (Bickell) պապի անսխալականութեան ընդունուած լինելը ենթադրելու (Եղիշէ, Մատենագրութիւնը, մէջ, 55 բերած է Վկայութիւն): Այստեղ կարելի է մէջ բերել նաև Եղնիկի փաստաբանութիւնը Մարկիոնի վարդապետութեան դէմ, թէ անկարելի է որ Պետրոսը, առաքեալների գլուխը, յայտնութեան մի մասին անծանօթ մնացած լինէր»:

Սակայն այս բոլորը դեռ այնքան էլ մեծ բան չեն մի կաթողիկ հեղինակի համար, որը մօտ «անկողմնակալութիւն» ասածը պատմութեան մէջ գոյութիւն չունի, չնայելով որ նա էլ աշխատում է դոնէ այնպէս երեցնել, թէ անկողմնակալ է: Իսկական կաթողիկը երբէք չէ կարող անկողմնակալ լինել. այս է ապացուցանում կրկին անգամ Վեբերի ամբողջ գիրքը: Նա այնքան կուրացած է իւր կաթողիկական սկզբունքով, որ չի նկատում օրինակ, թէ ինչ անհեթեթութիւնների մէջ է ընկնում, երբ ապացուցանել է աշխատում, թէ Հայերը մասնակցել են

նաև Քաղկեդոնի ժողովին: Վեբերը այս գիւտը բողոքովին նոր է մեզ համար և հարկէ, բայց մենք հասկանում ենք, թէ ինչ է նրա նպատակը: Հայոց եկեղեցին մինչև 2. դարի սկիզբը խսկահան կաթոլիկ հռովմեական եկեղեցի էր, սերտ կապուած պապի հողաթափին հետ. այս ապացուցանելու համ դոնէ պնդելու համար՝ Վեբերը յեղաշրջում է ամբողջ իրողութիւնը և կարծես կամենում է Հայոց ազատ եկեղեցու ճակատից խել այն մարտիրոսական պոսիդը, որ նա ստացաւ Ե. դարում Պարսից գաղանական կառավարութեան ձեռքից: Այդ և հարկէ չի յաջողուի նրան, բայց զարմանալի է թէ ինչպէս մի գիտնական, ուսուցչապետ անունն էլ վրան, առանց այլեւայլութեան, առանց որ և է հիմնաւոր փաստի գրել կարող է, թէ հայ եպիսկոպոսներ կային Քաղկեդոնում և Հայերը մինչև 2. դարի ըսկիզբը բնորոշել են Քաղկեդոնի ժողովը. ինչպէս չի հասկանում նա, որ այդպիսով Հայերի 2. դարում յանկարծ Քաղկեդոնի հակառակ զերք բռնելը միանգամայն անբացատրելի կմնայ: Տեսէ՛ք, թէ ինչ վկայութիւններ է բերում Վեբերը իւր այս նորանշան գիւտի համար. Բալդի (Balgy) *Historia doctrinae catholicae inter Armenos. Viennae 1878.*

Լաւ է չէ՞. ԺԹ. դարու մի կաթոլիկ հեղինակ վկայում է, թէ Հայերը Քաղկեդոնի ժողովին մասնակցել են, և մեր գիտնական Վեբերը ընդունում է այդ իբրև այնքան հաստատ բան, որ ոչ մի աւելորդ խօսք չէ կորցնում, նոր ապացոյցներ բերելու: Բացի յիշեալ հեղինակից վկայութեան է կանչում նա Չամչեանին ևս. Պատմ. Հայոց II. 163, ուր սակայն ոչինչ չկայ այս խնդրի մասին. իսկ այլ տեղ Չամչեանը, ինչպէս յայտնի է, բացարձակաբար հերքում է այն սխալ կարծիքը, թէ որ և է Հայ եղել է Քաղկեդոնում: Եթէ Վեբերը Չամչեանին և հաստատութիւն իւր ստած է կանչում, այն ժամանակ չէ հատկացել Չամչեանին. եթէ իբրև հակառակորդ է յիշում, այն ժամանակ պէտք է այդ պարզ յիշեր. նրա յիշատակութեան եղանակից ամենևին խմանալ չի կարելի, թէ ո՞րն է նրա միտքը. յամենայն դէպս Չամչեանի խօսքերը շատ աւելի սրամիտ և ապացոյցի նմանութիւն ունեցող են, քան թէ Վեբերի երևակայութիւնները Քաղկեդոնի մասին:

Այսքանը բաւական եմ համարում նորա Հայոց եկեղ. պատմութեան մասին. «2. դարում թէև Հայոց եկեղեցին դժբախտաբար բաժանուեց, ասում է նա, բայց այն հոգին, որ մենք նկարագրեցինք, բողոքովին չմեռաւ նրա մէջ. միշտ և շարունակ յառաջ բերեց այդ հոգին ազգի ազնուագոյն զաւակ-

ներքե մէջ մի ցանկութիւն ընդհանուր եկեղեցու հետ, Հռոմի դերը շխտանութեան ներքոյ՝ միանալու»։ —

«Ինչքան էլ որ կաթոլիկը կարողանայ այնպէս երևցնել, թէ անկողմնապէս է, այդ այնու ամենայնիւ անկարելի է. կաթոլիկ եկեղեցու հատկացողութեամբ իտական ճշմարտութիւնը իրեն է պատկանում և բոլոր մնացեալ եկեղեցիները մոլորութեան մէջ են, ուստի և ոչ մի իտական կաթոլիկ անկողմնապական լինել չէ կարող»։ Աշխարհահռչակ պատմաբան Հառնսիկ իւր մի դասի ժամանակ ասած այս խօսքերով վերջացնում եմ ատելիքս։

Եր. ս.

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Տուամոդու կղզիների վրայ պատահած սարսափելի փոքրիկը. — Յունուարի սկզբին Խաղաղ ովկիանոսի մէջ գտնուող Տուամոդու կղզիները մի չափանուած սարսափելի փոթորիկի ենթարկուեցան։ Ուրիշ շատ կղզիների նման այս կղզիներն էլ կորալախան կազմութիւն ունին, օղակաձև են և մէջ տեղը դոյապնում են լճեր, չափաւորներ։ Տուամոդու կղզիներից մէկի՝ Խիկուէրի վրայ լճի մէջ մի քանի փոքրիկ կղզիներ կան, որտեղի բնիկները պարապում են մարդարտի որսորդութեամբ. նրանք ֆրանսիական կառավարութեան հսկողութեան տակ են գտնւում։ Խիկուէրի կղզու վրայ վերջին ժամանակներս 1220 բնակիչներ են եղել, որից 850 հոգի ներքին, լճի մէջ գտնուող կղզիների վրայ էին ապրում։ Յունուարի 2-ի գիշերը ահռելի սրբիկ անցաւ կղզիների վրայ. քամայ բռնած հսկայ սիւն տլիքները սլնչացնում էին ինչի որ հանդիպում էին. շուտով ցածր ավերքը ջրի տակ մասն. նրանց վրայի շինութիւնները կործանուեցան, ծառերն արմատախիլ եղան. բնակիչներն ազատուելու համար աւելի քարձր տեղերն ապաստանեցին. բայց մեծ գեղազու թիւնը յետոյ էլ դալու։ Մի քանի օրեկոտան ովկիանոսի ալիքները աւելի ևս մեծանալով, ներս խուժեցին ներսի լիճը, ջուրը այստեղ էլ արագութեամբ քար-

ձրացաւ և ծածկեց միջին բոլոր կղզիները. երկիւղեց դժուած ժողովուրդը չղիաէր ո՛րանց ազատուէր, իսկ այլքները բարձրանում էին ու բարձրանում. մի քանիօր կոկոսեան արմուէնու վրայ ելան և այսպիսով ազատուեցան. իսկ խեղդումածների թիւը 260-ից անցաւ: Ազատուածներն էլ ողբալի գրութեան մէջ են, որովհետեւ իրանց ունեցածից բոլորովին զրկուել են: Քրանսիայում արկածեալների օգտին ժողովարարութիւն են արել:

Նոր մանրագիտակ.—Գերմանական լրագիրները հաղորդում են մի զիւտի մասին, որ ամբողջ զիտական աշխարհին մեծ հետաքրքրութիւն կպատճառէ: Ննայում (Գերմանիա) երկու բնագիտաներ՝ Զիգենտուֆ և Զիգմունդի, բոլորովին նոր ձևի մանրագիտակ են հնարել, որի մեծացնող ոյժը անհամեմատ դերադանց է այժմեան ամենալաւ մանրագիտակներից: Այս զիւտը քսաներորդ դարի ապագայ զիտութեան ձեռքին հետազօտութիւններին մի զօրաւոր միջոց կլինի և այժմեանից դժուար է երեւակայել, թէ բնութիւն հետազօտողի համար ի՞նչ նորանոր ընդարձակ հորիզոններ կբացուին:

Մինչև այժմ մանրագիտակները առարկաները մեծացնում էին հազար անգամ. զրանից դէնը պատկերն անորոշ էր դառնում և միայն մի քանի բացառիկ ոյժ ունեցող մանրագիտակները 1200—1500 անգամ էին մեծացնում. իսկ մեծացնող ոյժը 60-ական թուականներին հաղել 400—600 անգամի էր հասնում: Բնագիտաներն և մաթեմատիկոսները, զբաղուելով մանրագիտակներին մեծացնող ոյժի տեսական հետազօտութիւններով, այն եղբայրացութեան եկան, որ մանրագիտակի մեծացնելը մինչև անգամ տեսականօրէն էլ շարունակ չի կարող աճել, այլ որոշեալ սահման ունի, որից այժմեան մանրագիտակները հեռու չեն: Հռչակաւոր Նելմիսը պնդում էր, թէ ամենաշատ մեծութիւնը, որին երբ և իցէ մանրագիտակները կհասնեն, կլինի 10,000 անգամ. մնացած բոլոր փորձերն ապարդիւն կլինեն: Սակայն այսպիսի տեսական հետազօտութիւնները վերաբերում էին միայն այն ձևի մանրագիտակներին, որոնք մեզ յայտնի են: Մինչդեռ Ննացի գիտնականների դրած մանրագիտակը բոլորովին ուրիշ ձևի է: Ամենամեծ զգալի զանազանութիւնը, որ ունի նոր դրածը մինչև այժմ դործածական մանրագիտակներից, այդ առանձին, վերին առտիճանի խելացի կերպով հնարուած յարմարութիւնն է զննութեան ենթակայ առարկաները լուսաւորելու համար: Ամենամեծ պատճառը, որ արգելք էր հանդի-

ստանում մանրադիտակի սպառնաց կատարելագործութեան, հէնց պատկերի պայծառութեան չափազանց թուլանալն էր. հատկապէս նալի է ուրեմն, որ միմիայն այս պատկառութեան վերացնելն ինքնին մի մեծ քայլ է դէպի առաջ: Նորահնար մանրադիտակի մեծացնող ոյժն անհաւատալի չափերի է հասնում, — նա մեծացնում է հարիւր հազար անգամ. նրա օգնութեամբ կարելի է գիտել մի միլիմետրի 4—7 միլիոներորդ մասը: Եթէ ամենադաւ մանրադիտակները մինչև այժմ մեծացնում էին հազար անգամ, ինչանակի նոր մանրադիտակը հարելը անգամ սրանից աւելի է մեծացնում: Ամէն ոք, որ մանրադիտակի հետ դործ է ունեցել, գիտէ, թէ սրբան զօրեղ կերպով փոխում է գիտելի առարկայի պատկերը, ինչպիսի նորանոր և հետաքրքիր մանրամասնութիւններ են բացուում գիտողի առաջ, եթէ 200 անգամ մեծացնելուց անցնում ենք 400—600 անգամին, այսինքն, երբ մանրադիտակի ոյժն ընդամէնը 2—3 անգամ աւելանում է: Ուստի և դժուար չէ երեւակայել, որ բազմաթիւ նոր և նշանաւոր գիւտեր տեղի կունենան, եթէ այժմեան մանրադիտակները փոխարինենք նորերով, որոնք հարելը անգամ աւելի են գործում:

Մի թեթեւ դադափար տալու համար, թէ նոր գիտն ո՞ր չափ մեծ նշանակութիւն ունի՝ առարկաները հարելը հազար անգամ մեծացնելու հնարաւ սրութիւն տալով, մատնացոյց կանենք այն հանգամանքը, որ այս մանրադիտակին մատչելի ամենափոքր մեծութիւնը — մի միլիմետրի 4—7 միլիոներորդ մասը — միայն մի քանի անգամ մեծ է մոլեկուլների մեծութիւնից, այնպէս որ համարձակութիւն չի լինի ասել, որ, եթէ նոր մանրադիտակը մի քիչ կատարելագործուի, այն ժամանակ աչքով կնկատենք մոլեկուլների և ատոմների գոյութիւնը: Այս երեք տարուայ ընթացքում, ինչ զանաւի է մանրադիտակը, աւելի նշանաւոր և շատ բան խոտացող կատարելագործութիւն այս նկատմամբ տեղի չէ ունեցել, քան նոր մանրադիտակն է ներկայացնում:

Մի swarorիակ գիւտ. — Թէ ո՞ր աստիճանի տարօրինակ են լինում երբեմն գիտական գիւտերը, երևում է վերջերս դանուած «քիմիական միջոցից», որով կարելի է ազնիւ մարդուն դողից և արեւայից զանազանել: Նկատել են, որ խաբեբայ և ոտոր մարդոց արտադրած քրտինքը անհամեմատ աւելի ալիւլիալառն աղ է պարունակում իւր մէջ, քան ազնիւ և անմեղ մարդոց քրտինքը: Ռուս գիտնականներ՝ ալիւլեմիկոս Թարխանով և պրոֆ.

Պէլ, քննութեան ենթարկեցին այս, ըստ երևութիւն անհաւատաւի՝ դիւտը և համոզուեցան, որ անվիճելի իրողութիւն է: Մինչև անգամ հակադէպիկ թուղթ պատրաստեցին, որով ամէն մարդու բարոյական յատկութիւնները բարձրութիւնն անսխալ կարելի է չափել: Ըստական է միայն քրեինքը վերոյիշեալ հակադէպիկ թղթի ազդեցութեանը ենթարկել: Ո՞վ կկարծէր, թէ քեմիան ու բարոյագիտութիւնը այսպէս տարօրինակ կերպով իրար օգնութեան կզան:

Ասիլայի դագաղի գիւտք. — Գերմանական լրագիրները ասելով, Հարաւային Հարկայում (Աւստրալայում) մի մարդ պատահմամբ գտել է Հոններ թագաւոր Ատիլլայի դագաղը, որ յայտնուել է Գրալա դեաի ավիկն փորելու ժամանակ: Սա մի մեծագեաց դագաղ է, որի մէջ դարձեալ արդիւց շինած մի դագաղ կայ: Վերջինիս մէջ քարէ տախտակ է գտնուում, որի վրայ փորագրուած է Ատիլլայի անունը: Ինչպէս պատմութիւնից էլ յայտնի է, Հոնները հռչակաւոր զօրավարն իրօք թաղուած է Հարաւային Հարկայում և, ինչպէս աւանդութիւնն է ասում, նրա մարմինն ամփոփուել է մեծագեաց մի քանի դագաղներում, ուստի և հաւանական է, որ գտնուած դագաղն իրօք Ատիլլայինը լինի: Մանրամասն հետազոտութիւններ կատարելու համար, զիւտի անդն ուղարկուած է հնադէանների մի խումբ:

Նրկարուղու գիծ Եւրոպայից մինչև Ամերիկա — Սրգէն մի քանի ժամանակ առաջ ամերիկացիք ծրագրել են կազմել Եւրոպայի Ամերիկայի հետ միացնելու երկաթուղու գծով: Հիմա այդ ծրագիրը մօտենում է իրագործման և գործի յաջողութիւնը գլխաւորապէս կախումն ունի Ռուսաստանից, թէ նա կհամարձայնի՝ ամերիկացիներին՝ իշաւունք տալ Վլադիվոստոկից մինչև Բեհըինդա նեղուցն երկաթուղի շինելու և որոշեալ ժամանակով օգտուելու այդ ձեւնաբերութիւնից: Այս ծրագրով Վլադիվոստոկից մինչև Արեւելեան հիւսանդանը երկաթուղու գիծ պիտի շինուի, ու յետոյ անցնելով Ալեասիայի վրայով, պիտի միանայ Կանադայի երկաթուղիների դէին: Իսկ Բեհըինդա նեղուցի տակը մատարելութիւն կայ թուննել շինել, որի միջով երկաթուղին կանցնի: Սալայն ոմանք անկարելի են համար

ընդամենը այս տեսակ անքեր կառուցումն, որովհետև նեղուցի մօտ սաստիկ հոսանքներ կան, բայց դրանից դարձան ահազին քանակութեամբ սասուց է հաւարում այդ աեղ, որ Բեհեային ուղիկանոսից դուրս է և ապա դէպի Սողադականի ջրերն ուղղում: Եթէ այս ծրագիրն իրագործուի, այն ժամանակ Արեւիկէն երկու ամենաքաղաքակրթուած աշխարհներն — Եւրոպայի և Հիւսիսային Ամերիկայի — մէջ տեղը կըռնի և արդիւնաբերութեան ու վաճառականութեան կողմից շատ առաջ կըլծայ:

Նորագոյն հաշիւներով աշխարհիս բոլոր բնակիչները կրօններն համաձայն այսպէս են բաժանուում.

		հազար	հոգուց
Քրիստոնեաններ . .	534940000	. .	346
Կոնֆուկեաններ . .	300630000	. .	195
Բրահմանականներ . .	214570000	. .	139
Մահմաականներ . .	175290000	. .	114
Բողմատուածեաններ	173300000	. .	112
Բուդդայականներ . .	120750000	. .	78
Չինտոյականներ . .	14000000	. .	9
Հրէաներ . . .	10800000	. .	7
Այլ կրօններ . . .	170000		0,1
Ընդամենը	1544510000	. .	1000

Ներքիս կլիմաների փոփոխութեան եւ հրաբուխների նշանակութեան մասին նոր տեսութիւններ. — Ներքիս կեղեր երկրաբանական կազմութեան տեսակէտից բաժանուում է գանադան «երկրաբանական սիստեմ»ներէ: Սրանց գոյացման համար պահանջուել է որոշեալ շատ կամ քիչ տեղութիւն ունեցող ժամանակամիջոց, որ և կոչուում է «երկրաբանական շրջան»: Սկսած ամենահին ժամանակներից մեր երկրագունտը մինչև հիմա բոլորել է 12 երկրաբանական սիստեմներ. ներկայումս նա գտնուում է «չորրորդ» շրջանում:

Յայտնի է, որ առաջուայ երկրաբանական շրջանների ժամանակ երկրիս վրայ բոլորովին տարբեր կլիմայական պայմաններ էին լինում, քան ներկայումս: «Երրորդ» շրջանում Գրեն-

լանդիայում՝ յաջողութեամբ աճում էին այնպիսի բոյսեր, որոնք հիմա միայն հարաւային երկրներումն են աճում, օրինակ Իտալիայում. միւս կողմը՝ երկրիս պատմութեան ընթացքում այնպիսի ժամանակներ էլ են եղել, երբ ներկայումս մեզմէ կլիմայ ունեցող տեղերը յաւերճական սառուցով էին պատած: Այն հարցը, թէ ինչից կախումն ունեն կլիմայական պայմանների այնպիսի տատանումները, լոկ միայն տեղական հետաքրքրութիւն չի ներկայացնում: Գիտնականները շատ անգամ աշխատել են պարզել կլիմայական մեծամեծ փոփոխութիւնների պատճառները, բայց մինչև օրս այս հարցին նկատմամբ բաւարար մի տեսութիւն չէր մշակուած: Ներկայումս Բրեւսլավի պրոֆեսոր Փրեյսը աշխատում է այս հարցին բաւարար պատասխան տալ: Նա հիմք է ընդունում Ըվեդայի գիտնական Արքեմիուսի տեսութիւնը, որի համաձայն օդի բարեխառնութեան վերայ ահագին ազդեցութիւն ունի նրա մէջ պարունակուած ածխած թութուտի քանակը. այս բանը փոքրեական ճանապարհով հաստատուած է. ածխած թութուտը օդի մէջ շատ է կլանում ճառագայթների էներգիան: Մթնոլորտի մէջ ինչքան աւելի ածխած թութուտ լինի, այնքան աւելի կ'արողանայ արեգակնային ջերմութիւն կլանել և պահպանել, այսինքն ուրիշ նոյնանման պայմանների ներքոյ օդի բարեխառնութիւնը կ'ըարձրանայ, իսկ ինչքան աւելի քիչ ածխած թութուտ է պարունակում մթնոլորտը, այնքան աւելի տաքութիւն է դուրս թողնում դէպի տիեզերական անհուն տարածութիւնը և հետևապէս այնքան աւելի սառչում է, թէպէտ արեւը երկու դէպքումն էլ հաւասար չափով է տաքացնում: Ներկայումս ածխած թութուտի քանակութիւնը օդի մէջ 0.3° ժաւաղով է: Արքեմիուսը հաշուել է, որ եթէ այս քանակութիւնը $2\frac{1}{2}$ մասով պակասի, Եւրոպայի միջին բարեխառնութիւնը 4° — 5° II, կիջնի. իսկ եթէ մթնոլորտի մէջ ածխած թութուտի քանակութիւնը 2 — 3 անգամ շատանայ, բարեխառնութիւնն էլ 8° — 9° II, կ'ըարձրանայ, մինչև անգամ բռնկուային երկրներում: Այսպէս ուրեմն, բարեխառնութիւնը կախումն ունի նաև օդի մէջ եղած ածխած թութուտի քանակութիւնից: Այժմ հարց է ծագում, թէ ապագայում ածխած թութուտի քանակութիւնը կ'արդ է փոխուել: Բայց նախ իմանանք, թէ մթնոլորտի ածխած թութուտը ո՞րտեղից է յառաջ գալիս: Պրոֆեսոր Փրեյսն հաստատում է, որիշ գիտնականների կարծիքը, թէ ածխած թութուտը զոյանում է երկրի միջուկի մէջ և հրաբխային ժայթքումների ժամանակ այնտեղից իջնում է ու մթնոլորտի մէջ խառնուում: Ժամանակի ընթացքում դանդաղանքիմիական և կենսաքանական պրօցեսների պատճառով ածխա-

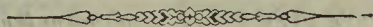
Թթուութեան ընդհանրապէս կլանուած է, Սրանից պէտք էր եղրա-
կացնել, որ երկրաբանական այն շրջաններում, երբ հրաբխային
Ժայթքումներն աւելի յաճախակի են կրկնուել, մթնոլորտի մէջ
գտնուող ածխածինթթուութեան քանակութիւնն աւելի շատ պէտք
է եղած լինել, քան թէ այն շրջաններում, երբ հրաբխային
գործունէութիւնը թոյլ է եղել. Պրոֆեսոր Փրեյսն էլ նպատակ
դրեց զանազան փորձերով այս ենթադրութիւնը ստուգել:
Իւր ընդարձակ հետազոտութիւններից նա այն եղրակացու-
թիւնը հանեց, որ երկրաբանական բոլոր շրջաններում հրաբխա-
յին գործունէութեան նուազմանը յաջորդել է բարեխառնու-
թեան պակասումը, և երկու անգամ, երբ հրաբուխներն ամենե-
ւին չեն գործել, տեղի է ունեցել սառցային շրջան. ընդհակա-
ռակն, ամէն անգամ, երբ հրաբխային գործունէութիւնը օտար-
կացել է, բարեխառնութիւնն էլ բարձրացել է:

Այս ուսածներից հետեւում է, որ երկրագնդի կլիման մեծ
կախումն ունի ածխածինթթուութեան: Սրա հետ միասին և հարկ է
նշանակութիւն ունի նաեւ ցամաքի և ջրի համեմատութիւնը:
Մօտաւորապէս մինչև քարածուխի շրջանի վերջը երկրի վերայ
համեմատաբար աւելի մեղմ կլիմայ էր իշխում. յետոյ կարճ Ժա-
մանաւոր բարեխառնութիւնը, մանաւանդ հարաւային կիսագնդ-
ում, իջաւ. այնուհետեւ կլիման կրկին տաքացաւ, որից յետոյ
կլիմայական գօտիների բաժանումը յառաջացաւ. «Երրորդ» կո-
չուած Ժամանակաշրջանում կլիման մեղմացաւ. այնուհետեւ
կրկին անգամ բարեխառնութիւնը իջնում է, որովհետեւ հրա-
բխային գործունէութիւնը համարեաւ խոպու դադարում է:
Ներկայումս նկատելի են հրաբխային գործունէութեան բաւա-
կանաչափ զդայի նշաններ, կլիման էլ աւելի տաքանում է: Պրո-
ֆեսոր Փրեյսն հետազոտութիւնները չափազանց կարեւոր նշանա-
կութիւն ունին, որովհետեւ նրանցով երկրի պատմութեան մինչև
հիմա մութ մնացած խնդիրները մասամբ պարզում են:

Միջառնային գործածութիւնը կերակրի մեջ.— Մենք միջատնե-
րից սովորաբար զգուշ ենք և մաքնելովս անգամ չենք անցկա-
ցնում, թէ կարելի է նրանցից կերակուր պատրաստել. բայց
արեւ տես, որ շատ տեղերում միջատներ ուտում են, իսկ մի
քանի երկրներում մինչև անգամ ամենալաւ կերակուրներից մէկն
են համարում: Հնումը միջատների գործածութիւնը կերակրի մէջ
սովորական ըստ էր համարում: Հին Կապիստանը թոյլ է տալիս

մորեխի և նրան նման միջատների գործածութիւնը կերակրի մէջ (Ղևատական, ԺԱ դլ. 22)։ Յովհաննէս Մկրտիչն էլ մորեխ էր ուտում անապատում մեղրի հետ մկասին։ Նկատենք, որ մինչև հիմա էլ խեղճ արաքները համար մորեխն ու մեղրը սիրելի կերակուր են։ Հիւսիսային Ամերիկայի բնիկները մորեխը մի համադամ կերակուր են համարում, թէպէտ վայրի կենդանիների մոի կարոտութիւն ամենևին չեն քաշում։ Հատ աեղերում մորեխի յարձակումը արտերի վրայ դժբաղդութիւն չի համարում, որովհետև ցորենի փոխարէն ուրիշ աւելի համեղ կերակուր են հաւաքում։ Բնիկներն արկղիկներ, կողմներ և պարկեր վերցրած թափում են դաշտերն և միլիոններով մորեխ հաւաքում։ մորեխի թևերն ու ոտները պոկում են, իսկ մարմինն արեւի տակ չորացնում և ապա մանրում և այլւր դարձնում։ Բօկրներն ախորժակով գործ են ածում այսպիսի աշխարհ բանջարեղէնների հետ միասին։ իսկ հիւսիսային Աֆրիկայի եւրոպացիք նրա հետ խառնելով քիչ իսկական այլիւր, շաքար և դին՝ շատ քաղցր կերակուր են պատրաստում։

Աւելի ընդարձակ գործածութեան մէջ են միջիւնները։ որանցից պատրաստած թրջոցը Եւրոպայում շատ են դործածում, իսկ Հիւզիայում խեղճ մարդիկ քացախի աեղ են բանեցնում։ Մեքսիկայի քաղաքներում առանձին եղանակով պատրաստած միջիւնները լցնում են ամանների մէջ և ծախում։ Ճաւա կղզու վրայ տերմիտները շատ սիրելի են և, բնիկների առածին նայելով, քաղցր նուշի համ ունին։ Ճպուռները և ծղրիղների գործածութիւնը կերակրի մէջ արդէն շատ հնուց յայտնի է։ յոյները ուղորութիւն ունէին ամէն պատեւրագմից առաջ այս միջատներից պատրաստած առանձին տեսակ կերակուր ուտել։ հռոմայեցիք էլ էին դործածում այն՝ կերակրի մէջ։ Ներկայումս ծղրիղներ և միջատներ ուտում են նաղկաստանում։ մեքսիկացիք գերադասում են ուրդերն և ըզէզները, միւսոյն ժամանակ գործ են ածում նաև նրանց ձուաներն ու թրթուրները։ վերջիններս մանաւանդ նրանց տանելով շատ համեղ են։ Թիթեռները դործածութեան մէջ են ամբողջ Աւստրալիայում և մանաւանդ Նոր Հարաւային Աւալլիսում, որտեղ որսորդական խմբեր են կազմակերպում նրանց որսալու համար։ Բնիկները նրանց մարմիններից հաց են թխում, որ ոչ միայն համեղ է, այլ և ինչպէս բժշկական են հաստատում, շատ սննդարար և դիւրամարս։

ՀԱՄԱՌՈՏ ՀԱՇԻԻ

Մտից և Ելից

Ս. Խաչ վանուց Հայոց Ղրիմու

1902 ամի.

Մ Ո Ւ Տ Ք

	Ռ.	Կ.
1. Ապտուրիք 1901 ամի	202	80
2. Վաճառեցաւ 25 1/2 դ. անտառ	1530	60
3. « » ժաշա, ցիցք և այլն	260	65
4. յԱրօտատեղեաց որ յանտառին	314	40
5. Կապալադրամ յայդեաց որ յԱյսավայ	500	—
6. « » յ3 դ. հողոյն ի Բոլղարանոցի	35	—
7. Արդիւնք եկեղեցւոյ՝		
ա. մամ և կոճառ	202	30
բ. ս. քաբախ Աստուածամօր	2	43
դ. գանձանակ յաւուրս ածնից	11	83
8. Հանգանակութիւնք.		

Ա. Ի Սիմֆերոպոլ

ա. Գէորգ Կ. Խանջեան	25	—
բ. Թերեզա Ռ. Սեֆերեան	20	—
դ. Արքուհի Բաքալեան	10	—
դ. Էմմանուէլ Մահաեսեան	15	—
ե. Մինաս Մահաեսեան	3	—
զ. Պետրոս Խ. Վարդանեան	25	—
է. Մինաս Քարայեան	50	—
ը. Յակովբ Մաղլումեան	50	—
թ. Գէորգ Դոդոբեան	15	—
ժ. Պետրոս Սուքաշեան	20	—
ժա. Յ. Կ. Սելինեան	10	—
ժբ. Յր. Բուռնազեան	10	—
ժգ. Ա. Սպենդիարեան	50	—
ժդ. Բժ. Կ. Քառաքաշ	15	—
ժե. Վառվառա Քառաքաշ	15	—
ժզ. Աննա Ռ. Միտիբեան	10	—
ժէ. Սարգիս Կ. Արքանամեան	10	—
ժը. Մարիանէ Ս. Խլերնիկեան	22	50

	Ռ.	Կ.
ժԹ. Յարութիւն Գ. Նիկոյեան . . .	10	—
Լ. Ստեփան և Մարիամ Շեղըն . . .	50	—
Լա. Յակովբ Ա. Կուսիկեան . . .	10	—
Լբ. Յովհաննէս Սեմերճեան . . .	10	—
Լգ. Յակովբ Խաղանճեան . . .	5	—
Լդ. Ղազարոս Աղաղցիեան . . .	5	—
Լե. Կարապետ Աբրահամեան . . .	2	—
Լզ. Գէորգ Ս. Քուշնարեան . . .	25	—
Լէ. Միքայէլ Կուսիկեան . . .	10	—
Լը. Մանուկ և Թադուհի Խաթրանեան . . .	3	—
Լթ. Լուսեղէն Պողոսեան . . .	5	—
Լ. Վառվառա Սպենդիարեան . . .	5	—
Լա. Աստուածատուր Սարբեան . . .	3	—
Լբ. Համբարձում Կարապետեան . . .	25	—
Լգ. Պետրոս Ի. Թովալեան . . .	25	—
Լդ. Միքայէլ Ս. Թովալեան . . .	100	—
Լե. Գրիգոր Սպենդիարեան . . .	10	—
Լզ. Աննա Մանիկեան . . .	4	—
Լէ. Գայանէ Թղիկեան . . .	3	—
Ընդ. ամենայն . . .	675	50

Բ. Ի Զանկոյ.

ա. Կարապետ Պօղոսեան . . .	3	—
բ. Տիկին Կամենսչիկեան . . .	5	—
գ. Արմենակ Աբրահամեան . . .	5	—

Ընդ. ամենայն . . . 13 —

Գ. Ի Սեյիսիեր.

ա. Մինաս Քառաքաշ . . .	25	—
բ. Նիկիտ Քառաքաշ . . .	25	—
գ. Կարապետ Քառաքաշ . . .	25	—
դ. Գէորգ Քառաքաշ . . .	15	—
ե. Լուսեղէն Յ. Խաթրանեան . . .	5	—
զ. Ղազարոս Խաչատրեան . . .	5	—
է. Գէորգ Սերովբեան . . .	5	—
ը. Յարութիւն Սեֆերեան . . .	3	—
թ. Գրիգոր Դանադեօղեան . . .	15	—

Ընդ. ամենայն . . . 123 —

Ռ. Կ.

Գ. Ի Բաղշխարայ

ա. Յակովբ Դաւաթեան	15	—
բ. Մարկոս և Յովհաննէս Պոյաճեան	20	—
գ. Դայլանէ Դաւրեթեան	3	—

Ընդ ամենայն . 38 —

Ն. Ի Սեւաստղով

ա. Պ. Դաւաթեան	1	—
բ. Պետրոս Յովհաննիսեան	3	—
գ. Պողոս Գ. Մոնաւեան	1	—
դ. Չէրէնեան	2	—
ե. Նշան Տ. Կարապետեան	2	—
զ. Աւգէյ Պոպովեան	1	—
է. Աւետիք Թովադեան	5	—
ը. Նշան Գ. Քեչիկեան	1	—
թ. Պապա Վարդանեան	1	50
ժ. Յովհաննէս Տ. Յովսէփեան	1	50
ժա. Էյվադ Բաբայեան	1	—
աբ. Մկրաւչ Ոսկանեան	5	—

Ընդ ամենայն . 25 —

Չ. Ի Բեյքեֆ

Գրիգոր Բաղշխարայեան	20	—
---------------------	----	---

Ընդ ամենայն . 20 —

Է. Եւպատրիս

ա. Յովհաննէս Պողաճեան	5	—
բ. Եղիսաբէթ Սեֆերեան	20	—
գ. Պողոս Սեֆերեան	5	—
դ. Մէքայէլ Աղամալեան	1	—
ե. Աստուածատուր Աղամալեան	5	—

Ընդ ամենայն . 36 —

Ը. Եւալթա

ա. Յովակիմ Պետրոսեան	2	—
բ. Յ. Պոպովեան	3	—
գ. Ն. Իզմիրեան	35	—

	Ռ.	Կ.
դ. Ոմն	3	—
ե. Մահաեսի Աղամ Վարդանեան	2	—
զ. Ոմն	1	—
է. Արսեմ Բերինեան	3	—
ը. Յակովբ Ղուկասեան	25	—
թ. Աւետիս Յարութիւնեան	1	—
ժ. Խաչատուր Թաֆշանեան	1	—
Ընդամենայն	66	—

Թ. Ի Բելց Էւ Ի Երզակալս Եւրիմ

ա. Պէրա Մարիամ Գ. Թաքանեան	100	—
բ. Յովհաննէս Գոյլեան	10	—
գ. Յակովբ Գոյլեան	10	—
դ. Կարապետ Պոպովիչ	20	—
ե. Մ. Ա. Նեգրուշ	20	—
զ. Յակովբ Հաջի Մարգարեան	20	—
է. Սադիս Խաչիկեան	20	—
ը. Թոգորաշ Լոգանովիչ	10	—
թ. Գրիգոր Ս. Սադովիչ	10	—
ժ. Գրիգոր Պոպովեան	10	—
ժա. Գեր. Տ. Ներոէս Արքեպիսկոպոս	25	—
Ընդամենայն	255	—

Փ. Տիրուհի Լուսիա Մանդակունի հանգանակեաց
ի Թեոդոսիա

ա. Մարիամ Բերբերեան	5	—
բ. Մահաեսի Աննա Եազպահարեան	4	—
գ. Նատալիա Բերինեան	5	—
դ. Աննա Ճիվելիկեան	1	—
ե. Իսկուհի Ճիվելիկեան	3	—
զ. Մարիամ Մ. Զաքարեան	1	—
է. Թադուհի Իլմիրեան	5	—
ը. Եղիսաբէթ Խումաճեան	1	—
թ. Սրբուհի Բադալեան	3	—
ժ. Ամէսն Մերլանեան	4	—
Ընդամենայն	31	—

9. Ի մասեցի նուիրասուութեան ստորագրեցից
հետեւեալ անձիցք.

	Ռ.	Կ.
ա. Մի ոմն	5	—
բ. Յովհաննէս Նալբանդեան	2	—
դ. Արիտաակէս Խամբուրեան	2	—
դ. Աննա Մեթենսկայեայ	1	—
ե. Անընթեռնիկ ստոր	4	50
զ. Վալիք—Լանհսկիք	1	—
է. Անյայտը	2	—
ը. Խումբ մի Ռուսազդիք	1	—
թ. Մ. Զաքարեան	3	—
ժ. Յակովբ Քէֆլեան	3	—
ժա. Յ. Պոպովեան	2	—
ժբ. Ե. Ա. Շմիդտ	2	—
ժդ. Վալիք—Լանհսկիք	2	—
ժդ. Յարութիւն Խաչատրեան	3	—
ժե. Մկրտիչ Բէնքլեան	2	—
ժզ. Դժիւռնի Աէֆերեան	10	—
ժէ. Ղազարոս Խաչատրեան	5	—
ժը. Իսահակ Արաբաջի	1	—
ժթ. Պոպուզոպլո	1	—
ի. Րափիցիկ և ընկ.	15	15
իա. Սերովբեան	1	—
իբ. Եւա Պետրոսեան	1	—
իգ. Աննա Դր. Ալթուենճի	5	—
իդ. Կոստանդին Ալթուենճի	25	—
իե. Բժ. Վարդան Վաղանեան	5	—
իզ. Կարապետ Շոհրեան	5	—
իէ. Անընթեռնիկ ստոր	1	—
իը. Սալէ Մուրդա Կարամայի	1	50
իթ. Յ. Յ.	5	—
լ. Ռմն	1	—
լա. Շալբուրդ	—	20
լբ. Խումբ մի Հրէայք	2	—
լգ. Ուսաննա Դ. Երեմեան	1	—
լդ. Արուսեակ Յովսէփեան	10	—
լե. Մարտիրոս Սուրենեան	15	—
լզ. Յովսէփ Թումանեան	3	—
լէ. Խաչատուր Յ. Խազիզեան	2	—

	Ռ.	Կ.
լը. Մկրտիչ Վայկաթմեան	3	—
լթ. Գաբրիէլ Թեմինճեան	1	—
լս. Ոմն	1	—
լսա. Բեւադո	1	—
լսբ. Միհրան Վարդանեան	1	—
լսգ. Յակոբ Աւագեան	1	—
լսդ. Խաչատուր Բաբուկեան	1	—
դե. Յովհաննէս Խաչատրեան	1	—
լսզ. Մկրտչէլ Մեմնիկեան	1	—
լսէ. Նիկողայոս Սուբաշեան և ընկ.	10	—
լսը. Սիմէօն Գրիկեան	1	—
լսթ. Զեւինոկայեայ	3	—
ժ. Սաշա Էքմէքճեան	2	—
ժա. Վարդուհի Ստարոսեան	2	—
ժբ. Սարգիս Սահակեան	1	—
ժգ. Գրիգոր Ոսկանեան	1	—
ժդ. Համբարձում Բոլագեան	—	50
ժե. Նազարէթ Թորոսեան	—	50
եզ. Եղիազար Մելիքեան	1	—
ժէ. Սրբուհի Եքմէքճեան	1	—
ժը. Մարգրիտ Կարապետեան	1	—
ժթ. Դէորդ Պետրոսեան	1	—
կ. Աննա Պետրոսեան	—	50
կա. Շողակաթ Վայկաթմեան	1	—
կբ. Աբգար Պապազինեան	3	—
կգ. Նիկողայոս Վարդանեան	5	—
կզ. Կարապետ Եղեան	25	—
կե. Լ. Ի. Վորոնին և Գ. Ե. Իվանով	3	—
Ընդ. ամենայն	225	85

10. Ընկալայ ի Սիմ.-է Գրիկեան ցուեստ ստորագրեալս ի մասենի ցուիրաստութեան 1900 ամի.

ա. Նինա Այվազովսկայեայ	1	—
բ. Ե. Ա. Բաֆալով և Ա. Պետրով	1	—
գ. Սարգիս Օրմանեան ընտանեօր	1	—

Ընդ. ամենայն . 3 —

11. Համաձայն բանաւոր յանձնարարութեան հոշակաւոր ծովանկարիչ Այվազովսկոյ առ պ. Մարտիրոս Գր. Զայցեան

	Ռ.	Կ.
և ջանքեր վերջնոյս՝ հտակահատարք հան- դուցելոյն հատուցին յօգուտ վանուցս, ի հաշիւ վաճառեալ դինւոյ պղւոցս, հա- կելոյ յանուն Ս. Սարգիս Եկեղ. Հայոց Թէո- դոսիոյ	500	—
12. Գէորգ աղայ Խարամուղայեան Մելիտոպոլ- ցի՝ ի պէտս շինութեան նոր ունեկաց, նուիրեաց	300	—
13. Տուգանադրամք	61	70
14. Վաճառեալ կենդանիք և մորթք ա. 32 ոչխար և դաւն	90	—
բ. 7 այծ և ուլ	21	—
գ. 1 կալ	32	—
դ. 1 յովանակ	20	—
ե. 22 խոզք	163	90
զ. 47 մորթք	19	10
15. Այլ և այլք՝ ա. մի օր. Ս. Խաչի պատմ. գիրք	—	30
բ. քար յանտառէն	15	10
գ. յարդ, խոտ, կանաչեղէն	13	65
դ. իւղ	23	75
ե. կաթն	16	14
զ. ձու	3	75
է. բուրդ	9	60
Ընդամենայն մուտք եղեալ են	5816	35 կ.

Ե Լ Ք

	Ռ.	Կ.
1. Պակասորդ 1900 տմի	198	79
« » 1901 »	1791	15
2. Դիւանականք	16	43
3. Պարբերական հրատարակութիւնք	46	60
4. Դատարարականք և հարկ այդեաց	66	9
5. Դպրեր	89	5
6. Լուսաւորութիւն եկեղեցւոյ	69	13
7. Նորոգութիւն յեկեղեցւոյ	4	60
8. « » բնակարանի	46	35
9. « » աղբերաց	74	80
10. Նոր աւազանք		

	Ռ.	Կ.
ա. Վասն անասնոց	12	—
բ. Ի բանջարանոցի (2 հատ)	87	33
11. Զքհորք՝ ստորին	55	28
վերին	22	49
12. Յանկապառք		
ա. վերին՝ բանջարանոցի	75	—
բ. Նորավար դեանոյ՝ յանատուն	25	—
գ. Վասն խողոց	3	50
դ. » խոտոյ	1	50
13. Նոր պարիսպք	73	90
14. Պարաէղ	12	32
15. Բանջարանոց	202	41
16. Ծաղկոց	46	16
17. Զերմոց	73	98
18. Այգի	88	75
19. Ոչխարանոց և խողանոց յանատուն (թերի մնացեալն յանցեալ ամէ)	36	50
20. Վերաշինութիւն մատաղատան	456	97
11. Նոր դամանոց	238	48
» ախոռ	235	89
» խողանոց	72	22
22. Դնեալ կենդանիք	49	—
23. » իրեղէնք	175	88
24. Նորոգութիւն իրեղինոց	57	38
25. Լուսառնութիւն և լիպտ	129	53
26. Լուսոյք	53	30
27. Ռոճիկ միաբանութեան՝ վանահօր	600	—
ժողովանի	240	—
28. » ճառայից	912	45
29. Պարգև	34	75
30. Սնունդ միաբանութեան և ծառայից	486	57
31. » անասն. և թռչնոց	996	7
32. Այլ ծախք վասն սոցին	43	65
33. Ծախք հանդանախութեան	148	50
34. » մարքեւոյ զկաղնանոցն (3 դ.)	41	—
35. Այլ և այլք	50	3

Ընդ ամենայն եւք եղեալ են 8240 ռ. 70 կ.

Հանելով զմուտս յելից, երևի պահատորդ երկու հազար եւեք հարիւր եօթանասուն ինն ու երեսուն հինգ հալ, զոր փոխադրելոյ եմք ի մատեան մտից և ելից վանուցս վասն 1903 ամի, զբերով զայն ի ծախս: Պահատորդս այս գոյացեալ է ի պահատորդաց վերջին երեց ամաց. այն է՝ ի պահատորդէ 1900 ամի՝ 198 ու. 79 հ., ի պահատորդէ 1901 ամի՝ 1791 ու. 15 հ. և ի պահատորդէ այսր 1902 ամի՝ 389 ու. 41. հ. ընդ ամենայն 2379 ու. 35 հ.:

Այլ եւ այլ նուեք.

1. Շողակաթ վայելաթմեան՝ զորփորաց մի
2. Տիկին՝ տմն փուշի մի աւետարանի
3. Յր. Աստղիկ Յովսէփեան՝ թաւշեաց փորշ սիւռոց մի սեղանի
4. Եաղարհարեան՝ հանթեղ բրոնզեաց մի
5. Մարգար Աւետիբեան և Պօղոս Թերզեան՝ պղնձեաց հաթոց մի մեծ մատաղի
6. Գէորգ աղայ Խարամաղայեան Մելիստոպոլցի՝ զկառու (դելիճան)
7. Յովհաննէս Յովհաննիսեան Հին Գրիմեցի՝ սահնակ մի
8. Մկրտիչ Բէնքլեան Հին Գրիմեցի՝ երկու երկաթեաց մահճակալս
9. Կարապետ Դարեջին « »՝ հորթ մի
10. Ռամանոս Թումանեան « »՝ հորթ մի
11. Տրապիզոնցի Յովսէփ՝ հորթ մի
12. Մկրտիչ Բէնքլեան Հին Գրիմեցի՝ հորթ մի
13. Ուսանա երեմեան՝ գառն մի
14. Յուլիսաւորաց ի տօնի վերացման Ս. Խաչի—ի 46 մատաղաց տառն գառն մնացեալք եղեն յօգուտ վանուցս:

Վանահայր Դանիալիս վարդապետ.

ՅԱԽԵԼՈՒԱԾ „ԱՐԱՐԱՏԻ“ 1903 Թ. ՅՈՒՆԻՍ.

ՅՈՎՀԱՆ ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻ*

I.

A=2. 672 Գէորգ. ցուց. ստուար ձառքնաժիւղ
կամ վարք սրբոց, 38×26, թուղթ, բոլոր-
դիր, անթուական, դրել նատեր, տեղին
անյայտ, յիշում են բաղմաթիւ ստացող-
ներ, իւրաքանչիւր ձառն կամ վկայաբա-
նութեան վերջում առանձին առանձին:
Ստացողները մեծ մասամբ հասարակ դա-
տակարգից, արհեստավորներ: Շատ հետա-
քըքրական են ստացողները պարապմունքի
տեսակէտից, յիշում են՝ ներկարար, կաշ-
կար, բաղալ, եկեղեցական, քահանայ, ճոն,
ջուլահի, սարկաւադ, ոսկերիչ, դանկար,
կառուցործ, ապրելից, «հումն», թաւիկ,
դերձակ, ժամակոչ, դանկար, գինեծախ,
դարբին, էգէպան, սանդղակ, և ինչ: Յիշ-
ում են՝ վարդերեւ Շիրացի, Ստեփանոս
Վանեցի և մի ուրիշը (անունը քերուած),
որ էր ի տղայութեան յաղգէն Բոծորայ և
երաց Քո զաչս նորա և հայեցաւ ի Քո և
հաւատաց և եղև միանձնաւոր և սը ճըղ-
նաւոր: Մեզ հետաքրքրող մասը՝ էջ 671^բ
— 677^ա:

B=2. 1540, 5, թուղթ, նստրագիլ, անթուական,
հրատարակութեան ժամանակ չունիմ ձեռ-
քի տակ: Այս 2-ից են ծագում միջապէս
կամ անմիջապէս C և D 2-երը: B-ի վեր-
տառութեան «արարածք» բառը գրուած

* Հրատարակելով այս բնագրերը, մի ուրիշ անգամ կ'երադառնանք Յովհան Մանդակունու եւ Յովհան Մայրականցու խնդրին:

լինելով լուսանցքում՝ ընագրի առաջին տողի հաւասարութեամբ, անուշադիր արտագրողը (C և D) այդ բառը բաց է թողել վերնադրում (= «պողաբերին» փոխանակ «պողաբերին արարածք») և անտեղի կերպով մտցրել է ընագրի մէջ «ի սկզբան արարածի ժամանակին» փոխանակ «ի սկզբան ժամանակին»:

C=2. 1539₁₂ կաշեկաղմ, թուղթ, նոտր, 21×15, զրեւ «Դըմցի Մարկոս վրդպոս» գրութեան տեղն և ժամանակը անյայտ: Քարոզք կամ թուղթք Յովհաննու Մայրավանեցոյ, որ «Յովհաննու Մանդակունոյ» (Բ. ապ. Վեներա. 1860) անուամբ հրատարակուած ճառերն են: Բումն էլ այն այս ճառերը Մայրավանեցու անուամբ էին: Մինչդեռ մեր ներքեում հրատարակած հատուածը երկու Ձեռնումն էլ կրում է Մանդակունու անունը: C-ն ինչպէս և D-ն մեր կարծիքով ընդօրինակուած են B-ից: Մեր հրատարակութեան մէջ B-ի պակասը լրացնում են C և D: Մեզ հետաքրքրող մասը էջ 96^m—103^m:

D=2. 2240₁₁, կաշեկաղմ, թուղթ, նոտր, 20×16, գրութեան տեղն և ժամանակն անյայտ: Բովանդակութեամբ յար և նման C-ին, այն է Մայրավանեցու ճառերը [=ապագրի «Մանդակունու ճառերը»] և Մայրավանեցու ներքեում հրատարակուող հատուածը: 2-րի մեզ հետաքրքրող մասը՝ էջ 97^p—103^m,

Մ=2. 487₆, կաշեկաղմ, թուղթ, բոլորդիր, 21×15, զրեւ Գէորգ Երէց, ստացող տէր Բարսեղ, էջ 40^p և 176^p կնիք, որի մէջ կարգացում է պատուազրութեամբ և փախազրով «Քի ծառայ տէր Պաղտատար» և «1[7] 46» թուականը: Բովանդակութիւնը՝ ի թիւս ալլոց՝ Յովհան Մայրավանեցու ճառերը, ինչպէս BCD-ում և մեզ հետաքրքրող հատուածը Մանդակունու անուամբ, էջ 291^m—309^p:

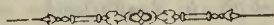
V=Յովհան Մանդակունու մատենադրութիւնք,

երկրորդ տպագ. Վենետ. 1860, էջ 207—219:

V²—V-ի տարբեր ընթերցումները:

T—Գիրք Թղթոց, Թիֆլիս, 1901, էջ 239 — 240, նաև վերադրված էջ 581:

K—Կանոնագիրք: Կանոնագրքից առել եմ միայն մի քանի ընթերցումներ, օգտուելով պ. Սերական Տիգրանյանի բաղադրություններից (ձեռագիր):

ՄԱՏՆԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻՈՅ

Յաղագս սիրոյ եւ սրբութեան որով պսղաբերին արարածք:

Արդ յառաջնում ամին եւ ի սկզբան ժամանակին պատուիրեալ Տեառն Աստուծոյ Ագամայ չուտել ի ⁵ պաղոյ ծառոյն կենաց եւ մահու, որ էր ի մէջ դրախտին, եւ նորա լեալ անհաւան հրամանին Տեառն՝ կերեալ անժամ եւ մեռեալ տարաժամ. վասն զի չէր ժամանակ ուտելոյ եւ լինելոյ թողութեան յորոշել ծառոյն կենաց եւ մահու, յորմէ նայն չհրամայեաց ճաշակել. քանզի ցանկութիւն կերակրոյն ծնաւ զմահ առժամայն եւ ճաշակ ցանկութեանն եհան զմարդն առաւրին ի գործատէն:

1—2 A Յովհաննու Մանդակունցոյ Յաղագս սիրոյ եւ սրբութեան, յոյժ աւղատար BCDE Մատեան Յովհաննու Մանդակունցոյ Յաղագս սիրոյ եւ սրբութեան որով պաղաբերին [տարածք]: Այս «տարածք» բառը իւր տեղում ունին միայն BE-ն, իսկ CD-ի մէջ այդ բառը տեղափոխուել է եւ ընկել է ընաբեր առաջին տողի մէջ այսպէս՝ Եւ ի սկզբան արարածք ժամանակին: 1 E առաջնում CD ի սկզբան տարածք 7 D անժամանակ E յայնժամ 8 C ոտելոյ 11 E չիք ճաշակ ցանկութեանն եհան CD չիք առաւրին

Արդ նոյն ծառ սաբեկ յերրորդ դարուն երեւեալ
հայրապետին Աբրահամու, ունելով պտուղ գառնախոյ,
43 զոր առեալ մատոյց պատարագ Տեառն Աստուծոյ ի վե-
րայ քարաբլուր վիմին Գողգոթայի, որ է արինակա-
բեր խաչելութեանն Քրիստոսի:

Արդ նոյն ծառ, նովին պտղով, նովին պատուի-
րանաւ, յայտնեալ ի վերջին ժամանակս ի վեցերորդ
20 դարուն, ի վեցերորդ աւուրն ուրբաթու, ունելով պը-
տուղ զՔրիստոս ի վերայ ծայրից ծաղկեալ խաչին...
զծառն սաբեկայ, որ ասի թողութիւն, քանզի եկն ժա-
մանակն թողութեան ամենայն մարդոյ ի ձեռն ուտելոյ
պտղոյն ծառոյն կենաց և մահու, յորմէ Ադամայն հրա-
23 մայեաց չճաշակել:

Արդ յորում աւուր և յորում ժամու պտղով և
պատուիրանաւ եհան զմարդն ի դրախտէն, ի նմին
աւուր և ի նմին ժամու նովին պտղով և պատուիրա-
նաւ տարաւ զմարդն ի դրախտն: Վասն զի անժամա-
50 նակ պտուղ ծառոյն կերողացն մահ, իսկ չկերողացն
կեանք: Իսկ այս ժամանակ պտուղ ծառոյն կերողացն
կեանք բերէ, և չկերողացն մահ գործէ, քանզի դը-
րեալ է զՔրիստոս քաջ գայթակղութեան և վե՛մ դը-
լորման: Քանզի ի սկզբան ժամանակին պատուիրէ չու-
53 տել ի դրախտին զպտուղ ծառոյն, յորմէ զմահ ճաշա-
կիցէ, և ի վախճանի աւուրցս աւետարանաւն հրամայէ
ուտել զխաչաբեր պտուղ ծառոյն կենդանութեան,
յորմէ զկեանս յաւիտեհականս ժառանգիցեմք: Քան-

13 E չիք Արդ նոյն ծառ 15 A չիք պատարագ 18 C ծառ ովին
D ծառ ովինոյն 20 E յաւուրն 21 Երեք կէտը մեր գրածն է ցոյց
տալու համար, որ այսուեղ մենք պահատ ենք ենթադրում. 2-ե-
րում պահատի արտաքին սրէէ նշան չկայ: 23 E թողութեանն
24 A չիք ծառոյն E ադամեան 26 CD որում 27 A և ի նմին E չիք
և նմին աւուր և ի նմին ժամու 30 CD ծառոյն կենաց 31 ACDE
Իսկ այս ? ժամանակ C կերողացն կերողացն 32 A «մահ», նուն
ջնջման կէտով: 34 E իսկ դրանն 36 CE ի վաղճանի C հրամայ
38 A ժառանգիցէք CE ժառանգեցէք D ժառանգիցեմք

զի ասէ, եթէ Զհնադանդութիւն կամի քան զպատա-
 40 ըադս, և զգիտութիւն՝ քան զողջակէզս:
 Արդ եթէ հնադանդեալ էր Ադամայ պատուիրա-
 նին Տեառն՝ չէր կերեալ զմահաբեր պտուղ ծառոյն,
 և եթէ գիտացեալ էր զթշնամութիւն մարգարտոշոշ
 հակառակորդին, չէր արդեւք խաբեալ ի պատրովական
 45 թշնամոյն: Նոյն աւրինակաւ ժողովրդեանն հրէից՝
 եթէ հնադանդեալ էր հրամանին Տեառն՝ կերեալ իցէր
 զպտուղ ծառոյն կենաց, յորմէ զկեանս գտանէին, և
 եթէ գիտացեալ էր զխորհուրդն աստուածային տես-
 50 չութեանն՝ չէր արդեւք խաբեալ յամենապատիր թըշ-
 նամոյն: Քանզի գլխոյն նոքա առ վիմին դայթակ-
 զութեան, վասն զի եկն ժամանակ ժողովրդեանն հը-
 րէից ուտել ի պտղոյ ծառոյն կենաց, յորմէ Ադամ կա-
 մեցաւ ճաշակել, և նոցա լեալ անհաւան հրամանին
 Տեառն, և չկերեալ զխաչաբեր պտուղ ծառոյն կե-
 55 նաց՝ զմարմինն տէրունական, և չարբեալ ի ջրոյն
 կենդանութեան յեղեմական աղբերէն՝ զարիւնն փըր-
 կական, որոց պատքեալ պապականին անձինք իւրեանց
 մինչև ցոյսաւր ժամանակի, զորս նոցայինն Մովսէսի
 անիծեալ զնոսա ըստ աւրինացն, եթէ Անիծեալ լիցի
 60 ամենայն մարդ, որ ոչ կայցէ ի դիրս աւրինացս այսո-
 ցիկ: Եւ դարձեալ մերոյինն Պաւղոսի նշովեալ զնոսա
 ըստ շնորհացս, եթէ Որ ոչ սիրեսցէ զՏէր Յիսուս ե-

39 CDE թէ D կամիմ 40 CDE զգիտութիւն աստուծոյ 42 CD
 ալ փոխ. ան 44 C արդեաւք DE արդեօք 45 C թշնամոյն 46 D
 հրամանի 48 CD զխորհուրդս 49 E ամենապատուր 52 CDE չկա-
 մեցաւ 54 ACDE «չէր կերեալ» որ ուղղում էնք «չկերեալ»: E
 կենաբեր փոխ. կենաց 55 E զմարմին C չարբել ջրոյն D չար-
 բեալ ջրոյն E չարբել ի ջրոյն 56 E յաղբերէն 57 A փափաղեցին
 լուսանց. պապակ CDE պապակին 58 C նոցանն D նցինն 59 E
 եթէ ածեալ 60 D կացցէ E որոց կացցէ C այսոցից 61 D
 մերայինն E մերոյին C Պողոսին C ն''ղ նս—նշովեալ զնոսա 62
 E չիք որ D քս փոխ. յս

զիցի նդովեալ մարանաթայ, մարան Տէր, աքայ եկն,
այսինքն Տէր եկն, և նորա ոչ հաւատացին, որք կո-
63 չին յամենեցուն մամնիւք, այսինքն խանգարեալք, զի ոչ
աւրինաւքն վարեցան, և ոչ հաւատոյ հնազանդեցան:
Քանզի սուրբ աւետարանն, առաքեալք և մար-
դարէք կոչեն երկուս ժողովուրդս և երկուս հովիւս՝
նախ զհրէականն և ապա զհեթանոսականս. զնա՝ Մով-
70 սիսեան և զսա Քրիստոսեան. զնա իսմայելեան, և զսա՝
Իսահակեան. զնա լեառն սինէական, և զսա քաղաք
երուսաղէմական. զնա մօրենին հրօյլն, և զսա կոյսն
աստուածութեամբն. զնա տապանակն ոսկեղաւծ, և
զսա կոյսն սրբութեամբ: Ի նմա տապանակն քաւու-
75 թեան տան պատուիրանաւք, և ի սմա Քրիստոս չո-
րիւք աւետարանաւքն: Զնա սափօր լի մանանայիւ, և
զսա կոյսն լի հոգւովն սրբով: Զնա գաւազանն Մով-
սէսի, և զսա խաչն Քրիստոսի: Զնա ջուրն ի վիմէն, և
զսա աղբիւրն աւազանին: Զնա խորանն Մովսէսի, և
80 զսա եկեղեցին Քրիստոսի: Զնա ողջակէզն քաւութեան,
և զսա պատարաքն արհնութեան: Զնա արիւն ողջա-
կիղին քաւութեան, և զսա արիւն Քրիստոսի սրբու-
թեան: Զնա ծովն Կարմիր լուացման, և զսա գեան
Յօրդանան մկրտարան: Զնա թրիատութիւն, և զսա
85 մկրտութիւն: Զնա ի հարսանիսն ուրախութեան, և
զսա փեսայն յաւքայութեան: Զնա կարապետ՝ մար-
դարէսն, և զսա փեսաւէրս՝ զառաքեալսն: Զնա ջուրն

63 C մարանադայ D մարանաթա D աթեայ եկն E չիք եկն
65 D ամենեցուն CD չիք ոչ 67 E չիք սուրբ A աւետարան CD
աւետարանն և 69 ACD մովսէսեան 70 A իսմայելեան 71 E
Իսահակայն A լեառնն E ի լեառն C սա 73 D ածութեանն CD
տապանակ 74 C զսայ 75 CD ի սմայ 76 CD աւետարանօք C
մանանաիւ 77 E չիք լե C հոգւով E հոգւովն 78 ACD չիք ի
(վիմէն) և 79 C սայ CD խորան 80 CDE ողջակէզք 81 D
արիւնն 82 C արիւնն 84 C որդանան 85 D ի հուր սանիսն
86 CDE արքայութեան C կարապետ D կրպտ 87 CD փեսաւէր

Թալուկացն, և զսա գինի բազմականացն: Զնա տիկո
 հնացեալն, և զսա գինին նորանշան: Զնա եւթն նը-
 90 կանաւսն, և զսա հինգ գարեղէնսն: Զնա եւթն զամ-
 բիղսն, և զսա երկոտասան սակառիսն: Զնա էչն պա-
 ոււ, և զսա յաւանակն տրմուղ: Զնա ժողովուրդն
 հայհոյիչ, և զսա մանկտին աւրհնիչ: Զնա տաճարն
 փառաց, և զսա Սիսիւ շնորհաց: Զնա ձիթենին ըն-
 95 տանի, և զսա պատուասան վայրենի: Զնա մերժումն,
 և զսա՝ տնկումն: Զնա Մովսէս մարգարէիւքն, և զսա
 Քրիստոս առաքելուքն: Զնա աւրէնս սինէական լեռ-
 նէն, և զսա հաւատ սինական լեռնէն: Զնա գործս,
 և զսա շնորհս: Զնա պատուիրանս, և զսա աւետիս:
 400 Զնա առաջին, և զսա վերջին: Զնա հին, և զսա նոր:
 Զնա երէց, և զսա կրտսեր: Զնա ծեր, և զսա տղայ:
 Զնա շաբաթ, և զսա կիրակէ:

Որոյ են արմատքն աւրէնքն, և ոտքն մարգա-
 րէքն, և ծաղիկ առաքեալքն, և պտուղն Քրիստոս:
 405 Քանզի դրեալ է զՔրիստոս գլուխ աւրինացն. վասն զի
 ասէ իսկ. Նիւթ չեկի լուծանել զաւրէնս և զմարգա-
 րէս, այլ ընուլ և կտտարել: Նկի առնել զերկուս ժո-
 ղովուրդս մի հաւտ և մի հովիւ. այսինքն միաբանել
 և միացուցանել զգործս և զհաւատոս:

410 Արդ սոյն աւրինակ և մեծ մարգարէն Նոայի կո-
 չէ զերկուս ժողովուրդս երկուս եղբարս—զհրէականն
 և զհեթանոսականս: Նմա մարգարէանայ, և սմա ա-
 լետարանէ: Նմա քարոզէ, և սմա կարապետէ: Նմա
 բողոքէ, և սմա գուշակէ, և միաբանէ զերկուս ժողո-

89 E գինի CD եօթն 90 C քարեղէնսն E դեւթն A զամբիղն C
 եաւթն զամբիւղն D եօթն զամբիւղսն 91 D երկոյ տասան CD
 եղն պառաւ 92 E տրմուղ 95 C և զս պատուասան D և զսա պա-
 տուասն 97 E յօրէնս 98 CDE սիսիւական 101 D էրէց 102 C
 զնյ=զնա ACE կերակէ 104 E ծաղիկք 105 CD չիք գրեալ է 106
 E սա է իսկ 107 CDE երկուս 109 A մեծացուցանել փոխ. միա-
 ցուցանել 111 CD հրէականն և զհեթանոսականն 114 CD երկուս

- 415 վուրդս, և միաւորէ զգործս և զհաւատոս: Զնա գործովք ձեր կոչէ, և զսա հաւատովք տղայ: Ծերն, ասէ, տղայ կատարեսցի գործովք և հաւատովք ի Քրիստոս, և տղայն, ասէ, հարիւրամեան մեռցի հաւատովք և գործովք մկրտութեամբ: Հրէայն, ասէ, ծերացեալ արիւն
420 նաւքն և գործովք, այլ զի և հաւատովք ի Քրիստոս տղայացեալ՝ կատարեսցի. և հեթանոսն տղայացեալ հաւատովքն և մկրտութեամբ, այլ զի և գործովք ասի ծերացեալ՝ աւրինաւքն և գործովք կատարեալ վախճանեսցի: Քանզի հեթանոսն, ասէ, հաւատացեալ, եթէ
425 ոչ մկրտեսցի՝ թէ և հարիւրամեան մեռցի՝ անիծեալ կոչեսցի: Նոյն աւրինակ, ասէ, և հրէայն, եթէ ոչ հաւատառցէ ի Քրիստոս և ազատեսցի յանիծից աւրինացն և ոչ թլփատեսցի և կատարեսցէ ըստ աւրինացն և մեռանիցի, անիծեալ կոչեսցի: Տինա և հեթանոսն
450 հաւատացեալ և մկրտեալ, եթէ ոչ գործով կատարեալ դտանիցի՝ չկարէ մտանել յարքայութիւնն, քանզի գրեալ է, հաւատք առանց գործոց դատարկ են:
- Արդ՝ եթէ մտադիւրութեամբ կամիս լսել, յաւետաւրանին որքոյ դտանեն զհրէայն առանց հաւատոց, և
455 զհեթանոսն առանց գործոց եղբարս հասարակս: Արդ ազէ լուր համառաւութանին Տեառն, եթէ ոչ դարձջիք և եզիջիք իրբի զմանուկս զայս՝ ոչ կարէք մտանել յարքայութիւն երկնից: Եւ դարձեալ՝ եթէ ոչ առաւել-

115 CDE միաւորէ փոխ. միաւորէ 116 E հաւատովքս C և զնա հաւատովքս տղայ D և զսա հաւալ տղայ 119 A գործք A «կեցեալ» ուղղուած «ծերացեալ» 120 C գրեծովք CD այլ և զի և E այլ և 121 E տղացեալ 123 CDE չիք աւրինաւքն և գործովք CD ծերացեալ, կատար վաղճանեսցի 126 CDE հաւատառցէ 127 A յաւրինացն 129 D Զի նա փոխ. տինա 131 D դտանիցին ոչ կարեն CD արքայութիւնն E յարքայութիւն 132 D դատարիք 133 CDE աւետարանին 134 CD հաւատոյ 135 ACDE զհեթանոսն A նախ հաւատարս յեսոյ ուղղուած հասարակս: 136 D ասէ ազէ 138 CDE յերկնից 138—142 A չիք եւ դարձեալ—մտանել յարքայութիւն երկնից: 138 E առաւելացի յարգարութիւն

լասցի արդարութիւն ձեր քան զփարիսեցւոցն, ոչ մտա-
 440 նէք յարքայութիւն երկնից: Արդ եթէ ոչ ունիցիր զան-
 մեղութիւն հաւատոցս և զարդարութիւն օրինացն, ոչ
 կարէք մտանել յարքայութիւն երկնից: Արդ զաղայն ան-
 մեղութեան հաւատս կոչէ... գործսն և դարձեալ՝ Եղերուք
 խորագէտք իբրև զաւճս, և միամիտք իբրև զաղանխս:
 445 Զարդարութիւն և զգործս և զգիտութիւն աւրինացն
 խնդրէ, զանմեղութիւն և զհնազանդութիւն հաւա-
 տոցս պահանջէ: Եւ դարձեալ երանելին Պաւղոս ասէ,
 Եղերուք իմաստունք ի բարիս և անմեղս ի չարիս: Հը-
 րամայէ անմեղութեալ տղայանալ ըստ շնորհաց, և
 450 գործովք իմաստութեան իմաստնանալ ըստ աւրինացն:
 Արդ եթէ կամիս ի հաւան գալ՝ հինգ կուտանքն բա-
 ւական են զքեզ ի հաւան ածել: Զի՞նչ ի վեր քան զհաւատս,
 և զի՞նչ կարևոր և պատուական քան զկուսութիւնս ... և
 առանց գործոց՝ հաւատովք և կուսութեամբ ոչ կարացին
 455 մտանել:

Արդ քանզի երանելի առաքեալն Պաւղոս ասէ, եթէ
 գլուխ ամենայն պատուիրանաց Աստուծոյ հաւատք, յոյս,
 սէր, և գլուխ հաւատոց և յուսոյ սէր է: Եւ աւետարանա-
 գիր առաքեալն, սիրելին Տեառն՝ Յովհաննէս ասէ. Աս-
 460 տուած սէր է՝ Արդ քանզի Հոյր ասի սէր, և Որդի՝ հա-
 ւատք, և Հոգին սուրբ՝ յոյս: Եւ արդ զոր աւրինակ սուրբ
 և անզուգական Երրորդութիւնն մի է, անձինք և անուանք

143 Այս տողում ինձ թւում է պակաս, որ և նշանակում եմ
 կէտերով CD լերուք 144 ACD խորագէտս 148 C երեւուք E
 իմաստուք CD ի բարիսն 150 CD ք'' գործովք 151—152 A չիֆ
 Արդ եթէ կամիս—ի հաւան ածել: 152 E չիֆ դեհ 153 E չիֆ
 և (պատուական) 153 Այս տողում էլ ինձ պակաս է թւում,
 որ նշանակում եմ կէտերով, 2-երը պակասի նշան չունին:
 157 A չիֆ ամենայն D է հաւատք 158 C սէր է E և սէր է
 D հաւատոցն 160 CD հաւատ E և հաւատք ողի 161 ACDE
 սրբոյ և անզուգական Հմմտ. V սրբոյ և զուգական Երրորդու-
 թեանն երեք անձինք ևլն եջ 212:

երեք, նոյն աւրինակ և մարդոյ անձն մի է և տարերք
տիոց բնութեան հասակին երեք, և անուանք ըստ տիոց
465 փոփոխմանն երեք. պատանի, երիտասարդ և ծեր:
Արդ մանկութիւնն անմեղութեամբն և հնազանդու-
թեամբն կոչի հաւատք, և երիտասարդութիւնն զաւ-
րութեամբն և բարեգործութեամբն կոչի յոյս, և ծե-
րութիւնն գիտութեամբն և իմաստութեամբն կոչի եկեք.

470 և ապա լինի մարդ կատարեալ:

Արդ զայս երեսին խնդրէ և պահանջէ Աստուած
յամենայն մարդոյ. զանմեղութիւն մանկութեանն, և
զբարեգործութիւն երիտասարդութեանն, և զգիտու-
թիւն ծերութեանն: Վասն այսորիկ ասէ, եթէ ոչ ու-
475 նիցիք զանմեղութիւն ողայութեանն, որով հաւատա-
ցէքն, և զբարեգործութիւն երիտասարդութեանն, վա-
սըն որոյ հաստատեցայքն և զիմաստութիւն ծերու-
թեանն, որով կատարեալք լինիցիք, ոչ կարէք մտանել
յարքայութիւնն երկնից: Քանզի, ասէ, Սկիզբն հանձա-
480 րոյ երկիւղ Տեառն, իմաստութիւն բարի ամենեցուն
որ առնեն զնա:

Արդ եթէ կամիցի ոք գիտել՝ գտանէ կնիք
մտաց և պահապան անձին զերկիւղն Աստուծոյ, որ
պահէն զնա յամենայն մեղաց: Եւ ապա պահեալ
485 զանմեղութիւն մանկութեանն, և լցեալ զբարեգործու-
թիւն երիտասարդութեանն և հասեալ ի գիտութիւն
և յիմաստութիւն ծերութեանն, և հաստատեալ սիրով
սրբութեամբ և խաղաղութեամբ, այնուհետեւ մերժի
ի մեղացն, և հեռանայ յերկիւղէն: Քանզի ասէ եթէ

163 D և տարեք 164 D չիք բնութեան 164—5 A չիք և անուանք
ըստ տիոց փոփոխմանն երեք 166 D անմեղութեանն և հնազան-
դութեանն 167 C երեքասարդութիւնն 168 E չիք կոչի յոյս 172
E ա՛մ CD մարդոյ 173—176 A չիք և զգիտութիւն—երիտա-
սարդութեանն 178 E որովք 179 C արքայութիւն D արքայուն
E յերկնից C սկիզբն 183 AE մեղաց CD երկիւղն A զերկիւղն 184
ACDE պահեն CD ա՛մ 185 AE մանկութեան 186 A երիտասար-
դութեան 187 E իմաստութիւն 189 CD երկիւղէն E յերկիւղէն.

490 Սէր զերկիզ ի բաց մերժէ։ Արդ զոր արդեւք մերժէ.
զարբոյ, զբարեգործի, զխմաստնոյ, որ ունի զգլխութիւն
որոշողութեան, զխորհրդոյ, զսիրոյ, զարբութեան և
զխաղաղութեան ։

Քանզի ասէ, Սկիզբն ուրախութեան եղև ամե-
495 նայն աշխարհի ծնունդն Տեառն, և զլուխ ամենայն
ուրախութեանց աշխարհի յարութիւնն Տեառն։ Արդ
քանզի սկիզբն և կատարումն տարւոյն զատիկն կոչի,
վասն զի եւք տարւոյն ի շաբաթուն լինին և սկիզբն
միւսոյ տարւոյն ի կիրակէին։

200 Արդ քանզի ի պահոց քառասներորդի կոչի աւ-
մի ուրբաթ՝ չարչարանք խաչելութեանն Տեառն և ա-
ռիթ կոչման չարչարելոցն յաշխարհիս, ունել յանձին
զաւրինակ չարչարանացն Տեառն՝ առ ի փրկութիւն
հոգւոց չարչարակցացն Տեառն և առ ի պահպանու-

205 թիւն անձանց պատուիրանապահացն Տեառն, առ ի լի-
նելոյ չարչարակից խաչելութեանն Տեառն, և փառա-
կից յարութեանն, և առիթ կոչման մեղաւորացն յա-
պաշխարութիւն։

190 CDE զերկիւզ CD չիք Արդ զոր արդեւք մերժէ 191 CD զե-
մասնոյ 192 E և որբութեն 1:3 Այստեղ պակաս եմ ենթա-
դրում, յաջորդը չէ կատարում նախորդի հետ։ 194 C սկիզն E
ուրախութեն 196 E զյարութիւն 197 E զկատարումն CDE տա-
րոյն 198 E քանզի եւք 199 CD ի կիւրակէին 200 Այդ տողով
սկսում են T և V. T-ի վերառութիւնն է «Յովհաննու Ման-
գակունց չարոց կաթողիկոսի» V-ինը՝ «Յաղագս քառասնոր-
դական պահոց և բազմատուրթիւն նորա ընդ զառկական քա-
ռասնին»։ 200 E և պահոց CD քառասուն երրորդի T քառաս-
նորդին V քառասնորդ 201 V խաչելութիւնն 202 D կոչման
կոչման E ի կոչման A յաշխարհի E աշխարհի D ունել E ան-
ձին 203—4 ACDE չիք առ ի փրկութիւն հոգւոց չարչարակցացն
տեառն 204 E և ի պահպանութիւն 206 CD խաչելութեան T
չիք և 207 ACDE առ ի կոչումն փոխ. և առիթ կոչման ACDEV
մեղաւորաց CD ապաշխարութիւն

Այդ յայտմ քառասներորդի որ կոչի ուրբաթս,
 210 աւրէն է զշաբաթն և զկիրակէն իբրև զուրբաթն և
 զչորեքշաբաթին պահել, զհետ աւրինացն առնելոյ. և
 յայնմ քառասներորդի որ կոչի կիրակիէ, կոչի աւր ա-
 ռաջին, և սկիզբն աւուրց յարութեան, և ուրախու-
 թիւն աշխարհի, և աւետիք արքայութեան, լի ամե-
 215 նայն երանութեամբ անձանց ամենայն պատուիրանա-
 պահացն արդարութեան, աւրէն է զուրբաթն և զչո-
 րեքշաբաթին իբրև զկիրակէն և զշաբաթն ուտել:
 Քանզի զոր աւրինակ ի զատկէն մինչև ցվերացումն
 Տեառն կիրակիէ կոչի, այսպէս և ի բարեկենդանէ մինչև
 220 ցղատիկն՝ ուրբաթ:

Այդ քեզէն ած զքեզ ի հաւան, և զուգեան
 զայս քառասուն քաւութեան և զայն քառասուն
 ուրախութեան. կշտեան զքառասուն ընդ քառաս-
 նի, և զուրբաթ և զչորեքշաբաթին ընդ շաբաթուն
 225 և ընդ կիրակիէն. և դառնեա հասարակիկս: Ոչ
 ի սմա յաղումն և ուրախութիւն, և ոչ ի նմա պահք
 և տրամութիւն: Այս քառասուն առիթ քաւութեան
 մեղաց տարւոյն, և այն քառասուն յաջորդ ուրա-
 խութեան տարւոյն:

209 E քառասներորդի TV չիք որ կոչի ուրբաթս 210 TV որպէս
 զի աւրէն է EV զկիրակէն TV որպէս զուրբաթ և զչորեքշա-
 բաթ 211 ACDE առնու TV² առնու V առնելոյ 212 CD այնմ
 E քառասներորդի TV կիրակէն 213 E յաւուրց V ուրախութեան
 214 E արքայութեան 215 TV չիք ամենայն 216 E արդարու-
 թեան C օրինէ T զչորեքշաբաթի 217 CD ուտել 218 CDE ի
 վերացումն 219 T չիք տեառն 219—220 ACDE չիք այսպէս և
 —ուրբաթ T չիք և 221 V զքեզ ած T չիք և 222 E քառասունն
 CDE քառասունն 223 A յուրախութեան E յուրախութեան
 CD քառասունի 224 TV զչորեքշաբաթ C շաբաթուոյն D շա-
 բաթոյն TV շաբաթու 225 TV կիրակիէ TV հասարակ CDE
 հասարակիկ T չիք ոչ 226 C ուրախութիւն V ի նմին 227 TV և
 տխրութիւնք E քաւութեան 228 E առաջնորդ ուրախու-
 թեան TV ուրախութեանց

- 250 Արդ աւրէն է զայս պահոց քառասորդս հաթթիկ պահել ի բարեկենդանէ մինչև ցղատիկն. քանզի քաւիչ և թողիչ մեղաց տարւոյն կոչի. այլ գինի և աւղի, ձու, ձուկն, կոգի, սանիր, կաղտի, բածին, շճուկ, կաթն, խէր և ձկան մօրէ, զայս բնաւ ամենեին չէ աւրէն
- 253 ճաշակել ումեք ամենայնի, մեծի և փոքու, արդարոյ և մեղաւորի, շատ են մեղ այլ կամակքն քառասուն աւուրն՝ կտուհատ, կանեփատ, փսխինդ, սամթաջուր:
- Արդ այսու քառասորդաւ Տէրն ի լերինն փորձու թեան տարաւ յետս զփորձիչն սատանայ, որ է աւրի-
- 240 նակաբեր յաղթութեան ամենայն հաւատացելոց: Մի թէ Աստուծոյ պահել ինչ պիտոյ էր, ոչ ապաքէն վասն աւրինակի մարդկան տունէր զայս: Արդ եթէ զհանապազաւրն մեռանել չկարեմք ըստ բանին Պաւղոսի, այլ գոնեա քառասուն աւուրբք լինել հաղորդ չարչարանացն
- 245 Քրիստոսի, զի զբազանակեալ մեղսն տարւոյն քառասուն աւուրբքս ընկեսցուք յանձանց: Ո՞չ գիտես, զի որ միամտեալ մտաք չարչարակից լինին չարչարանացն Քրիստոսի՝ նոքա միայն կարեն լինել փառակից յաթթութեանն Քրիստոսի: Քանզի ասէ, թէ Ոչ միայն հա-

230 E քառասունս C հարբեք ուղղուած հարբեիկ D յարե պահել 231 TV ի բարեկենդանէն 232 C թողիչ DV եւզ CT եւզի AE ուղի—աւղի V² չիք ձու 233 TV պանիր, կոգի V² կաղտի, բաին 234 TV խեր և ձկանմօրէ D մօրէ 234—5 TV չէ օրէն և ոչ վայել է ճաշակել ամենայն ումեք 236 Հմմտ. «Ոչ վայել է մեզ ճաշակել, շատ են մեղ այլ կամակքն» Բուդ. (Հի «կամակք»): բայց Բիւզանդում այս վկայութիւնը չգտաց, երևի առնուած է TV-ից: 237 A աւուր TV կանեփհատ [V կանեփհատն], կտաւատ, փսխինդ, հատ, սամթաջուր: D կտուհատ E սամթաջուր 239 D յետ 241 ACDE ինչ պահել 242 TV տունէր զայն 243 ACDE կարեմք TV ոչ կարեմք 244 V գոնեայ ACDE գոնէ — ACD աւուրբք E աւուրք CD լինել հանապազորդս E լինել հաղորդս 245 V տեառն ջանացուք փոխ Քի ACDE V² T զի բազանակեալ V զ' ի բազանակեալ T լուսանցի. զգաբան TV մեղք 246 ACDE աւուրբք 247 E չիք մտաք AE չենել 248 E փառակից լինել 249 TVCDE չիք Քրիստոսի CD եթէ

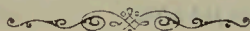
- 230 ւտաւ ի Քրիստոս, այլ և չարչարել վասն անուանորա:
Արդ այս քառասունք չարչարանք խաչելութեանն
Տեառն, և այն քառասունք յարութիւն կենդանու-
թեան Տեառն: Այս քառասուն քաջախ և լեզի չար-
չարանայ Տեառն, և այն քառասուն խորխոս մեղու և
235 ձկան խորովելոյ յարութեանն Տեառն: Այս քառասուն
ղինուորացն պահել զգերեզմանն Տեառն, և այն քառա-
սուն հրեշտակացն տալ զաւետիսն Մարիամայն զյա-
րութենէն Տեառն: Այս քառասուն բղիտմն արտա-
սուացն Պետրոսի, վասն ուրանալոյն զՏէրն ի չարչա-
260 րանսն, և այն քառասուն երիցս խոստովանելով Պե-
րոսի զՏէրն սիրելով: Այս քառասուն հանապաղ մե-
ռանելն Պաւլոսի վասն Տեառն, և այն քառասուն
պաւկաւորն լինել Պաւլոսի ի Տեառնէ: Այս քառա-
սուն տրամութիւն առաքելոցն վասն չարչարանացն
265 Տեառն, և այն քառասուն ուրախութիւն առաքելոցն
վասն յարութեանն Տեառն: Այս քառասուն տրամու-
թիւն Մարիամայ վասն խաչելութեան Տեառն, և այն
քառասուն ուրախութիւն Մարիամայ՝ փառաւք յեր-
կինս երթալոյ վասն յարութեան Տեառն: Այս քա-
270 ասուն զաւրացուցիչ բարեգործաց, և այն քառասուն

250 E չարչարել TV այլ և վասն անուան նորա չարչարանս ըն-
դունել արժան է [T չիք արժան է]: 251 D դայս VE խաչելու-
թեան 252 ACDE քառասուն VACDE յարութեան 253 AE Արդ
այս CD Արդ դայս V քառասուն TV չարչարանացն CD չարչա-
րանացն չիք տեառն 254 VA քառասունք 255 ACDE չիք յա-
րութեանն V մասն յարութեանն V քառասունք 256 D զգե-
րեզման ան պահել TV կնքով պահել T զգերեզման 257 E տա-
նել զաւետիսն TV զաւետիսն տալ E մարիամայն V զյարու-
թեանն CD զյարութենէ 258 C բղիտմն 259 C Պօղոսի, D Պօ-
ղոսի, տղամիջում Պետրոսի CD ուրացելոյն 258 — 271 TV չիք
Այս քառասուն բղիտմն—հասուցիչ վարձուց: 261 AE զտէր
262 E վասն անուանն տեառն 263 CD լինել ECD վասն տեառն
266 A յարութեան 267 E խաչելութեանն 268 D վասն փառօք
CD երկինս 269 E յարութեանն

Հասուցիչ վարձուց։ Այս քառասուն միջնորդ ապաշխարութեան, և այն քառասուն երաշխաւոր թողութեան։ Այս քառասուն քաւիչ յանցանաց, և այն քառասուն թողիչ մեղաց։ Այս քառասուն աղաչաւղ Աստուծոյ, և այն քառասուն հաշտարար խաղաղութեան։ Այս քառասուն ցածուցիչ ցնաման և այն քառասուն անցուցիչ բարկութեան։ Այս քառասուն առիթ քաւութեան և այն քառասուն մատակարար ողորմութեան։ Այս քառասուն սգոյ և տրամութեան, և այն քառասուն սիրոյ և խաղաղութեան։ Այս քառասուն լալոյ և արտասուաց, և այն քառասուն ցնծութեան և ուրախութեան։ Այս քառասուն սերմանելոյ ցաւովք և տրամութեամբ, և այն քառասուն ժողովելոյ վառաւք և դոփութեամբ։ Այս քառասուն առիթ աշխատութեան, և այն քառասուն ցաւղացան աւրհնութեան։ Այս քառասուն դատարարակ բարեգործութեան, և այն քառասուն պարզեաւրաշխ բարութեան։ Այս քառասուն նաւափոր շահաւորութեան, և այն քառասուն նաւահանգիստ խաղաղութեան։ Այս քառասուն սատար արդարութեան, և այն քառասուն դռնաբաց արքայութեան։ Այս քառասուն սկիզբն ապաշխարութեան և այն քառասուն կատարած արդարութեան։

271 C միջնորդ 272 A երաշխաւոր քաւութեան 274—280 TV չիք Այս քառասուն աղաչաւղ—սիրոյ և խաղաղութեան։ 277 E քաւութեանն 278 E ողորմութեանն 279 ACD սգոյ E ողւոյ և տրամութեանն 280 E չիք և 280—282 ACDE չիք Այս քառասուն լալոյ—ուրախութեան 281 V չիք քառասուն 284—293 TV չիք Այս քառասուն առիթ—կատարած արդարութեան։ 285 E աշխատութեանն 286 E օրհնութեանն 287 A պարզեաւրաշխ 288 C շահւորութեան 288—290 D չիք Այս քառասուն նաւափոր—խաղաղութեան։ 292 C սկիզբ

(Շարունակելի)

12. ՏԱՃԿԱՀԱՅՔ 509

13 6. Ս. Եջմեաճե՛նը Հայ աշուղներէ երգերում . . . 511

ՄԱՆԿԱՎԱՐԹԱԿԱՆ.

14. Ի՞նչպէ՛ս պէ՛տք է մշակուի գաղափարը բարոյական
դաստիարակութեան միջոցով Ա. Շահնաղարեան, 520

15. Մարիբառ (Շար.) Յ. Թովչեան 526

ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

16. Կաթուղի եկեղեցին Հայաստանում. ԱՀՆ. . . եր. ս. 535

17. ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ. 545

18. Համառօտ հաշիւ Մտից և Ելից ս. Խաչ վանուց Հայոց
Ղըմու. 1902 ամի, Վանահայր Նահապետ վարդապետ 553

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

19. Յովհան Մանդակունի, (Շար.) Գ. Տէր Մկրտչեան . . . 562

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

Մայր Աթոռի Տպարանում վաճառում են հետեւեալ նոր լոյս
սեսած գրքերը.

1) Համառօտութիւն Բիւզանդական կայսրներէ պատմութեան.
Հ. Գեղցեր. գերմ. թարգմ. Մեսրոպ վարդ. Տէր-Մովսիսեան.
Վաղարշ. 1901 թ. գինն է 1 ռուբլի:

2) Աստուծո՛ւն թէ մամոնային. Լ. Տոլստոյ. թարգմ. Մ. վարդ.
Վաղարշ. գինն է 3 կոպ.

3) Մարդու շնո՛ւ հող է հարկաւոր. Լ. Տոլստոյ. թարգմ. Վ. քահ.
Մովսիսեան. Վաղարշ. գինն է 5. կոպ.

ԱՐԱՐԱՏ

Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱԹՈՌԻ ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՇԱՐՈՒՆԱԿԷ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻԼ ՆԵՐԿԱՅ

 1903

քուին

քոյորովին կանոնաւոր կերպով.

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆՆ Է { Ռուսաստանում 4 r.
Արաստահմանում 5 r.

Բաժանորդ կարելի է գրուել ապրիլից՝ 3 r.
յուլիսից 2 r. 50 կ.
իրաքանչիւր համարը 50 կ.

Խնդրում ենք Արժ. Գործակալներին յայտնել այն բա-
ժանորդների ճիշտ հասցէները՝ հոգեւորական թէ աշխար-
հական, որոնք կարող են իրենք անմիջապէս կամ մի ուրիշի
անունով ծրարներ ստանալ փոստից: Բոլոր այդպիսիներին
«Արարատ»-ը կուղարկուի առանձին ծրարներով եւ առհա-
սարակ: Նորա ցրումը կանոնաւորելու համար ամէն հոգ
կտարուի: Որ եւ է տրտունջ ունեցողները թող յայտնեն
ուղղակի խմբագրութեան:

Հասցէն՝ ԲՅ. ԹԿմիաձվին, Типографическому Комитету

Արաստահմանի համար՝ Rédaction de la Revue „Ararat“.
Etchmiadzine (Caucase)